

socialno delo

letnik 43 - februar 2004 - št. 1

fakulteta za socialno delo
ljubljana

500401437

socialno delo

Izdaja Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani

Vse pravice pridržane

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniški odbor

Srečo Dragoš

Mojca Urek

Darja Zaviršek

Svetovalka uredništva

Jo Campling

Uredniški svet

Vika Bevc Blaž Mesec

Gabi Čačinovič Vogrinčič Mara Ovsenik

Bojan Dekleva Jože Ramovš

Vito Flaker Pavla Rapoša Tajnšek

Andreja Kavar Vidmar Tanja Renner

Zinka Kolarič Bernard Stritih

Anica Kos Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

Naslov uredništva

Topniška 31, 1000 Ljubljana, tel. (01) 2809260, faks 2809270

e-pošta socialno.delo@uni-lj.si, internet www.vssd.uni-lj.si/sd

Časopis Socialno delo objavlja znanstvene in strokovne članke s področja socialnega dela in drugih področij, interdisciplinarne študije, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, knjižne recenzije, pisma in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja dvomesečno, razen v primeru združenih števil, ki pa sledijo istemu dvomesečnemu ritmu izhajanja. Navodila za pošiljanje prispevkov so objavljena na zadnjih straneh časopisa.

Povzetki člankov so vključeni v naslednje **podatkovne baze**: International Bibliography of the Social Sciences, Linguistics & Language Behavior Abstracts, Mental Health Abstracts, Social Planning/Policy & Development Abstracts, Sociological Abstracts, Studies on Women Abstracts.

Avtorske pravice za prispevke, poslane za objavo, pripadajo avtorju/avtorici in časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, Fakulteta za socialno delo, Topniška 33, 1000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, mora biti v uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnica, naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Fotografija na naslovnici: **Meta Krese** (2003).

Časopis finančno podpira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

Bojana Mesec

PRIMERI IZVEŠTANJA IN PLANIRANJA PROSTOVOLJNEGA DELA

UVOD

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Iz urednikove beležke

Z letošnjo prvo številko razširjamo že obstoječo rubriko prispevkov, ki smo jo na novo naslovili »Za dobro prakso«. V njej objavljamo poročila o delu, manjše ad hoc raziskave, kratke premisleke ipd., ki bodo koristili zlasti praktikom, a tudi drugim, ki bodo hoteli dobiti zgoščen opis dejavnosti. Zato vabimo vse, ki bi radi predstavili svoje delo ali razmere na svojem področju širši strokovni javnosti - socialne delavce in delavke, druge, ki delujete na področju sociale, in uporabnike in uporabnice socialnih služb ali z njimi povezanih ustanov -, da napišete kratko poročilo o svojih spoznanjih, izkušnjah ali pogledih in nam ga pošljete v objavo.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi. Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi. Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

Primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela so predmet raziskave, ki jo opisuje avtorica v svoji knjigi. V knjigi so predstavljeni primeri izveštaja in planiranja prostovoljnega dela iz različnih organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnimi dejavnostmi.

800401437

Bojana Mesec

POMEN RAZISKOVANJA IN PLANIRANJA PROSTOVOLJNEGA DELA

UVOD

Vsako obdobje prinese s seboj tudi spremembe, ki se jim moramo prilagoditi. S tem niso mišljene le politične spremembe, pač pa tudi socialne, kulturne in ekonomske, vse to pa vpliva in prehaja v zavest ljudi, kjer so te spremembe najbolj opazne. Ljudje so do sprememb občutljivi in jih sprejmejo ali zavračajo. Z njimi pa se tudi krepijo in dvigujejo raven celotne družbe. Skupnost je pojmovana kot tista enota, v kateri vladajo pristni človeški odnosi, kjer je nekaj topline in razumevanja do posameznika.

Za razvite in moderne družbe je značilna in stalna spremljevalka ravnodušnost posameznikov. Bolj ko se družba razvija, bolj postaja brezimna. Sociološko je to obdelal Tonnies (1999), ko je razlikoval in teoretsko opredelil razliko med skupnostjo in družbo. Ravnodušnost se ne kaže samo do nekaterih vrednot, npr. tradicionalno religioznih, ampak je opazna na vsem področju etike, v tesnih medsebojnih človeških odnosih, zanimanje za drugega kot bližnjega. Ravnodušnost se kaže tudi v odnosu do svetovnih problemov, čeprav so nam ti s pomočjo medijev postavljeni dobesedno pred oči.

Ena od poti, ki naj bi peljala k premagovanju kulture ravnodušja, je prostovoljno delo. Pri tem nam ostane veliko vprašanje predvsem pogojenosti notranjega nagiba za to delo, saj današnja družba ceni le, kar je plačano. V sodobni družbi ni več tako strogega in nepopustljivega socialnega nadzora, kar lahko za posameznika pomeni neke vrste osvoboditev. Toda hkrati je to nevarnost, da vsakdo postane neopazen primer, ki se zapre v oazo samega sebe in izključi vse druge. Vedno bolj se mu oži prostor skupnosti, v kateri je lahko to, kar je. Kot pravi Bajzek (1997), obstaja nevarnost, da posameznik ne bo več sposoben globokih

čustvenih in solidarnostnih odnosov in se bo družba spremenila v džunglo individualizma.

O samem prostovoljnem delu vemo kar nekaj pomembnih vsebinskih dejstev. Neznanka pa nam ostajajo komponente kakor število udeleženi, njihove konkretne naloge, kaj jih motivira in kako se vrednoti njihov prostovoljni prispevek. Ena izmed glavnih ovir pri odkrivanju podatkov je razpršenost te dejavnosti pa tudi neidentificiranost posameznega dela, saj k prostovoljnemu delu ne štejemo le planirane dejavnosti, ampak tudi neplanirano, spontano pomoč. Pokazatelji, ki nas prepričajo o pomembnosti tega dela, so statistične narave, zato je nujno, da državni organi poznajo metode in tudi rezultate, ki pokažejo, kolikšen vpliv ima prostovoljno delo na narodno gospodarstvo in ekonomijo. Kvantitativni pokazatelji so neprecenljivi, ker:

- vladi in drugim pomembnim virom pokažejo, da ima prostovoljstvo velik vpliv na razvoj družbe, torej si zasluži njihovo podporo
- dajejo bazične podatke ljudem, ki odločajo o prihodnjem razvoju, širjenju in promoviranju prostovoljne dejavnosti
- opogumljajo ljudi za prostovoljstvo ter demonstrira socialne in osebne pridobitve
- so informacija za medije, privatno, javno in neprofitno sfero
- demonstrirajo vezi med nacionalnimi in skupnostnimi projekti.

Kakšne rezultate bomo dobili in predstavili, je odvisno od metode in načina zbiranja podatkov. Zaradi primerljivosti mednarodnih rezultatov so v letu 2001 (mednarodno leto prostovoljstva) raziskovalci in praktiki desetih svetovnih držav sestavili praktikum za raziskovanje prostovoljnega dela (Dingle 2001), ki nas korak za korakom pripelje do informacij, socialnih partnerjev, metod in vprašalnikov. Ta pridobitev je pomembna tako za

prostovoljce kot tudi za pomembne vladne posameznike, ki ključno vplivajo na finančno plat neprofitnega in prostovoljskega sektorja. Z uporabo tega znanja pa se poleg kvantitativnih rezultatov širijo tudi nova spoznanja o sektorju, ki do sedaj ni nosil pomembne vloge v naši družbi, čeprav si jo nedvomno zasluži.

PROSTOR, KJER NASTAJA PROSTOVOLJNO DELO

Tako v socialni teoriji kakor v popularnih komentarjih zelo pogosto slišimo, da večina ljudi v zahodnih družbah danes živi v svetu, ki se premika hitreje, je širši in bolj diferenciran, kakor je bil v časih njihovih prednikov, rezultat pa je zmanjšana socialna kohezivnost. Makrosociološke teorije razvoja industrijske in postindustrijske družbe se razhajajo ob vprašanju, ali se populacijska rast, zaradi katere ljudje stopajo v vse več vse bolj raznovrstnih interakcij, enostavno odraža v spremembi v temeljih socialne kohezivnosti.

Tip urbanizacije, novih komunikacijskih in transportnih tehnologij, zlasti telefona, televizije, interneta in avtomobila, vpliva na naravo skupnostnih razmerij. Nekateri trdijo, da so te spremembe in naša usmerjenost v individualizirane privatne svetove in izkušnje resno spodkopale tradicionalni občutek za skupnost in pripadnost. Ta trditev je povezana s skrbjo o pomanjkanju kohezivnosti in identitete med velikimi skupinami populacije in s pojavom izgube skupnosti.

Identifikacija skupnosti in civilno sodelovanje sta navedena kot bistvena za vzdrževanje socialne kohezivnosti. Pomanjkanje udeležbe državljanov v skupnosti, npr. nizka raven udeležbe na volitvah ali neobiskovanje lokalnih srečanj in akcij, je dokaz upada socialne kohezije in angažiranega delovanja.

Oldenberg (1991) konceptualizira izgubo kohezije v skupnosti v smislu upada tistega, čemur pravi »veliki dobri kraj«, kjer se člani skupnosti srečujejo na nevtralnem kraju. Te kraje opisuje kot jedrna prizorišča neformalnega javnega življenja. Postavlja hipotezo, da so bila v tradicionalnih skupnostih okolja, kot so gostilna, cerkev, lokalni sindikati in kinodvorane, javna prizorišča za člane skupnosti, kjer so se sestajali, da so proslavljali medsebojne vezi in sprejemali skupne odločitve. Lahko bi jih opisali tudi kot mesta za iskanje neformalne socialne podpore in skrbi.

Wellman (1997) poudarja, da sicer prihaja do zmanjševanja uporabe tretjih prostorov, vendar to še ne pomeni nujno, da prihaja do zmanjševanja v obsegu neformalnega druženja. Pravzaprav so se kraji, kjer se to druženje dogaja, premaknili iz javne v privatno areno: »Telefoni, avtomobili, letala in elektronska pošta so ljudem omogočili, da ohranjajo aktivna razmerja na dolge razdalje s prijatelji in znanci. Vendar te tehnologije v bistvu naredijo stvar še bolj zasebno, saj se navadno dogajajo le med dvema osebama.« To povzroči bolj osebno obliko skupnosti, kjer ljudje iščejo družbo in podporo drugih ne glede na fizično bližino. Namesto da bi se zanašali na nenačrtovane stike na fizičnih tretjih krajih, člani skupnosti iščejo družbo v osebnih prostorih, ki jih ustvarijo z uporabo novih komunikacijskih tehnologij.

Raziskave s področja nastajanja novih skupnosti, npr. internetne skupnosti (Praprotnik 2001), so pokazale, da je eden izmed osnovnih vzgibov za njihov nastanek želja po povezanosti. Novi načini in metode, ki sestavljajo nove oblike skupnosti, pripomorejo k novim idejam in rešitvam, ki so potrebne največkrat v lokalni skupnosti, kjer je posameznik prepuščen sam sebi.

ORGANIZACIJA LOKALNEGA DOGAJANJA

Ena izmed bistvenih oblik organiziranega prostovoljnega dela je vključevanje in izobraževanje prostovoljcev v delovanje neprofitnih organizacij. K razvoju prostovoljnega dela veliko prispevajo posebna združenja, ki organizirajo in usposablajo prostovoljce ter jim strokovno pomagajo. Tudi v Sloveniji se ni mogoče izogniti tem procesom in razvoju prostovoljnega dela, če bomo hoteli zagotoviti učinkovitejše delovanje socialne države. Pogoji za to, da ta sektor preživi in deluje kakovostno, so pozitivna naravnost javnosti do prostovoljstva, filantropije, donatorstva, sponzorstva, do razvijanja tradicije, kulture darovanja in solidarnostnega vedenja oziroma pripravljenost ljudi, da dejavno sooblikujejo svoj socialni prostor.

Prostovoljno delo v sebi nosi dve pomembni komponenti: pomaga kreirati stabilno in kohezivno družbo ter delu dodaja vrednote humanosti (Dingle 2001). Ko zberemo ljudi, da bi delovali v dobro skupnosti, prostovoljna akcija kreira zupanje in kooperativnost; z drugimi besedami, s tem nastaja socialni kapital. Celó če so ljudje raz-

ličnih narodnosti, verske opredeljenosti ali ekonomskega statusa, jih bo prostovoljno udejstvovanje zblížalo in narasla bo socialna harmonija.

Moč prostovoljnega dela je v tem, da s participacijo postanejo močni tudi prostovoljci, ki sami niso bili zmožni doseči tako visokih rezultatov. Spontanost, ki je ena od glavnih vrednot prostovoljstva, je dobro vidna v katastrofah in krizah.

Prostovoljno delo še posebej na socialnem področju na svojski način povezuje posameznika z družbo, v katero je vpel. Skoz prostovoljno delo posameznik razmejuje dobrine s soljudmi in s svojo skupnostjo. Daje, prejema in zagotavlja vsaj nekaj varnosti drugim in hkrati povečuje lastno varnost. Organizirano prostovoljstvo v današnjem času je kompleksno dogajanje, katerega razsežnosti je težko strnjeno predstaviti.

ORGANSKA IN KONTEKSTUALNA RAZLAGA PROSOCIALNEGA VEDENJA

Zakaj so zlasti mladi pripravljene pomagati? Ameriška teorija (Rosenthal 1998) pojasnjuje to z dvema modeloma, ki se nanašata na zgodnje otroštvo in odnose med otroci in njihovimi starši, in sicer z organskim in kontekstualnim modelom.

Značilnosti prvega so, da imajo zgodnji dogodki v življenju močan vpliv na poznejše vedenje in vrednote mladostnika, pri čemer imajo dogodki, ki se dogajajo v družini v zelo zgodnjem obdobju otroštva (prva leta), močnejši vpliv kot dogajanje v poznejšem obdobju (npr. v zgodnji adolescenci). Mati (oziroma oseba, ki večino svojega časa preživi z otrokom) je v tem obdobju otrokov najpomembnejši element obstoja, zato je poznejši razvoj odvisen tudi od osebnosti in ravnanja matere.

Razlaga po tem modelu bi torej bila, da so otroci iz družin, kjer se goji ideja o pomembnosti pomoči drugim, bolj pripravljene postati prostovoljci kakor njihovi vrstniki. S takim razvojem se v otroku goji in raste prosocialno vedenje, ki je lahko pozneje povod za prostovoljno delo.

V nasprotju s tem drugi model zagovarja osebnostni razvoj, ki nima konca in poteka celo življenje, torej brez točke, po kateri ni več vpliva na mladostnikovo osebnost. Po tej razlagi zelo zgodnje otroštvo nima trdne povezave z obnašanjem v poznejšem življenju, zelo močan vpliv na reagiranje pa imajo trenutni dogodki, posameznikove želje in potrebe.

Mladostnik, ki morda živi v družini, kjer pro-

socialno vedenje ni pomembno, po organskem modelu ne bi mogel postati prostovoljec, pa vendar kontekstualni model dokazuje, da se lahko vključi v prostovoljno dejavnost, npr. ker to zahteva študij, ki mu veliko pomeni in mu odpira vrata v lepo prihodnost. V nadaljevanju bo morda postal prostovoljec tudi s srcem, ker mu bo delo všeč, ker bo spoznal dobre prijatelje, ali pa mu bo delo dajalo nove izzive.

Na podlagi literature o prosocialnem vedenju se je razvila še ena zanimiva razlaga o karakteristikah posameznikov, ki so pripravljene pomagati drugim. Osebe z višjo inteligenco naj bi bile bolj pripravljene pomagati, mogoče zaradi večje zmožnosti empatije do ljudi, ki potrebujejo pomoč. Trditev nima veliko zagovornikov, saj izključuje veliko skupino ljudi z nižjo inteligenco, ki kljub temu sodelujejo kot dolgoletni prostovoljci. Boljša razlaga bi bila, da imajo bolj socialno usmerjeni večjo moč, ker imajo željo in potrebo po interakciji z ljudmi na pozitiven način. Po drugi strani pa so osebe, ki doživljajo stres in kažejo znake neprilagojenosti, manj pripravljene za pomoč, po vsej verjetnosti zaradi težjega navezovanja stikov z drugimi ljudmi.

Bolj znanstveno razlago za notranjo motivacijo najdemo tudi med domačimi avtorji. Vedno bolj prihaja v veljavo rek »človek potrebuje človeka«. S tem poudarkom se lahko približamo ugotovitvam, da živimo v trenutkih življenjskih stisk in različnih neravnovesij. Življenje si organiziramo takrat, ko stiske nastanejo, v preteklosti nerešenih problemov pa ne rešujemo, oziroma jih ne vključujemo v trenutno dogajanje (Ovsenik 1999).

Svojo vlogo pri usposabljanju že odločenih za sodelovanje morajo imeti tudi javne službe in profesionalci, ki jih je treba že v času rednega izobraževanja pripraviti za sodelovanje s prostovoljci. Pri tem je nezamenljiva vloga vodstev nevladnih organizacij in njihovih strokovnih organov ter sredstev javnega komuniciranja. Izobraževanje tako enih kakor drugih mora zato postati obvezni del srednješolskega in univerzitetnega izobraževanja, ozaveščanje o humanosti prostovoljnega dela pa bi morali širiti tudi med mlajšo populacijo (predšolski in osnovnošolski programi).

Mlajša generacija bo prinesla tudi nove metode, ki jih moramo odkrivati in raziskovati že sedaj, saj se pojavljajo same in nenadzorovano. Ena izmed njih je »virtualno prostovoljstvo«, ki ga pri nas najdemo kot obliko svetovanja na svetovnem spletu (Mesec 2003). To so razni forumi,

klepetalnice na določeno temo in tudi že samopomočne skupine na internetu. Na podlagi kvalitativne raziskave je v letu 2002/03 nastal predlog o profesionalizaciji prostovoljnega dela in še posebej virtualnega prostovoljstva kot najnovejše metode svetovanja in samopomoči, ki se je v Sloveniji pojavila v letu 2002.

Veda o socialnem delu nam narekuje, da odkrivamo in rešujemo stiske ljudi, ki skupaj z nami sestavljajo našo družbo. Glavno orodje tega dela je pogovor. Z analizo in raziskovanjem pogovorov dosežemo srž problema, ki v pogovoru z uporabnikom pripelje obe strani na pot boljšega razumevanja in reševanja situacije.

SKLEP

Vprašanje, ali naj *on-line* skupnosti obravnavamo kot resnične skupnosti ali kot nove socialne oblike, je zelo sporno. Nekateri raziskovalci trdijo, da skupnosti, ki so se razvile in jih vzdržujejo v kiber prostoru, niso »prave« oziroma »realne« skupnosti, temveč jih moramo imeti za psevdo skupnosti ali za metafore skupnosti. Vse bolj pa se zdi, da večina današnjih avtorjev meni, da *on-line* skupnosti izpolnjujejo kriterije, po katerih jih lahko imamo za »realne« skupnosti. Razlika med *on-line* in *off-line* skupnostmi se nanaša na mehanizme komunikacije (ne na pomen odnosov, ki se vzpostavijo), na socialne procese, ki jih zajemajo, in na to, kako učinkujejo na svoje člane.

Ferguson trdi: »Smo družabna bitja in si želi-

mo stikov; mislim, da ni pomembno, ali je to stik po telefonu, po 'netu' ali pa neposreden, če razvija in krepi razumevanje, dejanja in človeško povezovanje.«

Vprašanje, ali lahko skupnost obstaja *on-line*, si večinoma postavljajo tisti, ki niso del take skupnosti. Tisti, ki navdušeno sodelujejo pri elektronski pošti, oglasnih deskah, klepetalnicah in podobno, brez težav sprejemajo dejstvo, da skupnosti, ki jim pripadajo, lahko obstajajo tudi *on-line* ... Svet na mreži proučujejo glede na to, kako se sklada z definicijami skupnosti v realnosti (*off-line*). *On-line* skupnosti kažejo vedenja, ki so v skladu z *off-line* skupnostmi. Uporabljajo dogovorjen jezik (npr. žargon, emotikone, akronime), vzdržujejo socialne in profesionalne vloge (npr. heker, moderator, vebmaster, igralec, brskalec, iniciator), postavljajo meje, tako da uporabljajo imena, ki določajo, čigavo je katero področje, oblikujejo obrede, kakršni so poroke ali pogrebi, kažejo privrženost ciljem skupnosti in upoštevajo »netične« (net-etične) norme.

Uporaba *on-line* samopomočnih skupin in socialnih forumov v socialnem in terapevtskem smislu je pomemben korak k razvoju pomoči množici ljudem z nešteto pomisleki glede socialnih služb. Med njimi je tudi veliko tistih, ki imajo težave z mobilnostjo ali duševnim zdravjem. Te skupine imajo podobno filozofijo in tehniko kot tradicionalne oblike, razlika je le v tem, da se ne dogajajo v določenem času in prostoru, ampak imajo lastnost brezmejnosti, svetovni splet pa uporabljajo kot svoj »prostor za srečanja«.

LITERATURA

- J. BAIZEK (1997), *Od skupine k skupnosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- N. EISENBERG (1992), *The caring child*. Cambridge: Harvard University Press.
- A. DINGLE (2001), *Measuring Volunteering: A practical toolkit*. Washington: Independent Sector and United Nations Volunteers.
- A. FERGUSON (1994), *Posting on Communit*. <http://www.well.com/user/hlr/texts/Vccivil.html>
- B. HUGMAN (1977), *Act naturae*. London: Bedford Squere Press.
- N. JALANDONI (2001), *America's family volunteers*. Washington: Independent sector.
- B. MESEC (2000), *Organiziranost vodenja neprofitno-volonterskih organizacij*. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede (magistrsko delo).
- (2003), *Prostovoljno delo - metode, ki oblikujejo skupnost in njeno identiteto*. Kranj: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).
- L. MILČINSKI (1984), Etika prostovoljnega dela. *Socialno delo*, 3: 63-73.
- Y. R. NEDELJKOVIĆ (1982), *Socialni rad*. Beograd: Zavod za proučevanje socialnih problema grada Beograda.
- J. OVSENIK (1999), *Stebri nove doktrine organizacije, managementa in organizacijskega obnašanja*. Kranj: Moderna organizacija.
- R. OLDENBERG (1991), *The Great Good Place*. Paragon House: New York.
- T. PRAPROTNIK (2001), *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih internetskih skupnostih*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis (doktorska disertacija)
- S. ROSENTHAL (1998), Political volunteering from late adolescence to young adulthood: Patterns and predictors. *Journal of Social Issues*: <http://www.findarticles.com>
- F. TONNIES (1999), *Skupnost in družba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- B. WELLMAN (1997), An electronic group is virtually a social network. V: S. Kiesler (ur.), *Culture of the Internet*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Božena Ronner

STALIŠČA DIJAKOV DO SPOLNOSTI, NAČRTOVANJA DRUŽINE IN NERELIGIOZNOSTI

NAMEN RAZISKAVE

Osnovni namen raziskave je bil ugotoviti stališča dijakov gimnazije na Jesenicah do neformalne partnerske skupnosti, preprečevanja nosečnosti, umetne prekinitve nosečnosti in spolnih odnosov pred poroko, mnenje o zaposlovanju žensk v Sloveniji, s pogledom na družbene in življenjske razmere z vidika njihovega osebnega vrednostnega sistema. Zlasti me je zanimalo, koliko so procesi druge modernizacije že dosegli jeseniške gimnazije.

Prav tako sem poskušala ugotoviti, kako so se spremenila stališča dijakov od raziskovalne naloge M. Jogan *Družina, cerkev, religioznost in pojmovanje srednješolcev* leta 1983 do danes.

Za sodelovanje sem zaprosila Gimnazijo Jesenice, pripravila vprašalnik in ga (s pomočjo Aleksandra Klinarja) razdelila med 95 dijakov, ki so bili v marcu 2001 navzoči pri pouku sociologije.

V okviru raziskovalne naloge sem želela dokazati, da se stališča dijakov izpred 20 let niso prav nič spremenila in so skoraj enaka, ne glede na to, da smo »prestopili v postmodernizem«, medtem ko se modernizacija ponekod sploh še ni končala.

Živimo v obdobju družbenih sprememb in sprememb v načinu proizvodnje. Tradicionalna energetska potratna proizvodnja velikega obsega se vedno bolj umika produktivni, sofisticirani, računalniško vodeni proizvodnji dobrin in storitev. Skrb za okolje postaja eno najpomembnejših vprašanj kvalitete in ohranitve življenja. Potrebe po delavcih za tekočim trakom se bistveno zmanjšujejo. Delo ni več zagotovljeno in vnaprej planirano. Vedno bolj mora biti fleksibilno, če želi slediti potrebam potrošnika in ostati aktualno.

»Železarske Jesenice« z okolico, ki je v preteklosti ekonomsko gravitirala na Jesenice, so v težkem prehodu iz usihajoče industrijske družbe

prešle v postindustrijsko modernizacijo. Vrednote mladih so razpete med vrednostnim sistemom tradicionalne industrijske družbe in propadajočega železarstva na eni strani in vplivom družbenih sprememb širšega okolja na drugi strani.

ZNAČILNOSTI ODRAŠČANJA V SLOVENIJI 90-IH LET

Rezultati raziskav mladine v Sloveniji zadnjih deset let kažejo konstantno težnjo po »mladocentrični« orientaciji dijakov in študentov. Mladost za dijake in študente ni zgolj prehodni življenjski slog, temveč nov, po možnosti trajen življenjski slog. V osemdesetih je bila težnja k podaljševanju mladosti še nekoliko bolj izrazita kot desetletje pozneje. Zlasti malo je bilo tedaj mladih, ki bi želeli čim prej odrasti.

Mladi v Sloveniji v devdesetih letih odraščajo v družbi, ki je v izrazitih procesih večkratne tranzicije družbenih sprememb. Današnja mlada generacija v Sloveniji odrašča v razmeroma ugodnih razmerah, ima možnosti za dobro izobrazbo, dobro informiranost, ki jo omogočajo različna komunikacijska sredstva, in jemlje to kot normalno osnovo za življenje. Generacija staršev današnje mladine pravzaprav ni poznala brezposelnosti, medtem ko se mladi z brezposelnostjo srečujejo kot s povsem realno možnostjo.

Značilno za mlade v 90-ih je, da so se preusmerili iz ukvarjanja z družbo v ukvarjanje s samim seboj. Poenostavljeno rečeno: v Sloveniji je generacija šestdesetih »delala probleme« družbi (oblikovanje prvih mladinskih subkultur), generacija sedemdesetih in osemdesetih je »zastavljala probleme« družbi (družbena gibanja), generacija devdesetih pa ima probleme in se ukvarja z njimi, ne več z družbo.

Problemov, ki jih mladi zaznajo, ne prelagajo na družbo. Težave zaznavajo kot svoje individualne probleme. Vzrokov za svoje probleme ne iščejo v družbenih razmerah. Značilno je, da se mladi danes dokaj medlo in pasivno odzivajo na velike spremembe v družbi. Najbolj cenijo mir in varno življenje, v ekonomskem osamosvajanju pa se povečini zatekajo po pomoč k staršem.

PROBLEM

Razvoj slovenske družbe je že dosegel tisto stanje, ko se lomijo paradigme tradicionalne industrijske družbe in moderne. Beck (1986) ugotavlja, da obstajata dve stopnji moderne. Spopad dveh oblik moderne poteka tudi v slovenski družbi, vanj pa so vključeni tudi mladi. Faza mladosti je danes močno zaznamovana s šolo kot osrednjo družbeno vodeno institucijo za socializacijo. Podaljševanje šolanja pomeni z ene strani odlog materialne neodvisnosti, po drugi strani pa vidijo nekateri avtorji epohalno povečanje možnosti individualizacije za mlade, več prostora za odkrivanje sebe in za razvoj življenjskega stila v prostem času (Beck: 1983; prim. tudi Mlinar 1994). V kontekstu druge modernizacije mladine je odsotnost tradicije dolgoročno postala samoumevna, hkrati pa sporna. Ni več obravnavana kot nekaj dobrega ali osvoboditev od vezi preteklosti. Spolnost je danes videti osvobodjena moralne prisile. Mladi si jo vzamejo kot pravico že v dijaškem obdobju.

V vsakdanjem življenju je tudi pri mladih navzoč vzorec hierarhije med spoloma. Hierarhija med spoloma pri mladih, v kateri je moškim dodeljeno prednostno mesto, je mogoče razumeti kot posledico posnemanja vzorcev družinskega življenja, vpliva religije, »prikritega učnega načrta« v šoli in tudi realnih družbenih razmer, v katerih je ženska v drugorazrednem položaju. V Sloveniji še vedno prevladuje patriarhalni tip družine.

HIPOTEZA

Socialna kultura postaja bolj sproščena (opuščenje strogih družbenih pravil, mladi obdržijo poteze otroštva še v mlajši odrasli dobi, hkrati pa morajo že v zgodnji mladosti ravnati odgovorno, itn.). Predpostavke, da mladi niso dovolj povezani z zunanjim svetom in da ne vedo dovolj o življenju, so del prve modernizacije, v času druge moderni-

zacije pa je problem nagnjenje mladih, da bi vse izkusili na lastni koži. Prehodi stopenj modernizacije zahtevajo od mladih spremembe v življenjskih in vrednostnih orientacijah. Koliko so te spremembe že prisotne v stališčih dijakov na jeseniški gimnaziji? Dijaki, še zlasti na periferiji, doživljajo mešanico vplivov obeh stopenj modernizacije. V Sloveniji je bilo v obdobju po 2. svetovni vojni (v času socialističnega sistema) veliko pozornosti usmerjeno v odpravljanje hierarhije po spolu in s tem krepitev družbene enakosti med spoloma; to pomeni tudi povečanje svobode v odločanju (zlasti žensk) o lastnem telesu in življenju. Kljub nekaterim spremembam v 90-ih letih v vrednostni usmeritvi ni prišlo do bistvenih sprememb v razumevanju in odnosu do hierarhije med spoloma, neregistrirane partnerske skupnosti, spolnosti in regulacije rojstev. V raziskavi razvijem hipotezo, da so današnja stališča gimnazijcev (na Jesenicah) do neformalne zakonske skupnosti, spolnosti, preprečevanja nosečnosti, podobna tistim, ki so opisana v raziskavi M. Jogan (Jogan 1981).

Pomembna sestavina odnosa do mladosti in odraslosti je tudi hierarhija med spoloma. Mladi se odzivajo na izziv individualizacije (Mlinar 1994), kar pomeni porast emancipacijskih možnosti. Pri proučevanem fenomenu je ključna produkcija novih znanj in njeni posledici, stopnja odprtosti do individualizacije in razbremenitev dominacijskih obremenitev. Mladi se postopno osvobajajo tradicionalnih vzorcev hierarhije med spoloma, ki pa niso povsem izginili.

METODA

Hipotezo bom preverjala z empirično raziskavo, v kateri bo uporabljena metoda anketiranja. Za primerjavo bodo uporabljene empirične izkušnje v študiji M. Jogan (1990). Do stališč bom prišla na podlagi anonimnega vprašalnika, v katerem bodo ista vprašanja kot v raziskavi M. Jogan iz leta 1983.

ZBIRANJE PODATKOV

Anketirani so bili dijaki 4 letnikov gimnazije na Jesenicah pri pouku sociologije.

V raziskavo M. Jogan so bili vključeni dijaki četrtil razredov srednjih šol v številu 1.576. V predstavljeni raziskavi sem zajela prav tako četrte

razrede jeseniške gimnazije v skupnem številu 95 dijakin in dijakov. Če število v vzorcu M. Jogan delim s številom razredov, dobim številko, ki je enaka številu anketiranih dijakov v mojem primeru. (1.576 dijakov delim s številom razredov in povprečnim številom dijakov v razredu, ki znaša 27, dobim 97 dijakov. To pomeni, da gre za kontingenčni vzorec, ki je enak zajetemu vzorcu anketiranih, kar nam omogoča tudi objektivno primerjavo.)

Zbrani podatki so obdelani v računalniškem programu SPSS/PC, standardna verzija 10.

REZULTATI IN ANALIZA

Pri raziskavi je bila uporabljena metoda ankete z anonimnim vprašalnikom in zaprtim tipom odgovorov. Zastavljena so bila ista vprašanja, kot so opisana v delih M. Jogan (1983; 1990). Ta pristop omogoča korektno primerjavo in analizo dobljenih rezultatov. Anketirani so bili dijaki četrtnih letnikov Gimnazije Jesenice (enako kakor v okviru raziskave M. Jogan) pri pouku sociologije v marcu 2001. Pred izpolnjevanjem vprašalnika so dijaki dobili ustrezna navodila. Vse oddane ankete so bile pravilno izpolnjene, nobena ni bila izločena. Anketiranih je bilo 95 dijakov od 98, ki so vpisani v četrte letnike. Razmerje med spoloma je 63% : 36% v korist deklet. Razporeditev prikazuje tabela 1.

Tabela 1: Razporeditev po spolu

	Število	%
Moški	35	36,8
Ženske	60	63,2
Skupaj	95	100

Tabela prikazuje očitno prevlado deklet v četrtnih letnikih. Dejansko razmerje na gimnaziji je 60% : 40% v korist deklet.

Tabela 2 prikazuje razmerje glede na to, ali je kraj bivanja dijakov mesto ali vas. Pri tem kriteriju se opiram na izkušnje Z. Roterja (1982: 124): vasi so »tista naselja, ki jih po kriteriju 'do 2000 prebivalcev' štejejo kot podeželska, vaška (ne glede na to, ali v njih prebivajo kompaktno kmečki prebivalci ali ne), in v katerih prevladuje ruralni, patriarhalni, tradicionalni način življenja«.

Tabela 2: Dijaki po kraju bivanja

	Število	%
Mesto (> 2000 preb.)	40	42,1
Vas	55	57,9
Skupaj	95	100

Dijaki v raziskavi so po spolu in kraju bivanja proporcionalno zastopani, kar prikazuje tabela 3.

Tabela 3: Spol in kraj bivanja

Spol	Mesto (> 2000 preb.)	Vas	Skupaj
Moški	15	20	35
% po spolu	42,9%	57,1%	100%
Ženske	25	35	60
% po spolu	41,7%	58,3%	100%
Skupaj	40	55	95

STALIŠČE DO NEFORMALNE PARTNERSKE SKUPNOSTI

Iz tabele 4 vidimo, da med anketiranimi dijaki četrtnih letnikov več kot polovica sprejema neformalno partnersko skupnost kot normalen in samoumeven pojav. Dekleta so nekoliko manj naklonjena temu stališču kakor fantje; glede na zgodovinsko dediščino je pravzaprav presenetljivo, da so razlike minimalne. Take skupnosti nimajo za naključno in je ne povezujejo z neodgovornostjo, temveč z ljubeznijo in odgovornostjo. Občutno bolj so taki skupnosti naklonjeni srednješolci, ki so se opredelili za nasprotnike religije, in tisti, ki so versko strpni ali ravnodušni. Sklepamo lahko, da imajo oblikovanje partnerskih odnosov za izrazito zasebno, navznoter demokratično zadevo, v katero naj se ne vmešava nihče od zunaj. Iz podatkov lahko sklepamo tudi to, da zakonska zveza ne velja več za sveto ustanovo, v kateri je zaukazana ljubezen, ali ustanovo za rojevanje otrok.

Primerjava dobljenih rezultatov iz let 1981 in 2001 kaže, da se povečuje delež v tretjem odgovoru. Ponujeni odgovor 4 (»sem proti taki obliki, ker ni moralna«) in odgovor 7 (»ne odobravam take oblike skupnosti, ker menim, da imajo otroci, ki se v njej rodijo, pozneje težave«) ne naletita na

Tabela 4: Stališče do neformalne partnerske skupnosti in primerjava z letom 1981

	število	1981	2001	kumulativni odstotek
Mislim, da je to oblika, ki bo v manjšem obsegu obstajala ob registrirani zakonski zvezi, ker sta v bistvu že sedaj obe obliki po zakonu izenačeni (glede odnosov med partnerjema in do morebitnih otrok).	7	6,4	7,4	7,4
Mislim, da je registrirana zakonska zveza posledica svobodne odločitve ljudi, ni več prisila, zato neregistrirana partnerska skupnost ne daje večjih možnosti za trajnost, harmonijo in srečo.	15	14,4	15,8	23,2
Vseeno je, ali sta dva poročena ali ne, če se ljubita in sta odgovorna do (morebitnih) otrok.	66	42,2	69,5	92,6
Sem proti taki obliki skupnosti, ker ni moralna.		1,7	0	
Sem proti taki obliki skupnosti, ker večkrat pomeni tudi podlago za izkoriščanje (»samohranilci« in družbena pomoč za otroka).	1	2,1	1	93,7
Ne navdušujem se za tako obliko skupnosti, ker ne daje zadostnega občutka varnosti in zmanjšuje odgovornost do partnerja ali do otroka.	5	11,4	5,3	98,9
Ne odobravam take oblike skupnosti, ker menim, da imajo otroci, ki se v njej rodijo, pozneje težave.		4,2	0	
O tem nisem razmišljal	1	15,2	1	100
<i>Skupaj</i>	95		100	

zanimanje dijakov in takih stališč ni več zaslediti. To pa pomeni slovo od tradicionalnih stališč in pretekle morale, hkrati ko se pri mladih oblikujejo novi vzorci moralnosti. Proces nove modernizacije je pravzaprav šele na začetku in subjektivno prizadene najprej mlado generacijo, kar potrjujejo tudi naši dobljeni rezultati. Zanimivo je, da ni bistvenih razlik glede na spol: dekleta nekoliko bolj (za 6%) sprejemajo neformalno partnersko skupnost in stališče o registrirani zakonski zvezi (2,4%) kot fantje. Povezavo med spolom in stališčem do neformalne partnerske skupnosti prikazuje tabela 5.

STALIŠČE DO PREPREČEVANJA NOSEČNOSTI

Spremembe v sodobnih družbah vodijo do sociokulturnega prežemanja različnih konceptov mladosti in spopadov življenjskih stilov. Načrtovanje družine postaja eno izmed aktualnih vprašanj slo-

venske družbe. Kakšna so stališča anketiranih jeniških gimnazijcev do tega vprašanja v primerjavi z letom 1981? Ali je prišlo do kakšnih premikov v stališčih mladih? Dobljene podatke prikazuje tabela 6.

Če pogledamo podatke in primerjavo iz leta 1981, lahko opazimo nekaj značilnosti:

- T. i. modernizirano katoliško stališče do načrtovanja družine in skrajno tradicionalno stališče – »partnerja se lahko izogibata spočetju otroka«, »sem proti kakršni koli obliki preprečevanja nosečnosti« (2. odgovor v povezavi s 1. odgovorom) – je za dijake leta 2001 praktično nezanimivo.

- Stališče, da je načrtovanje rojstev stvar staršev (odgovor 3), je na prvem mestu (47,4% vseh anketiranih) in kaže na popolno privatizacijo teh odnosov. Leta 1981 je ta kategorija dosegla 22,3% oz. drugo mesto v rangi odgovorov. Processa individualizacije kot trend sedanjosti je pri mladih že dobro zasidran. Dekleta se bolj ogrevajo za to stališče kot fantje. Tudi naslednja kategorija, naj se rodi zaželen otrok, se bolj kaže pri dekletih,

Tabela 5: Stališče do neformalne partnerske skupnosti ločeno po spolu

	moški %	ženske %	skupaj število
1. Mislim, da je to oblika, ki bo v manjšem obsegu obstajala ob registrirani zakonski zvezi, ker sta v bistvu že sedaj obe obliki po zakonu izenačeni (glede na odnose med partnerjema in do morebitnih otrok).	8,6%	6,7%	7
2. Mislim, da je registrirana zakonska zveza posledica svobodne odločitve ljudi, ni več prisila, zato neregistrirana partnerska skupnost ne daje večjih možnosti za trajnost, harmonijo in srečo.	14,3%	16,7%	15
3. Vseeno je, ali sta dva poročena ali ne, če se ljubita in sta odgovorna do (morebitnih) otrok.	65,7%	71,7%	66
5. Sem proti taki obliki skupnosti, ker večkrat pomeni tudi podlago za izkoriščanje («samohranilci» in družbena pomoč za otroka).	0%	1,7%	1
6. Ne navdušujem se za tako obliko skupnosti, ker ne daje zadostnega občutka varnosti in zmanjšuje odgovornost do partnerja ali do otroka.	8,6%	3,3%	5
8. O tem nisem razmišljal.	2,9%	0%	1
<i>Skupaj</i>	100%	100%	95

kar je po svoje tudi razumljivo.

- Med manjšinska stališča pri gimnazijah se uvršča tudi »ekološko« stališče (2,1%), ki ga izraža četrti odgovor – uporaba nenevarnih sredstev za preprečevanje nosečnosti.

- Tudi v naši raziskavi zaseda 6. odgovor tretje mesto s podobnim odstotkom zagovornikov različnih načinov (medicinsko neoporečnega) preprečevanja nosečnosti (14,7%). Opazna je obratna diferenciacija glede na spol v primerjavi z letom 1981. Za to stališče se zavzema 20% fantov (leta 1981 13,6%) in 11,7% deklet.

STALIŠČA DO SPLAVA

Za popolnejšo predstavo o načrtovanju družine uporabljam odgovore na vprašanje: »Kaj misliš o umetni prekinitvi nosečnosti (splavu)?« Zaradi boljše preglednosti jih prikazujem v grafu 2. Najprej zbudi pozornost visok odstotek pri 3. kategoriji ponujenih odgovorov, t. j., mladi ocenjujejo, da je splav stvar bodočih staršev (44,2%, leta 1981: 23,8%). Razporeditev po spolu je uravnotežena, delež deklet je večji za 6%. Tudi to stališče izraža umik v zasebnost in individualizacijo

življenjskega sloga mladine. Nasprotovanje splavu je izbira 33,7% anketiranih dijakov. V raziskavi leta 1981 je bil ta odstotek za 13% višji in je ta kategorija odgovorov zasedala prvo mesto. Zanimivo pri tem je, da so v naši raziskavi moški bolj zaskrbljeni (40%, leta 1981: 38,9%) glede splava kot ženske (30%, leta 1981: 51,4%).

Razlike v vaško-mestnem kontinuumu glede splava so najbolj očitne pri četrtem ponujenem odgovoru, da je splav – opravljen v skladu z medicinskimi načeli – primeren način prekinitve nosečnosti. Preseneča višji odstotek skrajnega stališča v zavesti dijakov, ki živijo v urbanih sredinah. Teorija o tradicionalni konzervativnosti na vasi je tu na preskušnji.

SPOLNI ODNOSI PRED POROKO

Kar 95% vseh anketiranih dijakov se je odločilo za prvi odgovor, kar pomeni, da si mladi vzamejo spolnost kot pravico že v dijaškem obdobju. Stališča dijakov in dijakinj so v primerjavi z raziskavo Jogan 1983 nespremenjena. Delež tako orientiranih dijakov se je na jeseniški gimnaziji v letu 2001 dvignil za 12,5% (leta 1983: 83,3%, leta 2001:

Tabela 6: Stališče do preprečevanja nosečnosti in primerjava z letom 1981

	število	1981	2001	kumulativni %
1. Sem proti kakršni koli obliki preprečevanja nosečnosti	1	4,1	1,1	1,1
2. Partnerja se lahko izogibata spočetju otroka, vendar ne z uporabo umetnih sredstev.	1	4,7	1,1	2,1
3. Načrtovanje rojstva otrok je stvar staršev, ravno tako tudi izbor sredstev, ki jih zato uporabljajo	45	22,3	47,4	49,5
4. Menim, da je preprečevanje nosečnosti s sredstvi, ki niso nevarna za zdravje matere in otroka, potrebno, ker so naravne možnosti preživetja ljudi omejene	2	6,3	2,1	51,6
5. Preprečevanje nosečnosti s sredstvi, ki niso nevarna, je potrebno, da bi imeli otroke takrat, ko se jih želimo in imamo najnujnejše pogoje zanje	30	40,4	31,6	83,2
6. Sem za preprečevanje nosečnosti na različne načine (medicinsko neoporečne), nisem pa za prekinitvev nosečnosti	14	15,9	14,7	97,9
7. Ne vem, ne razmišljam o tem	2	0	2,1	100
Skupaj	95	100		

95,8%). Iz tabele je razvidno, da večina dijakov ocenjuje spolne odnose pred poroko kot normalne, če se dva ljubita. Ostale frekvence odgovorov niso pomembne za razpravo. Zanimivo je tudi, da so dijaki popolnoma prezrli ponujeni odgovor: »Načelno sem proti spolnim odnosom pred poroko.« Od tod lahko sklepam, da je spolnost pri dijakih osvobodena moralne prisile, okovi tradicije in tabuiranost tematike pa tudi popušča.

Visoko homogenost odgovorov kaže tudi variabla glede na spol in kraj bivanja (fantje: 97,1%, dekleta: 95,0%, mesto: 97,5%, vas: 94,5%).

Stališča dijakov do spolnih odnosov pred poroko prikazuje tabela 10.

Tabela št. 7: Stališče do preprečevanja nosečnosti ločeno po spolu in primerjava z letom 1981

»6. Sem za preprečevanje nosečnosti na različne načine.«

	1981	2001
Moški	13,6%	20%
Ženske	17,4%	11,7%
Skupaj	15,9%	14,7%

ODNOS MLADIH DO ZAPOSLOVANJA ŽENSK

Hierarhijo med spoloma poskušam ugotoviti s postavljenim vprašanjem o odnosu mladih do zaposlovanja žensk. Uporabim isto vprašanje kot Joganova v raziskavi SJM leta 1982 in iste možne odgovore. Strukturo odgovorov prikazuje tabela 11.

V primerjavi s SJM 1982 (1-54,8%) je opazen znatno večji odstotek odgovorov jeseniških gimnazijcev pri modaliteti 1 - »Vsak človek, ne glede na spol, naj s svojim delom skrbi za svoj obstoj« - in znaša 87,4%. Predstava, da je ženska določena kot »angel doma« se v stališčih mladih podira. Poskusila sem še primerjavo stališč dijakov, ki bivajo v mestu in na vasi. Manjše variacije so opazne pri dijakih, ki prihajajo iz vasi - za 5% manjši odstotek pri odgovoru 1, pri odgovoru 2 se za pogojno zaposlitev ženske zavzema 1,8% dijakov, »drugo« izbira 9,1% in »o tem ni razmišljalo« 1,8% anketiranih. Dobljene podatke prikazuje tabela 12.

Tabela 8: Stališče do splava

	število	%	kumulativni %
1) Splav v nobenem primeru ni primeren	7	7,4	7,4
2) Splav je primeren le v izjemnih primerih	32	33,7	41,1
3) Mislim, da je to stvar bodočih staršev	42	44,2	85,3
4) Mislim, da je splav, opravljen po medicinskih načelih, primeren način prekinitve nosečnosti	13	13,7	98,9
5) Ne razmišljam o tem	1	1,1	100
Skupaj	95	100	

Tabela 9: Kaj misliš o umetni prekinitvi nosečnosti?

Kaj misliš o umetni prekinitvi nosečnosti?	mesto (> 2000 preb.)	vas	delež po kraju bivanja
1) Splav v nobenem primeru ni primeren	10%	5,5%	7,4%
2) Splav je primeren le v izjemnih primerih	27,5%	38,2%	33,7%
3) Mislim, da je to stvar bodočih staršev	42,5%	45,5%	44,2%
4) Mislim, da je splav, opravljen po medicinskih načelih, primeren način prekinitve nosečnosti	20%	9,1%	13,7%
5) Ne razmišljam o tem	0	1,8%	1,1%
Skupaj	100%	100%	100%

Tabela 10: Stališča dijakov do spolnih odnosov pred poroko v primerjavi z letom 1981

	število	1981	2001	kumul. %
1) So normalni, če se dva ljubita	91	83,3	95,8	95,8
2) So povsem normalni, če se dva nameravata poročiti	1	5,1	1	96,8
3) Menim, da so normalni in potrebni	1	5,6	1	97,9
4) Načelno sem proti spolnim odnosom pred poroko	0	2,4	0	
5) Ne vem, ne morem se odločiti	2	2,4	2,1	100
Skupaj	95	100		

Tabela 11: Mnenje o zaposlovanju žensk

	število	%	kumulativni %
1) Vsak človek, ne glede na spol, naj s svojim delom skrbi za svoj obstoj	83	87,4	87,4
2) Ženska naj bo zaposlena le, če ni poročena in nima otrok	1	1	88,4
4) Poročena ženska naj bo zaposlena, če se z možem tako dogovorita	3	3,2	91,6
5) Drugo	7	7,4	98,9
6) Ne vem, o tem nisem razmišljal	1	1	100
Skupaj	95	100	

Tabela 12: Kakšno je tvoje mnenje o zaposlovanju žensk, ločeno po kraju bivanja?

	mesto (> 2000 preb.)	vas	skupaj
1. Vsak človek, ne glede na spol, naj s svojim delom skrbi za svoj obstoj	90%	85,5%	87,4
2. Ženska naj bo zaposlena le, če ni poročena in nima otrok	0%	1,8%	1,1%
4. Poročena ženska naj bo zaposlena, če se z možem tako dogovorita	5%	1,8%	3,2%
5. Drugo	5%	9,1%	7,4%
6. Ne vem, o tem nisem razmišljal	0%	1,8%	1,1%
Skupaj	100%	100%	100%

SKLEP

Raziskovalne naloge sem se lotila s hipotezo, da dijaki in dijakinje četrtega letnika Gimnazije Jesenice še vedno vzdržujejo stališča do spolnosti podobno kot generacija v raziskavi M. Joganove. K takemu razmišljanju me je usmerilo dejstvo, da je bivalno okolje, iz katerega prihajajo, že več kot desetletje obremenjeno s težko krizo železarstva, ki usodno vpliva na družbenoekonomski razvoj področja in regije.

V stališčih jeseniških gimnazijcev je torej pojmovanje o neformalni partnerski skupnosti in o svobodnem odločanju o rojstvu zaželenega otroka izrazito nepovezano s predstavami, da je prekinitve nosečnosti ustrezen način uravnavanja rojstev. V tem pogledu so njihova stališča še bolj odločna kot v raziskavi leta 1983.

Do poroke in otrok po končanem šolanju so dekleta precej bolj odklonilna kakor fantje. Oboje si lahko razlagamo kot rezultat dejstva, da se morajo dekleta še vedno boriti proti klasični vlogi matere in gospodinje.

Tudi med vasjo in mestom ni večjih razlik. Čeprav se ruralno okolje uvršča med bolj religiozna kot urbana okolja, ta variabla v raziskavi ni zaznav-

na. V ruralnem okolju je manjša variacija v stališčih do zaposlovanja žensk.

Pomembnejše razlike med dijaki in dijakinjami se kažejo glede na učni uspeh po posameznih vprašanjih. Vendar ne moremo govoriti o korelaciji med boljšim ucnim uspehom in rezultatom proučevanega kazalca vrednostnega sistema dijaka ali dijakinje. Pokaže se le korelacija med zgodnjo odločitvijo za poklic in ucnim uspehom v gimnaziji. Uspeh v šoli raste z zgodnejšo usmerjenostjo k poklicnemu cilju.

Vsi imajo izoblikovan poklicni cilj, ki se je izoblikoval že v osnovni šoli. Presenetljivo se je daleč največji del odličnih opredelilo, da se po zaključku šolanja ni treba zaposliti, po drugi strani pa se jih največ želi poročiti in ustvariti družino.

Lahko povzamem, da imajo odlični dijaki in dijakinje najbolj izoblikovan življenjski cilj in izdelano samopodobo. Prizadevajo si za individualen življenjski stil. Manj se ukvarjajo s temeljnimi eksistencialnimi vprašanji.

Rezultati raziskovalne naloge so pokazali, da dijaki in dijakinje 4. letnika Gimnazije Jesenice v svoji vrednostni opredelitvi presegajo premise družbenoekonomskega okolja.

LITERATURA

- U. BECK (1983), *Jenseits von Stand und Klasse*. V: R. KRECKEL (ur.), *Soziale Ungleichheiten*. Göttingen: Soziale Welt (186-260).
- (1986), *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- M. BERGANT (1982), *Teme iz pedagoške sociologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- G. ČAČINOVIČ VOGRINČIČ (1992), *Psihodinamski procesi v družinski skupnosti*. Ljubljana: Advance.
- E. FROMM (1987), *Človekovo srce*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- V. GRMIČ (1986), *V duhu dialoga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- G. HAIM, GIROTT (1970), *Starši in otroci*. Ljubljana Cankarjeva založba Slovenije.
- S. HRIBAR (1970), *Vrednote mladih in resnica časa*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- M. JOGAN (1983), *Odnosi med spoloma, partnerska skupnost, načrtovanje družine in (ne)religioznost: Pojmovanja slovenskih srednješolcev*. Ljubljana: FSPN.
- (1986), *Ženska, cerkev in družina*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- (1990): *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: FSPN.
- J. KIRSCHEN (1993), *Umetnost egoizma*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Z. MLINAR (1994), *Individualizacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- G. NEUBAUER, W. FERCHHOFF (1990), *Jugendsexualität im Wandel: Neue Freiheiten und Zwänge*. V: W. HEITMEYER, T. OLK (ur.), *Individualisierung von Jugend*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- M. ULE (1988), *Mladi v Sloveniji v precepu »modernizacije« slovenske družbe. Teorija in praksa*, 6: 801-809.

OTROKOVE PRAVICE
IN OTROKOV NAJBOLEŠI INTERES

Otrokove pravice, ki so izražene v različnih pogledih na otroka, so v veliki meri odvisne od tega, kako gledamo na otroka. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki ima svoje pravice, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki je v veliki meri odvisna od drugih, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba, ki je v veliki meri odvisna od drugih.

Če gledamo na otroka kot na osebo, ki ima svoje pravice, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki je v veliki meri odvisna od drugih, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba, ki je v veliki meri odvisna od drugih. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki ima svoje pravice, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki je v veliki meri odvisna od drugih, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba, ki je v veliki meri odvisna od drugih.

Če gledamo na otroka kot na osebo, ki ima svoje pravice, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba. Če gledamo na otroka kot na osebo, ki je v veliki meri odvisna od drugih, potem so otrokove pravice tiste, ki jih ima vsa oseba, ki je v veliki meri odvisna od drugih.

Polona Selič

ZAŠČITA OTROK PRED SPOLNIMI ZLORABAMI

OTROŠTVO KOT KONSTRUKT

Na moderno pojmovanje otroštva je pomembno vplivalo razsvetljenje, ki je z ideologijo napredka in vero v superiornost razuma »določilo« otroke za tvorce prihodnje, razsvetljene družbe (Verhellen 1994: 11). Meščanska družba 19. stoletja je na področju prava in na področju dela izločila otroke kot pravne subjekte (Salecl 1991: 26–7) ter s prepovedjo otroškega dela odpravila njihov status subjekta v lokalni in nacionalni ekonomiji (Wintersberger 1994: 214). Otroci so postali prepoznavna, posebna socialna skupina. Razlaga otroštva kot historičnega dejstva nekoliko nasprotuje razvojnopsihološkimi pojmovanjem otroštva kot naravne danosti (in ne kot učinka simbolne mreže). Psihologija je s svojimi dognanji sooblikovala odnos do otrok kot do nekompetentnih, odvisnih bitij. Če pa postavimo pojav otroštva v kontekst družbenih pojavov, lahko ugotovimo, da je otroštvo relativna in arbitrarno določena družbena konstrukcija, slej ko prej negativno definirana in umeščena v družbena razmerja moči in oblasti (Franklin 1986: 7–8). V vsakem primeru je otrok »ne-odrasli«, ki raste, se razvija in zori, da bi se lahko vključil v sfero odraslih, ko bo dosegel arbitrarno določeno starostno mejo. V tem smislu otroštvo pripada polju simbolnega.

OTROKOVE PRAVICE IN OTROKOV NAJBOLJŠI INTERES

Otrokove pravice, ujete in razumljene v različnih pojmovanjih otroštva, zato vedno znova odpirajo (navidezno?) dilemo med neodvisnostjo (avtonomijo) in zaščito (protektivnostjo, paternalizmom).

• Kdaj, kako in koliko obravnavamo otroke kot avtonomne subjekte?

• Kdaj, kako in zakaj dajemo otrokom zaščito, varstvo, skrb?

Prevladujoča zaščitniška naravnost je v drugi polovici prejšnjega stoletja trčila ob gibanje za državljske pravice v ZDA, ki si je prizadevalo za spremembo odnosa do črncev in drugih družbenih manjšin, kar je imelo za posledico tudi drugačno gledanje na otroke (Šelih 1992: 23). Franklin (1986: 3) je priljubljeno tezo, da družina in državni organi vseskozi delujejo v otrokovem najboljšem interesu, zavrnil kot mit. Kako »neidealno« je lahko odnos odraslih do otrok in kako institucije ne ravnajo nujno skladno z otrokovim najboljšim interesom, kažejo primeri trpinčenja in spolnih zlorab otrok.

Vseskozi smo namreč odrasli tisti, ki razlagamo in opredeljujemo pravice otrok. Urad varuha človekovih pravic si dejavno prizadeva za zaščito otrok pred spolnimi zlorabami. Naša prizadevanja so usmerjena v razbijanje predsodkov, tabujev in vse prepogoste »zarote molka« odraslih. Zaščita otrok pred vsemi oblikami spolnega izkoriščanja in spolnih zlorab je pomemben cilj različnih mednarodnih organizacij in institucij, kot so UNICEF, Evropska mreža otroških ombudsmanov (ENOC), Svet Evrope in druge. Naloga varuha človekovih pravic je v tem primeru skrb za kar najbolj dosledno spoštovanje in uresničevanje 34. člena Konvencije o otrokovih pravicah, ki opredeljuje to problematiko, in 19. člena iste konvencije, ki v prvem odstavku govori o zavarovanju otrok pred vsemi oblikami duševnega ali telesnega nasilja, vključno s spolnimi zlorabami, kadar je otrok v okrilju družine (pod skrbništvom staršev, zakonitih skrbnikov ipd.).

Konec aprila letos so mediji poročali o kazenskih ovadbah zoper tri osnovnošolske učitelje. Dva sta utemeljeno osumljena petnajstih kaznivih dejanj spolnega napada na osebo, mlajšo od

petnajst let. Tretjega so za enako kaznivo dejanje ovadili na osnovi pričevanja štirinajstih učenk. Na redni mesečni tiskovni konferenci varuha človekovih pravic je varuh človekovih pravic posebej opozoril javnost na spolno nasilje nad otroki in mladoletniki ter pozval ministrstvo za šolstvo in notranje zadeve k odločnemu ukrepanju. Ravno zaradi posebne socializacijske vloge poklicev, kot so vzgojiteljski, učiteljski ali duhovniški, so njihove spolne zlorabe posebej inkriminirane tako s 3. odstavkom 183. člena Kazenskega zakona kakor z 2. odstavkom 184. člena KZ RS (str. 160–161).

• Kako, kdaj in v katerih primerih štiti najboljši interes spolno zlorabljenega otroka država?

• V katerih primerih družinskega nasilja, trpinčenja in/ali zlorab je državna intervencija skladna z otrokovim najboljšim interesom?

Odvzem otroka in namestitev v rejniško družino je ena izmed situacij, kjer lahko pritrdimo mnenju Mnookina (1982: 174), da tisti, ki o tem odloča, potrebuje za odločitev v otrokovem najboljšem interesu zanesljive podatke in »spособnost prerokovanja«. Temu ob rob se zdi smiselno postaviti tudi vprašanje o otrokovi pravici avtonomnega odločanja. Pri pravicah odraslih praviloma ne razpravljamo o njihovi intelektualni, čustveni ali fizični zrelosti, čeravno lahko tudi odrasli izgubimo nekatere pravice, če (ko) jih nismo sposobni izvrševati, vendar nismo nikoli podvrženi predpostavki o apriorni nezrelosti. Šelihova (1992: 24) je opozorila na ugotovitve Piageta in sodelavcev, da se otrokov kognitivni razvoj konča okoli dvanajstega leta, ko se začnejo otroci odločati enako ali podobno kompleksno kot odrasli, kar se (med drugim) kaže med vojno ali ob drugih nesrečah. Slednje je lahko argument v smeri avtonomije in kritika arbitrarno previsoko postavljene starostne meje, ki naj bi osebi dajala kompetentnost. Ta je povezana s pridobitvijo legalnih (pravnih) pravic neodvisno od individualnih posebnosti in medosebnih razlik. Logika je binarna kakor velikokrat v pravu, na primer na kazenskem področju, ko je obtoženeц bodisi spoznan za krivega bodisi oproščen.

GIBANJE ZA OTROKOVE PRAVICE

Radikalni borci ne priznavajo nezrelosti in nekompetentnosti otrok, saj je diskriminacija na podlagi starosti zanje moralno nedopustna. Izhajajo namreč iz temeljnega načela o enakosti vseh ljudi ter

zahtevajo za otroke »vse človekove pravice« (Apostel 1989: 49). Reformisti se načeloma strinjajo s predpostavko o nekompetentnosti in nezrelosti otrok, opozarjajo pa, da družba premalo upošteva spoznanja razvojne psihologije o razvojnih procesih in fazah pa tudi različnem tempu zorenja posameznih psihičnih funkcij. V vsakem primeru je (po mnenju reformistov) starost, ko posameznik doseže polnoletnost, postavljena previsoko. Pragmatična smer, ki se vse bolj uveljavlja, pa meni, da je mogoče odvzeti otrokom določeno pravico le, kadar lahko dokažemo, da še niso dovolj zreli za njeno posedovanje, in kadar o tem obstaja splošni konsenz (Šelih 1992: 19).

Otrokove pravice običajno razvrstimo na moralne in legalne, še vedno pa je sintagma »otrokove pravice« deležna pripisovanja najrazličnejših pomenov. Jasnost povečuje na primer Franklinova (1986: 14–6) razvrstitev pravic otrok na socialnoskrbstvene in zaščitne pravice (pravice nasproti staršem). V Sloveniji je zlasti o t. i. psiholoških pravicah otrok veliko pisal Pavlovič (1990; 1993). Izhajal je iz otrokove potrebe po »razvoju kakovostnega interpsihičnega razmerja, ki ga otrokova bio-psihična konstitucija pričakuje in terja« (Pavlovič 1993: 190). Gre za moralne pravice, ki jih ni mogoče legalizirati (pravica do ljubezni, varnosti, empatije, stopnjevanja avtonomije ipd.).

Antagonizem med avtonomizmom in zaščito je mogoče preseči, če jemljemo zaščito otrok resno, ob tem pa upoštevamo njihovo avtonomijo (Freeman, 1992: 36–37), vendar se lahko tudi taka načelna drža ob iskanju odgovorov na konkretna vprašanja sprevrže, tako da je sam Freeman (1992: 36) na koncu svojega razmišljanja zastavil le retorično vprašanje, ali naj »otroke prepustimo njihovim pravicam«. Veliko bolj smiselno kot odpravljanje tega antagonizma se zdi vztrajno poudarjanje otrokovih pravic na polju družbene realnosti znotraj neresljivega protislovja med avtonomijo in zaščito.

19. KONVENCIJA O OTROKOVIH PRAVICAH

V 19. členu Konvencije o otrokovih pravicah so se države podpisnice zavezale, da bodo sprejele vse potrebne ukrepe, da bi »otroke zavarovali pred vsemi oblikami telesnega ali duševnega nasilja, poškodb ali zlorab, zanemarjanja ali malomarnega ravnanja, trpinčenja ali izkoriščanja, tudi

spolnih zlorab« (str. 14), ko so pod skrbništvom staršev, zakonitih skrbnikov ali katere druge osebe, ki zanje skrbi. Poleg ustreznih socialnih programov, namenjenih otrokom in skrbnikom, drugi odstavek tega člena nalaga tudi »druge oblike zaščite ter ugotavljanje, obveščanje, prijavljanje, preiskovanje, obravnavanje in spremljanje prej naštetih primerov trpinčenja otrok« (str. 14).

34. člen Konvencije o otrokovih pravicah zavezuje države podpisnice, da »bodo zavarovale otroka pred vsemi oblikami spolnega izkoriščanja in spolnih zlorab« (str. 21). Za potrebe Konvencije je otrok opredeljen kot oseba, mlajša od 18 let, razen če pravo, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže prej. V 3. členu so kot glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z otrokom poudarjene njegove največje koristi, kar obvezuje državo, da otroku, za katerega ne morejo skrbeti lastni starši, zagotovi ustrezno skrb. Konvencija pretežno sledi ideji, da je družina temeljna družbena skupina in kot taka za otroka najpomembnejša ter da so starši najpomembnejši otrokovi skrbniki, vendar ga z vsebino 9. in 19. člena zaščiti tudi pred zlorabo staršev. Vsebinsko 19. člena Konvencije je na primer pomembno vplivala na zvišanje starostne meje pri kaznivem dejanju spolnega napada na otroka v noveli Kazenskega zakona iz leta 1999 (str. 48–50) s 14 na 15 let.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR) ščiti otroke tudi pred zlorabami in zanemarjanjem. Oboje je lahko razlog za odvzem roditeljske pravice. Zanemarjanje in surovo ravnanje z otroki je inkriminirano ter opredeljeno v 201. členu Kazenskega zakona RS. Ministrstvo za notranje zadeve je leta 1995 zabeležilo 95 primerov zanemarjanja in surovega ravnanja z mladoletno osebo, centri za socialno delo pa so ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve leto poprej poročali o 1.697 primerih trpinčenja in zlorab otrok v družinah (*Začetno poročilo* ..., 1997). Slovenija je leta 1997 poročala, da za delo z žrtvami v Sloveniji še ni pripravljena ustrezna doktrina dela, postopki zbiranja dokazov v primerih zanemarjanja in zlorabe otrok pa so težavni zaradi nepovezanega delovanja služb in počasnega ukrepanja sodišč.

Mednarodno združenje za šolsko psihologijo (ISPA) je do sedaj opravilo dva kroga preučevanja otroškega doživetja svojih pravic (leta 1991 in 2001) – obakrat je sodelovala tudi Slovenija. V anketnem vprašalniku, ki je zajel 110 spremenljivk (Štefanc 2002: 83–178), sta dve vprašanji otroke

spraševali o občutku in pomembnosti telesne in čustvene varnosti (S22, S24, S33 in S35) znotraj doma. 15% otrok je odgovorilo, da se doma redko ali sploh ne počutijo čustveno varni, 18% pa se redko ali nikoli ne počuti telesno varnih. Štefanc (2002: 134) je na podlagi rezultatov ocenil, da se več ko 80% v raziskavo vključenih otrok in mladostnikov počuti doma tako telesno kot tudi čustveno varne; v takem odstotku so vprašani zelo visoko ocenili pomen telesne in čustvene varnosti znotraj doma. Tretjina devetletnih dečkov in petina devetletnih deklic se ne počuti telesno varna. Najmanj čustveno varne se počutijo sedemnajstletne mladostnice – skoraj petina je odgovorila, da se doma redko ali sploh ne počutijo čustveno varne. Pri sedemnajstletnih mladostnikih (fantih) se tako počuti desetina.

Štefanc (2002: 137–8) je ugotovil, da se deklice počutijo doma telesno bolj varne kot dečki. Razlika med spoloma je pomembna pri oceni pomena občutka telesne varnosti. Deklice višje ocenjujejo sam občutek telesne varnosti znotraj doma kot tudi njegovo pomembnost. S starostjo občutek telesne varnosti narašča. Avtor je dobljene rezultate interpretiral s pogostostjo telesnega kaznovanja mlajših otrok, pri čemer se je zavedal poenostavljenosti take razlage. Če k temu dodamo še občutek čustvene varnosti znotraj doma, ponovno izstopajo deklice, ki se čutijo čustveno manj varne, vendar njihov delež s starostjo pada.

Drugo poročilo Slovenije o sprejetih ukrepih za uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah (2001) omenja multidisciplinarno obravnavo zlorabljenih, trpinčenih in zanemarjenih otrok na večini centrov za socialno delo. V strokovnih timih naj bi različni strokovnjaki, ki že v začetni fazi zaznajo ogroženost otroka, sodelovali pri pripravi strategije in izvedbi same obravnave. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je leta 1998 pripravilo smernice za delo z ogroženimi otroki, namenjene koordinaciji dejavnosti, zaščiti ogroženih otrok in njihovi rehabilitaciji, s čemer se ukvarjajo različne vladne in nevladne organizacije. Glede na *Drugo poročilo* je bilo leta 1999 zanemarjenih 807 otrok, psihološko zlorabljenih 592, telesno zlorabljenih 331, spolno pa 145 – toliko primerov zanemarjanja in zlorab je bilo odkritih.

ODKRIVANJE IN PREISKOVANJE SPOLNIH ZLORAB

Tako praktiki (psihologi, socialni delavci) kot kazenskopravni strokovnjaki opozarjajo, da je žrtev spolnega napada v svoji notranji bolečini in ponižanju prizadeta zaradi posledic zlorabe svojega človeškega dostojanstva in osebne integritete (Kečanović 2002), medtem ko so telesne poškodbe praviloma manj izstopajoče. Tovrstna kazniva dejanja so med najbolj zapletenimi tudi v smislu dokazovanja (Polutnik – Špringer 1994), saj pri žrtvi ponižanje in prizadetost zaradi spolnega napada pa tudi psihične tenzije, povezane z delovanjem organov odkrivanja in pregona, zmanjšujejo sposobnost, kar najbolj natančno in verodostojno opisati pravno relevantna dejstva. Žrtev je kot »temeljni personalni dokaz« v procesu še dodatno travmatizirana.

Pri obravnavi spolnih zlorab otrok kriminalistika in dokazno pravo ne poznata prepričljivih načinov in rešitev, kako se približati »materialni resnici«. Prič navadno ni, izvedene priče pa velikokrat pravicam žrtve in samemu dokaznemu postopku ne koristijo kaj dosti (Kečanović 2002). Pri obravnavi kaznivih dejanj, ki so zajeta v kazenski zakon kot spolna zloraba slabotne osebe (182. člen KZ), spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let (183. člen KZ), in kršitev spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja (184. člen KZ), dobi policija največji delež prijav od centrov za socialno delo. Policija letno vloži vsaj 100 kazenskih ovadb (Varuh človekovih pravic 2002).

Po podatkih državnega tožilstva je bilo v letih 1995 do (vključno) 2001 v Sloveniji ovadenih 1.013 oseb (978 moških in 33 žensk). V istem časovnem obdobju je bilo obsojenih 272 oseb. Razlika je očitna, čeravno je treba dodati, da ne gre za enake zadeve, saj tožilci ocenjujejo, da se »zlasti v zadevah, ki niso priporne, reševanje precej podaljša in se mnoge zaključijo šele po več letih«. Večina pripornih zadev se na prvi stopnji konča v 4 do 6 mesecih od prijete, do sodbe druge stopnje pa mine približno 9 mesecev in največ eno leto. Nepriporne zadeve neredko doživijo sodni epilog šele po nekaj letih.

Organi odkrivanja in pregona podatkov o žrtvah spolnih zlorab ne zbirajo, pri podatkih o storilcih (osumljenih/obdolženih) pa naletimo na številne težave, povezane z načinom zajemanja in razvrščanja.

Tožilci imajo največ težav pri pregonu zaradi 236. člena Zakona o kazenskem postopku RS (str. 143), saj žrtve, ki so v sorodstvenem razmerju z obdolženim, uporabljajo »pravno dobroto« in v procesu ne pričajo. Pogosto naj bi matere prepričale otroke, da že v predkazenskem postopku povedo le tisto, kar same želijo oziroma mislijo, da bi bilo »prav«. Tako ostajajo družinska razmerja prikrita. Kazenski postopek obravnava žrtve neustrezno, saj jih izpostavlja izjemno bolečim zaslišanjem. Mogoč je tudi absurden preobrat v postopku, da žrtev zaradi prevladujočega zanikanja storilca malodane sama dobi status »preiskovanca«. V dokaznem postopku je psihična integriteta žrtve premalo zaščitena. Otrok do 15. leta starosti je zaslišan najmanj trikrat, če pa je žrtev ob obravnavi kaznivega dejanja starejša od 15 let, je zaslišana večkrat (na policiji, v preiskavi, na vsaki glavni obravnavi) (Varuh človekovih pravic 2002). Seveda v predkazenskem postopku policija zbira obvestila in ne »zaslišuje«, vendar je lahko učinek t. i. informativnega razgovora na policiji za žrtev enako travmatičen kakor poznejša zaslišanja pri preiskovalnem sodniku in na glavni obravnavi.

Novela kazenskega zakona je leta 1999 prinesla smiselno novost pri kaznivih dejanjih zoper spolno nedotakljivost v zvišanju starostne meje žrtve na 15 let (*Kazenski zakon RS 1999*: 160). Biološka zrelost ob siceršnji odvisnosti in neprekrbljenosti žrtvi velikokrat ne zagotavlja možnosti izbire (ali bo privolila v spolno aktivnost). Novela pri prvem odstavku 183. člena (spolni napad na otroka) vnaša tudi pogoj nesorazmerja v zrelosti (med storilcem in žrtvijo). Brez tega pogoja bi bilo inkriminirano kakršno koli (tudi prostovoljno) spolno občevanje med enako ali podobno starimi mladostniki. Nesorazmernost kot pogoj za spolni napad je v zakonskem besedilu uvedena le v temeljni obliki tega kaznivega dejanja. V kvalificiranih oblikah se namreč predpostavlja oziroma vselej obstaja (*op. cit.*: 49).

Tabela 1: Število podanih kazenskih ovadb (zadeve po 182., 183. in 184. členu KZ RS)

leto	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
podatki policije	135	116	148	209	196	173	267

Težave pri pregonu nastopajo zaradi izločanja izpovedb tako žrtev kot tudi oseb, s katerimi je ta govorila in jim spolno zlorabo opisala, če je žrtev privilegirana priča in se je pričanju odpovedala. V tem primeru mora priti na vsako glavno obravnavo ter se vsakič tudi izreči o tem, ali želi pričati zoper obdolženega. Če se žrtev kot privilegirana priča odpre pričanju, se iz spisovnega gradiva izločijo vse njene izjave v predkazenskem in kazenskem postopku, pa tudi izjave vseh oseb, ki jim je opisala dogajanje. V takih primerih je kaznivo dejanje tako rekoč nedokazljivo. Ker gre večidel za zločine znotraj štirih sten, prič ni. Storiteli ostajajo nekaznovani. Poseben problem je zbiranje obvestil v predkazenskem postopku, kjer so žrtve še pripravljene govoriti o podrobnostih, pozneje pa svoje izjave zaradi pritiskov storilca umaknejo ali prekličejo (Varuh človekovih pravic 2002). Zato bi se morala pri tovrstnih dejanjih zbrana obvestila tudi v kazenskem postopku upoštevati kot pravno relevanten dokaz.

Okoliščina, da žrtev kaznivega dejanja ostaja v družini, kjer je do spolne zlorabe prišlo, tudi po vložitvi kazenske ovadbe, ima za posledico neredko izjemne napetosti in dodatno travmatizacijo, kar velja zlasti za družine, ki so eksistenčno odvisne od obdolženca. Težave dokazne narave se povezujejo tudi z institutom zastaranja. Posledice spolnega nasilja se v mnogih primerih pojavijo pri žrtvah šele v adolescenci, zato je zelo težavno dokazovanje uporabe sile ali groženj.

Tožilci menijo, da se žrtve odločajo za prijavo praviloma le, če imajo podporo tretje osebe (*loc. cit.*), ali pa, kadar je dejanje tolikšno breme, da ga ne zmorejo prenašati. Kaznivih dejanj s področja spolnih zlorab naj bi bilo veliko več, kot je sprejetih kazenskih ovadb, vendar vzgoja, družbena klima in poznejša obravnava žrtev v kazenskem postopku sooblikujejo resne zavore pri podajanju kazenskih ovadb. Ključnega pomena bi lahko bilo krajšanje kazenskega postopka, ki bi moral imeti prioriteto na sodišču, tudi če ne gre za priporno zadevo. Pooblaščenči mladoletnih oškodovancev so velikokrat neprimerni, strokovno neustrezno usposobljeni za specialistično obravnavo tako občutljive problematike. Skladno s 65. členom zakona o kazenskem postopku bi morali zastopati interese žrtve in njen premoženjsko pravni interes, kar v kazenskem postopku običajno ne pride do veljave. Oškodovanci so napoteni na civilne pravde, kjer jim odvetnik kazenskega postopka ne pripada več. Pooblaščenec bi

moral mladoletnega oškodovanca zastopati tudi v civilni pravdi po izpeljanemu kazenskemu postopku (*loc. cit.*). Ob tem bi kazalo razmisliti še o skladu za pomoč žrtvam tovrstnih kaznivih dejanj, iz katerega bi se izplačevale odškodnine, pa tudi sredstva za zastopanje in pomoč žrtvam. Seveda tudi razmislek o družinskih sodiščih, ki bi obravnavala tudi storilce spolnih zlorab (kaznivih dejanj iz 19. poglavja KZ RS), ne bi bil odveč.

Strokovni usposobljenosti vseh udeleženi v odkrivanju, pregonu in obravnavi spolnih zlorab bi kazalo vseskozi posvečati posebno pozornost. Policija je v minulih letih izvedla več usposabljanj, na katerih so sodelovali domači in tuji strokovnjaki (*loc. cit.*). S tem bolj ali manj uspešno zasleduje cilj specialistične usposobljenosti, ki je nujna za zagotavljanje zaščite žrtev. Brez dvoma pa so za vse programe usposabljanja nujne evalvacijske študije. Izboljšanju sodelovanja s tožilci je bilo namenjenih nekaj strokovnih posvetov. Ministrstvo za zdravje je napovedalo pripravo strategije področje trpinčenja in spolnih zlorab otrok (*loc. cit.*) ter izrazilo pričakovanje, da bodo vsebine, ki zadevajo prepoznavanje in ukrepanje ob sumu na trpinčenje in zlorabo, ustrezno vključene v predlog novih vsebin dela otroških in šolskih zdravnikov.

OBRAVNAVA STORILCEV - NENADOMESTLJIVI DEJAVNIK ZAŠČITE OTROK

Okoli 1.000 oseb, ki so bile v letih 1995 do 2001 utemeljeno osumljene storitve kaznivega dejanja spolne zlorabe slabotne osebe (182. člen KZ), spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let (183. člen KZ), in kršitve spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja (184. člen KZ), naj bi bilo tako ali drugače spolno zlorabilo določeno (približno enako? dvakrat ali trikrat večje?) število otrok in mladostnikov. Pri spolnem napadu na osebo, mlajšo od 15 let, je bilo po podatkih policije 25% žrtev starih do 7 let, 54% med 7 in 14 let, 16% žrtev pa je bilo starih od 14 do 15 let. Pomanjkljivi podatki o žrtvah dopuščajo zgolj ugibanje, pa vendar – če je bilo po podatkih policije za spolni napad na osebo, mlajšo od 15 let, v obravnavanem časovnem obdobju vloženi 1.033 kazenskih ovadb, to pomeni (s predpostavko, da je število kazenskih ovadb približno enako številu oškodovancev) 250 otrok, starih do 7 let, za katere je bilo mogoče utemeljeno sumiti, da so bili žrtve spolne zlorabe.

Ministrstvo za zdravje trdi, da zlorabe, trpinčenje in zanemarjanje otrok in žensk »štejejo med resne javnozdravstvene probleme« (loc. cit.). Odkrivanje spolnih zlorab otrok je po izkušnjah policije pogojeno s kompleksnostjo problematike, saj zgrešene predstave v družbi, neznanje, nesposobnost in »pogosto tudi nepripravljenost posameznikov in celo različnih strokovnjakov, da bi prepoznali spolno zlorabo in v nadaljevanju podali prijavo«, ustvarjajo veliko polje neodkritih zlorab (t. i. temno polje kriminalitete). Multidisciplinarni krizni (strokovni) timi delujejo različno učinkovito in strokovno kompetentno, sodelovanje različnih institucij pa je navadno odvisno od strokovne usposobljenosti in občutljivosti vseh udeleženi.

Razmišljanje o obravnavi spolnih zlorab otrok in pregled delovanja različnih institucij razmeroma hitro zadene ob »cesarjeva nova oblačila« – mit o otrokovem najboljšem interesu. Otroci naj bi bili v središču pozornosti odraslih, zlasti staršev. Ti naj bi vložili tako rekoč neomejen trud v prizadevanja, ki naj bi otrokom omogočila kar najboljše možnosti za življenje. V tem zaščitniškem idealiziranem konstruktju lahko postane najboljši interes otroka izgovor, razlaga ali opravičilo za ravnanje, ki v ničemer ne prispeva k izboljšanju otrokovega bio-psiho-socialnega blagostanja.

INCIDENCA

Spolno nasilje in zlorabe otrok so družbeni pojav vse večjih razsežnosti. Izzivajo strah, nelagodje, zlasti pa povzročajo žrtvam trajne posledice, saj so otroci kot najbolj ranljiva in nemočna socialna skupina dodatno izpostavljeni zaradi sprememb v procesih rasti, razvoja in zorenja.

V Združenih državah Amerike se s problemom spolnih zlorab otrok poglobljeno ukvarjajo številne institucije, kar je v minulih letih botrovalo tudi bogati raziskovalni dejavnosti in rezultatom. Whitfield (1995: 78) ocenjuje, da je bilo od 50 do 80 milijonov Američanov spolno zlorabljenih v otroštvu ali v mladostniškem obdobju. Avtor navaja poročilo 45 zveznih držav, iz katerega je razvidno, da so spolne zlorabe otrok 15% vseh primerov zlorab, trpinčenja in zanemarjanja otrok (Whitfield 1995: 60–61). Med 838.232 trpinčenimi in zlorabljenimi otroki iz tega poročila jih je bilo 40% starih pet let ali mlajših. Med žrtvami spolnih zlorab prevladujejo deklice.

Novejši podatki kažejo, da se je število obsojenih za tovrstne delikte povečalo za štirikrat (Finn 1997: 1). Med letoma 1980 in 1994 je število obsojenih zaradi spolnih zlorab otrok zraslo z 20.500 na 88.100. Leta 1997 je pravosodno ministrstvo ZDA objavilo, da so organi odkrivanja, pregona in prevzgoje obravnavali 234.000 storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost (Greenfeld 1997: 15). Okoli 60% jih je bilo pogojno izpuščenih ter vključenih v posebne programe v skupnosti. Letno narašča število obsojenih na zaporno kazen zaradi spolnih zlorab in nasilja za 15%, kar je hitreje kot pri kateri koli drugi vrsti kaznivih dejanj z elementi nasilja (Greenfeld 1997: 18). Žrtev zlorabe ali napada je bila pri dveh tretjinah zaprtih storilcev mlajša od 18 let. Štirje od desetih zaprtih storilcev so spolno zlorabili (vključno s penetracijo) otroke, stare dvanajst let ali mlajše (Greenfeld 1997: 24). Realiteta obravnave te kriminalitete je določena z dejstvom, da večina storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost ni v zaporih, tisti pa, ki so obsojeni na zaporne kazni, so običajno izpuščeni že pred iztekom. Javnost njihove identitete praviloma ne pozna.

Lieb in Matson (1996: 7) sta ugotovila, da je le 11% (1.105 od 9.912) storilcev poznanih v okolju, v katerem živijo, večina pa jih je po oceni avtorjev sploh neodkritih (neobravnavanih). Pomemben del storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost ponavlja dejanja, še zlasti če niso vključeni v ustrezne programe psihosocialne rehabilitacije, oziroma, če niso pod nadzorom pristojnih služb. Kljub preverjeni vlogi in pomenu obravnave, spremljanja in nadzora seksualnih delinkventov imajo številni programi težave zaradi omejenih finančnih virov, ki jih zagotavljajo posamezne zvezne države. Po podatkih vseameriškega centra za pogrešane in zlorabljene otroke (1998), ki vključujejo policijske evidence, je povratništvo pri ekshibicionistih 41–71%, pri posiljevalcih 7–35%, pri spolnih zlorabah otrok homoseksualnega tipa 13–40% in pri spolnih zlorabah otrok heteroseksualnega tipa 10–29%.

V kalifornijskih zaporih je bilo na približno 15.000 zaprtih storilcev 50 mest v terapevtskem programu, v Arizoni pa so za približno 2.200 zaprtih storilcev kaznivega dejanja spolne zlorabe otroka zagotovili 55 mest v terapevtskem programu. Nadzor nad storilci, ki živijo v skupnosti, je različen. Raziskave so pokazale, da je terapevtska obravnava le delno uspešna (Marshall, Pithers 1994), pa še to le za tiste, ki se želijo spremeniti

ter sami dejavno sodelujejo v programu. Marshall in Barbaree (1988) sta primerjala recidivizem storilcev kaznivnega dejanja spolne zlorabe otroka pri tistih, ki so sodelovali v terapevtski obravnavi (eksperimentalna skupina; n = 68), in onih, ki niso bili deležni nikakršne psihosocialne rehabilitacije (kontrolna skupina; n = 58). Razlika v recidivizmu je bila statistično pomembna. Stopnja recidivizma je pri eksperimentalni skupini dosegla 13% (po terapiji), pri kontrolni skupini (brez terapije) pa 35%. Obe skupini so longitudinalno spremljali enajst let.

Kljub metodološkim razlikam, ki onemogočajo neposredno primerjanje različnih študij, rezultati opozarjajo na pozornosti vredno stopnjo recidivizma pri storilcih spolnih zlorab otrok. McGuire, Mason in O'Kane (2000:267) poročajo, da lahko stopnja recidivizma doseže tudi nad 70%. Najvišja naj bi bila pri ekshibicionistih.

Večina avtorjev ugotavlja, da je spremljanje in ustrezen nadzor storilcev, ki so bodisi pogojno obsojeni, bodisi pogojno izpuščeni iz zapora, nujen. Ameriški center za pogošane in zlorabljene otroke je zato v sodelovanju z eminentnimi strokovnimi združenji, univerzami in raziskovalnimi inštituti ponudil nacionalno strategijo obravnave storilcev kot temeljno dejavnost v sklopu prizadevanj za zaščito otrok pred spolnimi zlorabami. V Veliki Britaniji so v začetku devetdesetih let ustanovili združenje za razvoj obravnave storilcev spolnih zlorab (McGuire, Mason, O'Kane, 2000: 275), namenjeno različnim strokovnjakom, ter zavezano širjenju informacij, raziskovalnih in praktičnih rezultatov in usposabljanju multidisciplinarnih timov. Večina programov poteka z jasnim in glavnim namenom - zaščititi otroke pred spolnimi zlorabami. Taka usmeritev pa je zorela v strokovni in laični javnosti vsaj štirideset let, saj je bilo na primer v šestdesetih letih prejšnjega stoletja nekaj pred spolno zlorabo rešenih otrok premalo tehten argument za usmerjeno obravnavo storilcev spolnih zlorab (*op. cit.*: 267).

O STORILCIH

Dinamiko, genezo in ozadje spolnih zlorab otrok razlagajo številne teorije. Arajii in Finkelhor (1989) sta izluščila štiri eksplanatorne dejavnike ter poudarila potrebo po širitvi konceptov v multifaktorski prostor. Za storilce je značilna vsaj ena od naštetih značilnosti:

- močna potreba po stikih z otroki, prek katerih naj bi zadovoljevali potrebe, ki jih v stikih z odraslimi ne morejo

- spolno vzburljenje ob stikih z otroki

- nezmožnost in/ali neuspešnost pri vzpostavljanju zadovoljujočih stikov z odraslimi - otroci so »nadomestek«, ki je življenjskega pomena

- oslABLJENA kontrola.

Opisano je mogoče utemeljiti s psihoanalitičnimi koncepti (na primer identifikacija z agresorjem, ki naj bi nekdanjo žrtev spolne zlorabe spremenila v sedanjega storilca, narcistične motnje, ko je stik z otrokom stik s predstavo samega sebe, nerešena ojdipska situacija s seksualiziranim odnosom do matere in spremljajočim kastracijskim strahom), s feminističnimi tezami (spolna zloraba otroka kot izraz »normalne« moške socializacije in dominantnosti), teorijami učenja (zgodnje izkušnje, ki so se ob ponovitvah okrepile in utrdile), z osebnostnimi značilnostmi (negotovost, pomanjkanje prodornosti, šibke socialne veščine) in značilnostmi okolja v obdobju zgodnjega otroštva. Slednje naj bi s togostjo in zanikanjem spolnosti izzvalo občutke krivde ob normalnih seksualnih pobudah in občutkih, krivda pa naj bi bila manjša ob izbiri otrok kot seksualnih objektov. Oslabljen kontrola je lahko posledica telesnih ali duševnih primanjkljajev oziroma oškodovanosti (pri alkoholizmu, senilnosti, psihotičnih in drugih stanjih, kjer je kontrola nagnonskih vzgibov oslABLJENA).

Abrams in Abrams (1993: 38) povzemata študije o osebnostnih značilnostih storilcev kaznivih dejanj, ki jih najpogosteje opišemo kot »spolna zloraba otroka«. Avtorja govorita o dveh temeljnih skupinah, ki ju utemeljujeta z mehanizmoma fiksacije oziroma regresije. Pri prvih je nagnjenost do spolnih stikov z otroki stalna (storilci preferenčnega tipa), vedenjski vzorec je utrjen. V tem primeru govorimo o pedofiliji, o »stalnih, intenzivnih spolnih vzgibih in spolno vzburljajočih fantazijah, ki trajajo vsaj šest mesecev in privedejo do spolnih aktivnosti z otrokom, ki razvojno še ni dosegel pubertete« (opredelitev ameriškega psihiatričnega združenja). Včasih razvijejo storilci tega tipa še druge »parafilije«, kot so ekshibicionizem, voajerizem, sadomazohizem in zoofilija.

V drugo skupino spadajo storilci t. i. situacijskega tipa, ki se spolnih aktivnosti z otroki lotijo zaradi začasne izgube kontrole, navadno povezane z večjimi (stresnimi) obremenitvami. V nasprotju s prvimi se njihovo seksualno nagnjenje do otrok pojavi v odraslosti, občasno, delujejo

nenadržano (impulzivno), velikokrat incestno. Številni doživijo spolno vznemirjenje tudi ob drugih otrocih, vendar na manifestni ravni ohranjajo spolne in socialne stike z odraslimi.

Storilci situacijskega tipa so regredirani (zlorabljujejo neznane otroke, žrtve – večinoma deklice – izbirajo priložnostno), moralno oškodovani (zlorabljujejo kogar koli, otroci so le ena od skupin mogočih žrtev), nagnjeni k seksualnemu eksperimentiranju (pripravljene so poskusiti kar koli, kar ima seksualno konotacijo), ali pa razvojno prikrajšani (retardirani ali senilni). Navadno zlorabijo več otrok na bolj ali manj brutalen način.

Otrokom so bolj kot storilci situacijskega tipa nevarni t. i. storilci preferenčnega tipa, ki v otrocih vidijo izvor spolnega užitka in zadovoljitve in praviloma izbirajo otroke kot spolne objekte. V to skupino spadajo sadistični pedofili, ki neznane žrtve zalezujejo, ugrabijo in lahko tudi umorijo, in zapeljivci, ki otroke premamijo z naklonjenostjo, pozornostjo in darili. Ti otrok navadno telesno ne poškodujejo, saj jih imajo radi, zato si postopoma pridobijo njihovo naklonjenost, stopnjujejo intimnost stikov do oralno-genitalnih spolnih odnosov, ki jih praviloma prakticirajo (Holmes, Holmes 1996: 143), otroka pa želijo »obdržati«, zato so lahko psihične posledice za žrtev grozljive.

Predstave o storilcih spolnih zlorab otrok se večinoma nanašajo na storilce moškega spola, kar pa ne ustreza povsem dejanskemu stanju, čeravno moški med storilci prevladujejo. Ženske storilke

tudi pritegnejo manj pozornosti javnosti (Holmes, Holmes 1996: 136), v nekaterih primerih pa javnost spolne aktivnosti odrasle ženske in mladoletnega dečka sprejme kot primeren način učenja o spolnosti. Ženske kot storilke spolnih zlorab so pogostejše v različnih zavodih in dnevnišnicah (Whitfield 1995: 61), kjer se pojavljajo kot storilke v 45–55% primerov, verjetno pa je prijav tovrstnih zlorab manj. Ženske so navadno bolj tenkočutne, zavajajoče, prijazne in svoje zlorabe zakrijejo s »skrbjo« in »negom«. Naravnost do otrok kot spolnih objektov naj bi se pri ženskah pojavila že zgodaj, pogosto že v mladostniškem obdobju.

MULTIDISCIPLINARNA OBRAVNAVA

V Sloveniji poznan model multidisciplinarne obravnave in strokovnega tima pri obravnavi spolno zlorabljenih otrok ne more odgovoriti na kompleksne izzive problematike spolnih zlorab, kar velja zlasti za področje spremljanja storilcev. Tuje izkušnje so pokazale, da šele ustrezna terapevtska obravnava med prestajanjem zaporne kazni, zlasti pa sistematično spremljanje po njej do neke mere zmanjša recidivizem ter poveča občutljivost javnosti za naraščajočo pojavnost spolnih zlorab.

Modeli in rešitve okolja so povezani tako z normami in vrednotami tega prostora kakor tudi s kulturnimi, gospodarskimi in političnimi praksami in okviri. Kriminaliteta v Sloveniji posnema trende

Tabela 2: Značilnost storilca

	<i>nezreli</i>	<i>regredirani</i>	<i>sadistični</i>	<i>fiksirani</i> (<i>zapeljivec</i>)
poškoduje otroka	NE	NE	DA	NE
agresivnost v vedenju	NE	NE	DA	NE
antisocialnost	NE	NE	DA	NE
spolno nagnjenje do otrok	NE	DA	DA	DA
izbira neznanega otroka	NE	NE	DA	NE
takojšnji spolni odnos z otrokom	NE	DA	DA	NE
predhodno zalezovanje žrtve	DA	NE	NE	NE
ugrabitev žrtve	NE	NE	DA	NE
zbiranje otroške pornografije	NE	NE	DA	DA
veliko število žrtev	NE	NE	DA	DA
nasilnost, uničenje žrtve	NE	NE	DA	DA
uporablja zapeljevanje, darila	NE	DA	NE	DA

(Povzeto po Holmes, Holmes 1996: 143.)

in vzorce kriminalitete industrijsko razvitih, tržno orientiranih gospodarskih in državnih sistemov izpred nekaj let (desetletij). T. i. tranzicijske vplive lahko razumemo in prepoznavamo kot stresorje oziroma sprožilne dejavnike za kriminaliteto z elementi nasilja, kar je le še razlog več za razmislek o možnih rešitvah.

Predstavitev ameriške prakse obravnave storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost lahko zdrži kritično presojo, saj s potrebnimi strokovnimi viri razpolagamo tudi v Sloveniji, zlasti pa je namenjena iskanju sestavljenega odgovora na vprašanje, kako naj slovenska družba zaščiti otroke pred spolnimi zlorabami.

PSIHOFIZIOLOŠKA PREISKAVA VERODOSTOJNOSTI IZJAV S POLIGRAFOM

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja sta recidivizem na področju spolnih zlorab otrok in naraščanje kršitev med pogojnimi odpusti v ZDA izzvala številna prizadevanja, namenjena zaščiti otrok. Združena prizadevanja različnih strok so sčasoma ponudila učinkovite odgovore. Mednje spada tudi uporaba psihofiziološke preiskave verodostojnosti izjav s poligrafom. V Sloveniji se uporablja le v predkazenskem postopku (Selič, Juratovec 2001), vendar tudi pri odkrivanju storilcev spolnih zlorab otrok.

Leta 1966 so v ameriški zvezni državi Illinois prvič uporabili poligrafsko metodo pri odločanju o kazni zaradi spolnih napadov na otroka. Pri obdolžencih, ki so sodelovali v psihofiziološki preiskavi verodostojnosti izjav s poligrafom, so odkrili tudi do 13 kaznivih dejanj spolnega napada na otroka, za katera prej niso vedeli. V štirih letih so v Illinoisu sprejeli prakso rednih letnih poligrafskih preskusov za pogojno obsojene storilce, če so se ti pred tem odpovedali zaščiti pred samoinkriminacijo ter pristali na uporabo poligrafske metode kot pogoja za pogojni odpust.

Podobno so ravnali v zvezni državi Washington konec šestdesetih let. Leta 1973 so v zvezni državi Oregon vpeljali program nadzora z uporabo poligrafske metode za tiste obsojence, ki so jih namesto na zaporno kazen obsodili pogojno. V štirih letih so v poskusnem projektu na ta način spremljali 117 obsojenih (Teuscher 1978), ki bi bili zaradi narave kaznivega dejanja (spolnega napada na otroke) v običajnih pogojih (brez uporabe

poligrafske metode) v zaporu. 60 od 117 oseb v času prestajanja pogojne kazni ni ponovilo spolnih napadov na otroke, 54 je zlorabe nadaljevalo, 2 osebi sta umrli, 1 pa je bila poslana v zapor. Visoki stroški in prenapolnjenost zaporov so vplivali na vse pogostejše odločanje za spremljanje obsojencev v skupnosti, še zlasti zato, ker so longitudinalne študije psihosocialne rehabilitacije v zaporskem okolju pokazale malodane nične uspehe. Pogojne kazni in stalno spremljanje obsojencev so v daljšem časovnem obdobju spremenili njihovo orientacijo (Schmidt, Soloman, Johnson 1973), zavedanje o rednih psihofizioloških preizkusih s poligrafom pa naj bi pri obsojenih oblikovalo neke vrste »umetno vest«.

Del strokovne javnosti je poglobljeno razpravljalo tudi o pravicah obsojenih (Knowlton 1972). Zlasti pravni strokovnjaki so poudarjali, da je pogojna kazen privilegij in ne pravica, zato ima sodišče pravico določiti tudi pogoje, pod katerimi bo obsojeni prestajal to kazen. Knowlton se je zavzel za »razumno mero« zaščite pravic obsojenih, pri čemer je poudaril pravico do zasebnosti in do tega, da niso dolžni izpovedati ničesar, kar bi jih dodatno obremenilo v smislu kazenske odgovornosti (samoobtožba). Pravico do zasebnosti zagotavljajo strokovni in etični standardi ameriškega združenja poligrafistov, ki v svojem etičnem kodeksu in standardih za pridobivanje in ohranjanje specialne licence natančno predpisujejo, katera vprašanja lahko zastavi poligrafski preiskovalec. Testni formati so preverjeni in predpisani, celotna procedura pa avdio in video dokumentirana.

Riegel (1974) je opozoril na presojo ustavnosti in zakonitosti uporabe poligrafske metode v omejenih programih. Psihofiziološka preiskava verodostojnosti izjav s poligrafom je skladna z ustavnimi določili v ZDA. Obsojeni se za sodelovanje odločajo prostovoljno, morebitne izpovedi o neodkritih spolnih zlorabah pa niso uporabljene v sodnih postopkih. Abrams in Ogard (1986) sta v longitudinalni študiji primerjala skupino pogojno obsojenih, ki so bili vključeni v program obravnave in spremljanja z uporabo poligrafske metode (eksperimentalna skupina), in onih, ki so se med pogojno kaznijo samo javljali pristojni službi (kontrolna skupina). Razlika med obema skupinama je bila statistično pomembna. Pri kontrolni skupini se recidiv ni pojavil v 26%, pri eksperimentalni pa kar v 69%. Periodična uporaba preskusa s poligrafom se je pokazala kot učinkovit način, primeren kompulzivni naravi obravnavane kriminali-

tete. Terapija je večidel uspešna le, če pripelje do povečanja kontrole, saj so se terapevtski cilji, opredeljeni kot odpravljanje spolnih vzgibov in želje po spolnih aktivnostih z otroki, pokazali kot nerealni.

Uporaba poligrafske metode v programih spremljanja storilcev spolnega napada na otroka, kjer poleg predstavnika pravosodja in specialno usposobljenega poligrafskega preiskovalca vsekoli sodeluje tudi socialni delavec ali terapevt, je pokazala številne prednosti (Abrams, Abrams 1993: 12):

- pravočasno odkrivanje recidivizma
- zaščita (potencialnih) žrtev (družbe)
- odvrčanje storilcev od recidivizma (zmanjševanje t. i. ponovitvene nevarnosti)
 - izboljšanje terapevtskih učinkov (pri storilcih spolnih zlorab je razširjena uporaba averzivnih terapevtskih metod)
 - zmanjšanje števila zapornikov
 - zmanjšanje stroškov v zaporih
 - razbremenitev delavcev pravosodja, ki spremljajo funkcioniranje pogojno obsojenih, boljša izraba časa, materialnih in človeških virov.

Psihofiziološka preiskava verodostojnosti izjav s poligrafom pri obsojenih na pogojne kazni zaradi spolnih zlorab je popolnoma upravičila svoj temeljni namen, odkrivanje recidivizma, zato ni presenetljivo, da so psihofiziologi razvili še en testni format in uporabo poligrafske metode razširili tudi na področje odkrivanja še neodkritih spolnih zlorab. Poleg t. i. testov spremljanja oziroma nadzora so pričeli uporabljati še t. i. teste odkrivanja, ki so pomembno izboljšali terapevtske učinke, saj so storilci prenehali uporabljati prevladujoči mehanizem zanikanja. Posledica testov odkrivanja so bili tudi podatki o dotlej neznanih žrtvah, ki so jim lahko centri za socialno delo ponudili terapevtsko pomoč in podporo. Abrams, Hoyt in Jewell (1991) so v evalvacijski študiji analizirali dosjeje 71 oseb, obsojenih zaradi spolnih zlorab otrok, ki so bile vključene v terapevtske programe. Avtorji so pri teh 71 osebah odkrili skupaj 535 razkritij (še neodkritih spolnih zlorab), do katerih je prišlo v razgovoru pred aplikacijo poligrafskih testov, in 92 priznanj, do katerih je prišlo po testiranju.

V zvezni državi Oregon so evalvirali program spremljanja in obravnave storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in leta 1991 ugotovili (Abrams, Abrams 1993: 13), da se recidiva (nadaljnja spolna zloraba) ni pojavila pri 95% od 173

vključenih oseb, da 96% v program vključenih oseb ni kršilo pravil pogojne obsodbe (niso opazovali otroških igrišč, zalezovali otrok v parkih ipd.), in 83% ni storilo tudi nobenega drugega kaznivega dejanja. Sicer impresivni rezultati nekoliko izgubijo vrednost, ker študija ni zajela tudi ustrezne kontrolne (primerjalne) skupine. Nesporno pa je oregonski koncept dela zanimiv zaradi izjemno tesnega sodelovanja med predstavniki zavodov za izvrševanje kazenskih sankcij, poligrafskimi preiskovalci, terapevti, centri za socialno delo, sodišči, tožilci in organizacijami za pomoč žrtvam.

Oregonski model je doživel izjemno podporo pravosodja in terapevtov. Izračunali so, da potrebujejo za spremljanje 2.500 obsojenih vsaj 75 ustrezno specialistično usposobljenih poligrafskih preiskovalcev. Primerjava stroškov enoletnega dodatnega usposabljanja poligrafskih preiskovalcev, sredstev, potrebnih za njihove plače, in stroškov zapora za obsojence je potrdila smiselnost posebnega programa ob možnosti pogojne kazni. Terapevti poročajo, da uporaba poligrafske metode odkrije tudi nad 1.000 spolno deviantnih dogodkov in situacij na osebo. Vsi dogodki seveda niso kazniva dejanja, vendar o njih v procesu »običajne« psihoterapije (brez uporabe poligrafske metode) zaradi mehanizmov zanikanja, minimaliziranja in racionalizacije osebe ne govorijo (*op. cit.*:18-24). Prednost se kaže tudi v večjih možnostih za psihosocialno rehabilitacijo žrtev.

SKLEP

Multidisciplinarni model obravnave in spremljanja storilcev kaznivih dejanj spolne zlorabe otrok se je iz Združenih držav Amerike razširil tudi v Veliko Britanijo (Grubin, Sosonowski 2002). Ameriško združenje poligrafistov je izšolalo skupino britanskih poligrafskih preiskovalcev, ki bodo sodelovali v multidisciplinarnih timih. Grubin, profesor forenzične psihiatrije na univerzi v Newcastleu, tesno sodeluje z notranjim ministrstvom v procesu uvajanja psihofiziološke preiskave verodostojnosti izjav s poligrafom tudi v preiskovanje spolnih zlorab.

Kakovost delovanja multidisciplinarnih timov za obrnavo in spremljanje storilcev spolnih zlorab dosegajo v Združenih državah Amerike tudi s skupnimi dodatnimi izobraževanji. Na enem od njih, ki je potekalo v sklopu letnega seminarja

ameriškega združenja poligrafistov, je sodelovala tudi avtorica tega prispevka. V petih dneh je sekcija za obravnavo storilcev spolnih zlorab poligrafskim preiskovalcem, psihoterapevtom, socialnim delavcem, psihiatrom in zaposlenim v zavodih za izvrševanje kazenskih sankcij predstavila bogate strokovne vsebine.

Urad varuha človekovih pravic Slovenije namenja veliko pozornost problematiki spolnih zlorab ne samo na ravni opozarjanja in spremljanja dela pristojnih služb, marveč tudi v smislu iskanja rešitev ter seznanjanja strokovne javnosti z učinkovitimi modeli in načini dela.

Posledice spolnih zlorab otrok so zastrašujoče, še zlasti, če ostanejo zlorabe dolgo časa neodkrite. V mnogih primerih žrtve travmatične dogodke izrinejo in se jih pozneje sploh več ne spomnijo, kar pa ne odpravi uničujočega delovanja izrinjene vsebine. Bližnji odnos med žrtvijo in storilcem povzroči žrtvi večjo škodo kot zloraba s strani neznanе osebe. S starostjo žrtve praviloma raste tudi občutek lastne odgovornosti in s tem povezani občutki krivde, ki začarani krog sklenejo in poglabljajo.

Raziskave so potrdile strašljive posledice spolnih zlorab, ki žrtve neredko zaznamujejo za celo življenje. V ZDA naj bi bilo 95% prostitutk in 95% oseb s t. i. multiplo osebnostjo v otroštvu spolno zlorabljenih. Žrtve spolnih zlorab v veliki meri

razvijejo motnje hranjenja, odvisnosti, pri njih naj bi bile pogostejše depresivne motnje, suicidalnost in težave v medosebnih odnosih (Abrams, Abrams 1993: 56). Najbolj ogroženi so osamljeni otroci, ki nimajo zadovoljujočega odnosa ne z vrstniki ne s starši.

Zaščita otrok pred spolnimi zlorabami terja sestavljena in usklajena prizadevanja tako na ravni preventivnih dejavnosti kot tudi na področju multidisciplinarnе obravnave žrtev in storilcev. Slednjim bi kazalo nameniti več pozornosti, saj so podatki o recidivizmu alarmantni. Ameriški terapevti so dokaj soglasni v oceni, da gre pri storilcih spolnih zlorab za osebnostne in vedenjske motnje, ki jih ni mogoče »ozdraviti« (Humbart po *op. cit.*, 1993: 24), mogoče pa je osebe naučiti, da obvladujejo svoje impulze. Ključno v vseh terapevtskih programih je sprejemanje odgovornosti za lastno vedenje in učenje kontrole, nadzora nad svojimi dejanji in vzgibi (Allison, Wrightsman 1993: 235). Terapevti vedenjske in kognitivne orientacije, neobremenjeni s humanističnimi principi in ideali, so pragmatično ugotovili, da je v procesu spremljanja storilcev spolnih zlorab strah pred odkritjem nenadomestljiv dejavnik. Pri tem se je pokazala vrednost poligrafske metode. Seveda pa so uspehi mogoči le ob uglasenem delovanju vseh sodelujočih strokovnjakov v programu obravnave.

LITERATURA

- ABRAMS, S., ABRAMS, J. B. (1993), *Polygraph Testing on the Pedophile*. Portland, Oregon: Ryan Gwinner Press.
- ABRAMS, S., HOYT, D., JEWELL, C. (1991), The Effectiveness of the Disclosure Test with Sex Abusers of Children. *Polygraph*, 20: 197-203.
- ABRAMS, S., OGARD, E. (1986), Polygraph Surveillance of Probationers. *Polygraph*, 15: 174-182.
- ALLISON, J. A., WRIGHTSMAN, L. S. (1993), *Rape: The misunderstood crime*. Thousand Oaks, London: Sage.
- APOSTEL, L. (1989), Children's Rights and Needs - Human Rights and Needs: Open problems and personal convictions. V: VERHELLEN, E., SPIESSCHAERT, F. (ur.), *Ombudswork for Children*. Leuven, Amersfoort: Acco (47-85).
- ARAIJ, S., FINKELHOR, D. (1989), *Abusers: A Review of the Research*. Thousand Oaks, London: Sage.
- Drugo poročilo Republike Slovenije o sprejetih ukrepih za uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah* (2001). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (neobjavljeno).
- FINKELHOR, D. (1989), *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*. Thousand Oaks, London: Sage.
- FINN, P. (1997), *Sex Offender Community Notification*. National Institute of Justice, U.S. Department of Justice (februar).
- FRANKLIN, B. (1986), *The Rights of Children*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- FREEMAN, M. (1992), The limits of Children's Rights. V: FREEMAN, M., VEERMAN, P. (ur.), *The ideologies of Children's Rights*. Dodrecht: Martinus Nijhoff Publishers (36-37).
- GREENFELD, L. (1997), *Sex Offenses and Offenders*. Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice (februar).
- GRUBIN, D., SOSNOWSKI, D. (2002), *Sex Offender Polygraph Testing in the United Kingdom: 37th Annual Seminar/Workshop*. Albuquerque, New Mexico: American Polygraph Association.
- HOLMES, R. M., HOLMES, S. T. (1996), *Profiling Violent Crimes: An Investigative Tool*. Thousand Oaks, London: Sage (druga izdaja).
- Kazenski zakon: z uvodnimi pojasnili Boštjana Penka in Klavdija Stroliga in stvarnim kazalom dr. Vida Jakulina* (1999). Ljubljana: Uradni list republike Slovenije.
- KEČANOVIČ, B. (2002), S civilno družbo proti spolnim zlorabam. *Javna uprava*, 3: 24-26.
- KNOWLTON, J. (1972), The Polygraph and Probation. *Idaho Law Review*, 9: 74-84.
- Konvencija o otrokovih pravicah* (2002). Ljubljana: Slovenski odbor za UNICEF.
- LANNING, K. V. (2001), *Child Molesters: A Behavioral Analysis*. Alexandria, Virginia: National Center for Missing and Exploited Children (četrta izdaja).
- LIEB, R., MATSON, S. (1996), *Community Notification in Washington State: 1996 Survey of Law Enforcement*. Washington State Institute for Public Policy (november).
- MARSHALL, W. L., BARBAREE, H. E. (1988), The Long Term Evaluation of a Behavioral Treatment Program for Child Molesters. *Behavioral Research Therapy*, 26: 499.
- MARSHALL, W. L., PITHERS, W. D. (1994), Reconsideration of Treatment Outcome with Sex Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 21: 10-27.
- MCGUIRE, J., MASON, T., O'KANE, A. (2000), *Behaviour, Crime and Legal Processes. A Guide for Forensic Practitioners*. Chichester: John Wiley & Sons.
- MNOOKIN, R. (1982), Foster Care: In Whose Best Interest? V: BECK, R., WEISS, H. B. (ur.), *The Rights of Children*. Cambridge: Harvard Educational Review (158-197).

ZAŠČITA OTROK PRED SPOLNIMI ZLORABAMI

- NATIONAL CENTER FOR MISSING AND EXPLOITED CHILDREN (1998), *A Model State Sex-Offender Policy*. Alexandria, Virginia.
- PAVLOVIČ, Z. (1990), Otroci, pravice in psihologija (k utemeljitvi psiholoških pravic otroka). V: PAVLOVIČ, Z. (ur.), *Psihološke pravice otrok: Simbioza in avtonomija*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije (13–24).
- (1993), *Psihološke pravice otroka: Otrokove pravice onstran pravnega varstva*. Radovljica: Didakta.
- POLUTNIK – ŠPRINGER, M. (1994). Položaj žrtve pri obravnavanju kaznivega dejanja posilstva. *Pravna praksa*, 23: 306.
- RIEGEL, L. (1974), Court Use of Polygraph in Probation Programs. *Polygraph*, 3: 256–268.
- SALECL, R. (1991), *Disciplina kot pogoj svobode*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.
- SCHMIDT, H. K., SOLOMAN, G. F., JOHNSON, H. (1973), The Artificial Conscience. *Corrective and Social Psychiatry*, 23: 93–100.
- SELIČ, P., JURATOVEC, A. (2001), Vloga forenzične psihofiziologije v predkazenskem postopku – dileme, možnosti in protislovja. V: PAGON, M. (ur.), *Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola (293–307).
- ŠELIH, A. (1992), Splošni problemi otrokovih pravic. V: ŠELIH, A. (ur.), *Pravni vidiki otrokovih pravic*. Ljubljana: Uradni list RS (11–31).
- ŠTEFANC, D. (2002), *Otrokove pravice in njihovo uveljavljanje v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (diplomska naloga).
- TEUSCHER, T. (1978), The Polygraph and Probation. *Polygraph*, 7: 1–4.
- VERHELLEN, E. (1994), *Convention on the Rights of the Child: Background, motivation, strategies, main themes*. Leuven, Apeldoorn: Garant.
- WHITFIELD, C. L. (1995), *Memory and abuse: Remembering and healing the effects of trauma*. Deerfield Beach, Florida: Health Communications.
- WINTERSBERGER, H. (1994), Costs and Benefits: The Economics of Childhood. V: Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H. (ur.), *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury (213–247).
- VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC (2002), *Nasilje nad otroki: Splošni spis (1.1-5/2002)*.
- Začetno poročilo Republike Slovenije o sprejetih ukrepih za uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah* (1997). Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Zakon o kazenskem postopku z uvodnimi pojasnili Boštjana Penka in stvarnim kazalom* (1998). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Tabela 1: Pregled skrajšanih multiple skrajšave (Bankov 2000: 120)

Skrajšani simpatični	Možnostni skrajšani
Členski skrajšani	Šolski skrajšani
Naravnostni	Tabela pri delu ali vstajenjski zavrnitvi
Drugi naravnostni skrajšani skrajšave	Tramvaj
Skrajšani vloga	Dva dni od
Tabela pri delu ali vstajenjski zavrnitvi, posredniški ob	Tramvaj z nadzorom črvenca ali modrta, zapaha
Členski v vlogi, pri medsebojni spolni intimnosti	Členski, avtomatizirani pri boji, avtomatizirani
Členski ali vlogi	

Mateja Tajnšek

DOŽIVLJANJE BOLNIKOV Z MULTIPLO SKLEROZO

MULTIPLA SKLEROZA: MEDICINSKI VIDIK

Multipla skleroza je bolezen, pri kateri očesni, možganski in hrbtenjačni živci izgubljajo krpe mielina. Izraz multipla skleroza prihaja od številnih področij brazgotinjenja (*skleroze*), ki so žarišča demielinizacije v živčevju. Nevrološki znaki in simptomi multiple skleroze so tako raznoliki, da lahko zdravniki zgrešijo diagnozo, ko se pojavijo prvi simptomi. Bolezen se pogosto sčasoma poslabša, vendar imajo prizadeti ljudje navadno obdobja razmeroma dobrega zdravja (*remisije*), ki se izmenjujejo z izčrpavajočimi izbruhi (*ekacerbacijami*). Vzrok multiple skleroze je neznan, verjetna razlaga pa je, da virus ali neznan antigen nekako sproži avtoimunski proces, navadno že v otroštvu. Telo začne nato izdelovati protitelesa proti svojemu lastnemu mielinu; protitelesa izovejo vnetje in okvarijo mielinsko ovojnico. Zdi se, da je lahko multipla skleroza dedna. Približno pet odstotkov ljudi s to boleznijo ima brata ali sestro z multiplo sklerozo in približno petnajst odstotkov ima bližnjega sorodnika s to boleznijo. Tudi okolje ni nepomembno; multipla skleroza se pojavi pri enem od vsakih 2.000 ljudi, ki živijo prvo desetletje življenja v zmernem podnebju, a

le pri enem od vsakih 10.000 ljudi, ki se rodijo v tropskem podnebju. Skoraj nikoli se ne pojavi pri ljudeh, ki preživijo otroštvo in mladost blizu ekvatorja. Zdi se, da je pomembnejše podnebje, v katerem človek preživi prvo desetletje življenja, kot pa tisto, v katerem preživi poznejša leta. Simptomi se na splošno pojavijo med 20. in 40. letom starosti. Bolezen je pogostejša pri ženskah kot pri moških. Demielinizacija se lahko pojavi v katerem koli delu možganov ali hrbtenjače, simptomi pa so odvisni od prizadetega dela. Demielinizacija v živčnih progah, ki prenašajo signale v mišice, povzroča težave z gibanjem (motorični simptomi), medtem ko demielinizacija v živčnih poteh, ki prenašajo v možgane občutke, povzroča motnje občutkov (*senzorični simptomi*).

Pogosti zgodnji simptomi so mravljinčenje, odrevenelost ali drugi čudni občutki v zgornjih in spodnjih udih, trupu ali obrazu. Človek lahko izgubi moč ali spretnost v spodnjem udu ali roki. Pri nekaterih se razvijejo simptomi samo v očeh; lahko imajo dvojni vid, delno slepoto in bolečine v enem očesu, moten ali meglen vid, ali pa izgubijo centralni vid (optični nevritis). Med zgodnje spremembe spadajo blage čustvene ali intelektualne spremembe. Ti nejasni znaki demielinizacije v možganih se včasih začnejo veliko prej, preden

Tabela 1: Pogosti simptomi multiple skleroze (Berkow 2000: 320).

Senzorični simptomi

Odrevenelost
Mravljinčenje
Drugi nenormalni občutki (*dizestezije*)
Motnje vida
Težave pri doseganju orgazma, pomanjkanje občutkov v nožnici, pri moških spolna impotenca
Omotičnost ali vrtoglavica

Motorični simptomi

Šibkost, okornost
Težave pri hoji ali vzdrževanju ravnotežja
Tremor
Dvojni vid
Težave z nadzorom črevesa ali mehurja, zapeka
Okorelost, zanašanje pri hoji, neobičajna utrujenost

prepoznamo bolezen. Multipla skleroza ima raznolik in nepredvidljiv potek. Pri veliko ljudeh se bolezen začne z enim samim izoliranim simptomom, ki mu sledijo meseci ali leta brez drugih simptomov. Pri drugih se simptomi slabšajo in se v nekaj tednih ali mesecih razširijo po vsem telesu. Zelo toplo vreme, vroča kopel ali tuš ali celo napad vročine lahko poslabšajo simptome. Recidiv bolezni se lahko pojavi spontano ali pa ga sproži okužba, npr. gripa. Ko ponovni izbruh postane pogostejši, se invalidnost poslabša in lahko postane stalna. Kljub invalidnosti večina ljudi z multiplo sklerozo živi normalno dolgo. (Berkow 2000: 319-320.)

TEORIJA SOCIALNEGA DELA

To je bil objektivni, stvarni, medicinski opis vzrokov, simptomov in poteka bolezni multiple skleroze, za tem opisom pa se skrivajo različne stiske ljudi, ki imajo to bolezen. Te stiske se v veliko primerih nanašajo na to, da so ljudje z multiplo sklerozo »drugačni« od drugih ljudi. In prav to zavedanje drugačnosti je pri bolnikih z multiplo sklerozo pogosto zelo obremenjujoče, saj se zaradi tistih, ki nočejo, ne morejo ali ne upajo razumeti oziroma sprejeti njihove bolezni, še vedno srečujejo z oznako »nesposobni«, drugorazredni državljeni.

V raziskavi sem se oprla na svoja splošna znanja iz teorije socialnega dela, pa tudi na spoznanja specifične teorije o urejanju življenja ali ravnanju s kronično boleznijo v domačem okolju in prizadetostmi, ki jo spremljajo in sta jo po Juliet M. Corbin in Anselmu Straussu povzela že Blaž Mesec in Sanja Kaube v raziskavi z naslovom Doživljanje bolnikov s kolostomo z vidika teorije Corbinove in Straussa o urejanju kronične bolezni (Mesec, Kaube 2001).

TEORIJA NEODVISNEGA ŽIVLJENJA ZNOTRAJ OBČE TEORIJE SOCIALNEGA DELA

To je teorija, s katero so se spoprijeli prizadeti ljudje sami v okviru sodobnega uporabniškega gibanja, ki se je v razvitem svetu začelo razvijati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, k nam pa se je s precejšnjo zamudo pritihotapilo nekje v devetdesetih letih. Zanj velja predvsem to, da kritizira

preveč objektivističen, medicinski model prizadetosti, saj s tem ne osvetlimo dejanskega problema, ki se nanaša na pojem prizadetost. Kaj je prizadetost, določajo predvsem način materialne proizvodnje, kultura in moralne vrednote v družbi.

Po tej teoriji medicinska definicija multiple skleroze postavlja v ospredje domnevo o obstoju in naravi fizioloških pravilnosti oziroma nepravilnosti. Multipla skleroza kot oviranost nastane zaradi različnih fizičnih poškodb in prav poškodba oziroma nepravilno delovanje organizma je tisto, na kar je usmerjena vsa pozornost.

Sama sem opozorila na ta problem že v svoji diplomski nalogi (Tajnšek 2000: 31), v kateri sem se ukvarjala bolj s tem, kako se ljudje s prizadetostjo, konkretno bolniki z multiplo sklerozo, povezujejo v uporabniško gibanje. Pri tem sem uporabila tudi nekaj zgodb iz življenja teh ljudi, ugotovila pa sem, da onesposobljenost nastane predvsem zaradi zatiranja, ki ga doživljajo ljudje s telesnimi poškodbami – kamor bi lahko prišle tudi ljudi z multiplo sklerozo – kot posledico stališč, prežetih s predsodki, in zaradi diskriminatornih ravnanj.

TEORIJA CORBINOVE IN STRAUSSA O UREJANJU ŽIVLJENJA LJUDI S KRONIČNO BOLEZNIJO V DOMAČEM OKOLJU

Teorija je izčrpno opisana v Mesec, Kaube 2001. Avtorja nas že na začetku opozorita, da to ni formalna teorija. Pravzaprav je v maniri utemeljene teorije (po Glaserju in Straussu) napisano poročilo o empirični raziskavi doživljanja in ravnanja 60 zakonskih parov na področju San Francisca, kjer je imel vsaj eden od zakoncev katero od več ko desetih kroničnih bolezni. Z izjemo raziskave o doživljanju bolnikov s kolostomo na podlagi teorije Corbinove in Straussa, opisane v navedenem delu, nisem zasledila nobene raziskave, ki bi govorila o urejanju kakšne kronične bolezni. Zato sem postavila to teorijo za ogrodje nastajajoči raziskavi o tem, kako bolniki z multiplo sklerozo doživljajo to svojo bolezen.

PROBLEM

Multipla skleroza je moja življenjska sopotnica že nekaj več kot devet let. V tem času sem prek članstva v Združenju multiple skleroze Slovenije spoznala veliko ljudi, ki jim je ta bolezen enako kakor meni za zmeraj zaznamovala življenje. V Sloveniji je obolenih z multiplo sklerozo že več ko 2.000 ljudi. Za mnoge bolnike je bolezen hudo fizično, psihološko, socialno in še kakšno breme, take in drugačne stiske pa večkrat občutijo tudi ljudje, ki nas vsakodnevno obkrožajo in nam pomagajo (ali pa tudi ne) pri premagovanju skupne nadloge: naše družine, prijatelji, sošolci, sodelavci ipd. Mnogi bolniki se tako iz dneva v dan srečujemo z nenaklonjenostjo, ki nam jo ponuja širša družba, pa naj gre samo za prikrite predsodke, ki jih gojijo ne-prizadeti ljudje, ali pa za popolnoma odkrito obliko diskriminacije. O svoji bolezni smo se bolniki zmeraj veliko pogovarjali med seboj, s tem pa tudi pretresali stiske in težave, ki jih doživljamo v vsakdanjem življenju. Veliko nas je vsaj na začetku menilo, da je najtežji začetek, ko izveš za svojo diagnozo in si s tem preprosto postavljen pred dejstvo, da tvoje življenje ne bo nikoli več tako kot doslej. Skoraj vsak dan znova smo postavljeni pred dejstvo, da nismo kakor »zdravi« ljudje in da nas je bolezen prikrajšala za marsikateri svetel trenutek našega življenja. Pogosto se začne s sistemom izobraževanja, ki marsikoga omejuje pri nadaljevanju poklicne kariere. Takih, ki smo zboleli za multiplo sklerozo že v času šolanja, je sicer zelo malo, vendar število bolnikov raste iz dneva v dan. Pogosto nizki izobrazbi naših članov velikokrat sledi slabo plačano, garaško delo, zaradi česar bolezen pogosto napreduje do te stopnje, da se morajo predčasno upokojiti in najti koga, ki bo skrbel zanje. Od tod naprej pa je zgodba jasna. Odvisnost od drugih, življenje v institucijah, nizka samozavest ipd. Zavedamo se sicer, kako pomembno je, da se člani združenja povezujemo med seboj, saj se le lahko tako upremo predsodkom in stereotipom, ki jih goji do nas socialno okolje, vsekakor pa se mi zdi pomembno tudi, kako se bolniki kot posamezniki predstavljamo v širši javnosti.

Ko sem diplomirala na visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, so me bolniki velenjsko-koroške podružnice, ki deluje v okviru Združenja multiple skleroze Slovenije, izbrali za poverjenico, ki naj bi jim pomagala reševati stiske in težave, ki jih doživljajo v vsakdanjem življenju zaradi bolezni.

Nalogo sem z veseljem sprejela, saj sem prepričana, da je treba na tem področju narediti še veliko. Že takoj na začetku pa sem pri delu nalletela na zelo veliko oviro – nepoznavanje članov podružnice. Spraševala sem se, kako naj pomagam ljudem, ki jih ne poznam in ki ne poznajo mene. Prav zaradi tega sem začela sistematično obiskovati bolnike z multiplo sklerozo, najprej na ožjem področju velenjske občine. Pri tem sem izvedela njihove življenjske zgodbe, ki so nastale kot posledica njihove bolezni, in to me je tudi napeljalo k pisanju te raziskovalne naloge.

S to svojo raziskavo sem nameravala odgovoriti na vprašanje, ki se glasi takole: Kako je multipla skleroza vplivala na življenje ljudi, obolenih s to boleznijo? Hkrati se mi zdi smiselno dobljene rezultate primerjati z rezultati raziskave Mesca in Kaubetove in jih morda dopolniti. Zdi se mi namreč pomembno, da se o tiskah in težavah teh ljudi seznanijo tako širša strokovna kakor tudi laična javnost, saj sem ugotovila, da objavljenih člankov na to temo v našem prostoru zelo primanjkuje.

METODA

VRSTA RAZISKAVE

Raziskava je kvalitativna analiza intervjujev, ki so empirično izhodišče raziskave; imajo naravo biografskih pripovedi, t. j., pripovedi, v katerih se sogovorniki ozirajo na vse svoje življenje v času bolezni.

Raziskava je deskriptivna, saj nam je šlo zlasti za opis doživljanja življenja bolnikov z multiplo sklerozo in ne za pojasnjevanje vzrokov ali razlaganje in interpretiranje tega doživljanja.

SPREMENLJIVKE

V raziskavi sem kot širok analitičen okvir upoštevala osnovne kategorije teorije o urejanju življenja bolnikov s kronično boleznijo (ali prizadetostjo) Corbinove in Straussa. Te vnaprejšnje kategorije so:

- faze pojavljanja in diagnosticiranja bolezni
- diagnostična (negotovost, zanikanje, pogajanje za diagnozo)
- sporočitev diagnoze (pretresenost)
- dopolnjevanje diagnoze

- trajektorije bolezni
- projekcija trajektorije oz. časovni potek krivulje
- shema trajektorije oz. načrt ravnanja in pogajanje o načrtu
- doživljanje poškodovanega in okrnjenega telesa
- biografska podoba telesa oz. samopodoba
- opravljanje nalog oz. funkcionalna sposobnost
- obnavljanje življenja
- kontekstualizacija oz. vključitev motnje v telesno shemo
- prilagoditev na motnje storilnosti
- vzpostavitev identitete
- preokvirjanje biografije oz. kristalizacija, nadzor
- vsakdanje življenje z boleznijo oziroma prizadetostjo
- delo, povezano z boleznijo
- biografsko delo
- vsakdanje življenje
- sodelovanje med partnerji pri urejanju vsakdanjega življenja.

V tem širokem okviru sem odprto ustvarjala tudi nove pojme.

VIRI PODATKOV

Neposredni viri podatkov so bili odprti pogovori (intervjuji) z bolniki z multiplo sklerozo, ki sem jih z njihovim dovoljenjem snemala na magnetni trak in jih nato dobesedno prepisala na papir.

Poleg neposrednih virov pa sem se pri izvedbi celotne raziskave opirala še na posredne vire: lastna opazovanja in izkušnje. Sama imam multiplo sklerozo že več kot devet let, pa tudi z ostalimi bolniki se redno srečujem in pogovarjam, tako da lahko trdim, da dokaj dobro poznam njihove stiske, težave, občutke in želje.

POPULACIJA IN VZORČENJE

V raziskavo sem zajela pet bolnikov z multiplo sklerozo, članov velenjsko-koroške podružnice Združenja multiple skleroze Slovenije, s katerimi sem se srečala kot njihova poverjenica za socialne in zdravstvene zadeve. Vključila sem osebe, na katere sem naletela v času izvajanja (priročni izbor) in ki so prostovoljno pristale na sodelovanje.

Med sodelujočimi so bili dva moška in tri ženske. Starostni razpon je bil od 25 do 59 let.

Kakor je znano, vzorčenje v okviru kvalitativne raziskave ne temelji na načelu statistične (*enumerativne*) reprezentativnosti, temveč na načelu teoretske relevantnosti primerov, o katerih je možno le delno presoditi vnaprej, delno pa se izkaže skoz analizo do teoretske zasičenosti, ko novi primeri ne dodajo teoriji nič več pomembnega.

IZVEDBA INTERVJUJEV

Zgoraj omenjene prostovoljce oziroma bolnike z multiplo sklerozo sem najprej prosila za sodelovanje pri raziskavi. Povedala sem jim, da so podatki anonimni in da bi se rada bolje spoznala z njimi in njihovimi težavami z namenom, da bi lahko v prihodnosti bolje in uspešneje sodelovali med seboj. Osip je bil precejšen, saj mnogi bolniki svoje bolezni še niso toliko sprejeli, da bi lahko na glas govorili o njej. Tu gre predvsem za ženske med 30. in 40. letom, za katere velja, da so jim bolezen odkrili šele pred kratkim, vzrok zanjo pa je bil (pogosto) rojstvo njihovega otroka. Pogovore sem izvedla z vsakim bolnikom posebej na njegovem domu. Najprej sem želela, da bi mi bolniki sami povedali kaj o svojem življenju po nastanku bolezni, kmalu pa sem ugotovila, da to ne bo mogoče. Z različnimi podvprašanji, ki so se mi porodila čisto spontano, sem nato poskušala usmerjati pogovor in tako izvedeti čim več o njihovem življenju. Pogovore sem si snemala na magnetofonski trak, jih nato vse dobesedno prepisala na papir in analizirala. Zapisih teh zgodb obsegajo v povprečju po 1.100 besed.

REZULTATI: POSKUSNA TEORIJA O DOŽIVLJANJU BOLNIKOV Z MULTIPLO SKLEROZO

Raziskavo sem analizirala tako, da sem na podlagi petih intervjujev sestavila poskusno teorijo o tem, kako bolniki z multiplo sklerozo živijo s svojo boleznijo in jo doživljajo.

Bolniki opisujejo svoje življenje biografsko, z vidika svojega življenja kot celote, kot nekaj življenjsko pomembnega, celo usodnega. To lahko sklepamo iz pogostega navajanja letnic in drugih za bolnika pomembnih življenjskih obdobij, ki posredujejo predstavo o časovnem traku:

Diagnozo so mi postavili leta 1987, zdraviti pa sem se začela leta 1984.

1995 sem bil že na magnetni resonanci.

Omenjena je tudi beseda »življenje«, in sicer zlasti v zvezi z navajenostjo na bolezen, njihovo prihodnostjo, pa tudi z vidika omenjanja različnih vidikov ali področij življenja (šolanje, družina, poklic in služba, prosti čas ipd.):

Na življenje je treba gledat pozitivno in ostati čim bolj aktiven.

Za MS menim, da mi je že prišla v kri in mi sedaj pomeni že kar način življenja.

Bolniki zelo natančno in obširno opisujejo razvoj bolezni in še zlasti dogajanje v bolnišnici, saj je to kritičen čas, ko se je njihovo življenje popolnoma spremenilo. Potek bolezni je različen (postopen ali nenaden), pogosto z dolgotrajnim diagnosticiranjem, s čimer se povezujeja pojma diagnostične negotovosti in pogajanja za diagnozo:

Sploh nisem vedel, za kaj se gre. Potem sem šel domov in nevrologu javljal svoje stanje vsake tri mesece, približno dve leti. Napisali so mi sum na multiplo sklerozo, nadaljni razvoj bolezni pa bo svoje pokazal.

Simptomatika se pri vsakem bolniku kaže drugače, način ugotavljanja diagnoze pa je lahko kliničen ali s posebnimi preiskavami. Bolniki navajajo v tem času predvsem slabo izkušnjo z zdravniki, še bolj boleč pa je proces stigmatizacije zaradi življenja v bolnici:

Zdravnica se je začela dreti name, naj se neham drogirati oziroma piti alkohol. Sploh me ni poslušala, kaj mi je. Končno so me peljali v bolnico, kjer so mislili, da sem se zastrupila zaradi česenj, ki jih je ati prej škropil. Štirinajst dni sem bila na infekcijski kliniki. Potem so me peljali na nevrološki oddelek, kjer sem dobila pravo diagnozo.

Sporočitev diagnoze je pogosto nepopolna in ji sledi pretresenost ob popolni sporočitvi:

Ko so mi postavili diagnozo, se bila pravi butelj. Na začetku tako sploh nisem vedela, kaj

vnetje centralnega živčnega sistema pomeni, zdravnika pa tudi nisem spraševala. O tem sem začela razmišljati kasneje. Če imaš vnetje centralnega živčnega sistema, je čisto drugače kot potem, ko izveš, da imaš multiplo sklerozo. Lepše se sliši.

Bolniki pogosto ne sprejemajo svoje diagnoze, zaradi nevednosti pa iščejo prve informacije o svoji bolezni kar iz knjig. Nekateri se ukvarjajo z vprašanjem vzrokov svoje bolezni, kar ima verjetno nekakšno obrambno funkcijo:

Dr. K. me je za vikend spustil domov, in ko sem se vrnila nazaj v bolnišnico, sem bila tako nora, da me ni nikoli več spustil domov ob koncu tedna. Doma sem samo iskala knjige in prebirala, kaj multipla sklerozo je. Zdravniku sem nato tudi povedala in mu rekla, kako pametna da sem, kajti preštudirala sem vse knjige. Vem celo več kot vi. Pa mi je v hecu rekel nazaj, če imam raka. Takrat sem pač študirala vse najslabše in to je to.

Za multiplo sklerozo je značilno, da se ponavlja oziroma postopoma slabša. Poznamo različne oblike te bolezni, prevladujeta obliki recidivno-remitentne MS, bolniki pa dajo zelo velik podatek na cikle bolezni. Recidive spremljajo simptomi, ki niso zmeraj enaki in se pogosto »nalagajo«:

Potem se mi je začelo zdravje slabšati. V rokah nisem vedel, ali držim kulí ali zobotrebec – nobenega pravega občutka nisem imel. Potem je bilo nekaj časa v redu. Utrujenost sem pripisoval delu in gradnji hiše. Vsaj deset let se mi multipla ni ponovila. Potem pa se mi je počasi začelo slabšati.

Zdravila, ki bi popolnoma ozdravilo multiplo sklerozo, še ni. Bolnišnično zdravljenje se pogosto dopolnjuje z neuspešnim zdravljenjem pri različnih bioenergetikih, zadnje čase pa so na trg prišla tudi različna specializirana zdravila, ki so zelo uspešna pri zdravljenju multiple skleroze. Izkušnja bolnikov z zdravniki je različna. Lahko je boljše, lahko je slabše, spet odvisno od vsakega posameznika posebej:

Enkrat sem šel k bioenergetiku. Mislil sem, da nekaj moram narediti zase. Tam sem nehal

edino kaditi, za multiplo pa mi ni kaj dosti pomagal. Sem šel trikrat, potem sem nehal hoditi. Če bi pomagalo, bi vsi hodili k bioenergetikom in bi ozdraveli.

Po infuzijah, ki sem jih dobil v bolnice, se mi je stanje nekoliko izboljšalo.

Z Betaferonom se zdravim že tri leta in pol. Mislim, da mi pomaga. Samo injiciranje je postalo že rutina in me ne obremenjuje več.

Življenjske trajektorije so lahko različne, predvsem po uspešni rehabilitaciji lahko njihov potek pomeni vzpon do normalnega življenja, lahko pa stagnacijo ali upad, ki pomenita nesprijaznjenje z multiplo sklerozo. V zelo malo primerih bolnik po ugotovljeni diagnozi doseže enako kvaliteto življenja, kot jo je imel prej, ker bi mu postalo življenje tako pomembnejše in bolj smiselno. V takih primerih usmerja bolnik energijo v skrb zase, v svoje bližnje, pa tudi v dejavnost za druge bolnike, povezane v društvu. Druga možnost se nanaša na povprečno rehabilitirane bolnike, ki se sicer sprijaznijo s svojo boleznijo in živijo na videz normalno družinsko življenje, včasih pa vendarle obžalujejo svojo usodo – njihova trajektorija po ugotovljeni diagnozi ima vzpone in padce, a je v povprečju na normalni ravni. Tretja možnost, ki ni tako zelo redka, pa se nanaša na to, da se trajektorija po ugotovljeni diagnozi usmeri navzdol; človek se ne sprijazni z boleznijo, pada v depresije, pridružuje se socialna dezintegracija, kar lahko znatno poslabša kvaliteto življenja.

Pomembna je tudi podoba telesa oziroma samopodoba bolnika. V veliki meri je mogoče zaznati moteno samopodobo in zavedanje drugačnosti, s čimer so nekateri bolniki obremenjeni bolj, drugi manj:

Tudi svoje telo sem sprejel takšno, kot je bilo – spremenjeno. Sprva sem se sekiral, potem se s tem nisem več obremenjeval.

Imela sem tudi nekakšen manjvrednostni občutek, ko sem imela težave pri hoji. Takrat sem si želela, da me ne bi bilo, saj velikokrat nisem prenesla radovednih pogledov ljudi na sebi.

Bolniki izražajo potrebo po razumevanju, opori in pomoči:

Na reakcije ljudi nisem hotel polagati preveč pozornosti, me je pa vsekakor bolelo. Ni mi bilo vseeno. Ljudem takrat še nisem mogel povedati, da imam to bolezen, saj zanjo še vedel nisem. Sedaj, ko imam diagnozo, je čisto drugače, saj ljudem lahko povem, kaj mi je in kaj potrebujem.

Za bolnike z multiplo sklerozo velja, da se njihova funkcionalna sposobnost postopoma manjša. Marsikdo je zaradi tega doživel izkušnjo invalidske komisije, ki je uradno ocenila njegovo funkcionalno sposobnost, pomembno pa je tudi bolnikovo poznavanje samega sebe:

Takrat me je invalidska komisija ocenila za nezmožnega opravljati delo, saj sem vedno težje hodil. Sčasoma pa sem začel spoznavati samega sebe, svojo bolezen. Z zdravniki nisem prišel nikdar v navzkrižje, sem pa delal stvari po svoje, kakor mi je pasalo. Zdi se mi, da drugi ljudje vključno z zdravniki mene ne razumejo, jaz pa njih ne.

Obnavljanje življenja je za bolnike z multiplo sklerozo ključno. Tu se čuti močna ambivalentnost v vrednotenju življenja z multiplo sklerozo in tudi prilagoditev na motnje storilnosti je tako v večini primerov boljša kot slabša:

95. leta sem si kupil avto, da sem bolj mobilnen. Gledam na to, da bi obdržal kondicijo, da bi se popravil. Začel sem se ukvarjat s telovadbo, kar včasih nisem počel. Da ne bom kdaj jezen nase, ker se nisem potrudil.

Slabše prilagoditve na motnjo storilnosti pri bolnikih praktično ni zaznati. Mogoče temu botruje prav dejstvo, da vsak bolnik želi kljub svoji boleznijo od svojega življenja iztržiti največ, kar se da.

Zelo pomembna za bolnike je redna letna rehabilitacija, ki je zanimiva tako iz medicinskega kot tudi socialnega vidika:

Na rehabilitaciji se srečujem z drugimi bolniki. Lepo je, da se pozdravimo, si izmenjamo kakšno besedo, smo v stiku.

Po eni strani mi rehabilitacija pomaga pri ohranjanju zdravja... Ne vem kakšnega napredka po njej ne čutim, dobim pa nekoliko moči.

Tudi sprijaznjenje z boleznijo poteka od bolnika do bolnika drugače (počasi, hitro), pomembna pa je njegova poznejša vzpostavitev (nove) identitete:

Te svoje težave sem počasi vzela za nekaj čisto samoumevnega. En čas sem se sekirala, ko pa sem videla, da boleznini ne morem izboljšati, sem se počasi sprijaznila z njo.

Moraš pa bolezen sprejeti in z njo živeti. Ko sem dobil diagnozo, sem sam bolezen po mojem mnenju sprejel zelo hitro. Živeti sem skušal čim bolj normalno, kolikor se pač da.

Vsakdanje življenje bolnikov z multiplo sklerozo se lahko skoraj popolnoma normalizira, lahko pa ga spremljajo različne omejitve. Veliko bolnikov se zaradi narave boleznini upokoji, nekaj jih je še aktivnih. Ti vztrajajo pri delu s polnim delovnim časom, lahko pa so prerazporejeni na lažje delovno mesto. Nekateri bolniki bolezen skrivajo pred sodelavci, drugi jim zanjo povejo. Vsekakor pa so s službo velikokrat povezani zelo lepi spomini. Ob upokojitvi imajo bolniki z multiplo sklerozo priznano benificirano delovno dobo.

Nekateri bolniki so tako mladi, da se še šolajo. Pri tem doživljajo različne diskriminacije od učiteljev, zanimivo pa je, da jih sošolci sprejemajo zelo dobro:

Diagnozo so mi postavili že v 1. letniku gimnazije, kjer nas je bilo zbranih 30 najboljših iz cele občine. To je pomenilo, da me je v času šolanja bolezen spremljala kar nekaj časa. Vsi so dajali zelo velik poudarek na to, da se preveč ženem, da sem zato preveč živčna in da sem zato dobila to bolezen. Zato so me hoteli spraviti v triletno šolo. Doživljala sem različne diskriminacije s strani učiteljev, ki so me strožje ocenjevali, morala sem znati več kot ostali. Že tako so izostanki od pouka težki, pol leta si ločen od ostalih in te ni v šolo, potem pa imaš še strožji nadzor. Ves čas sem se morala dokazovati. Učitelji so mi dali jasno vedeti, da se moram krvavo boriti za oceno, ki bo na koncu v redovalnici.

Tudi v gmotnem položaju so razlike med sogo-vorniki. Je pa očitno, da je lahko z boleznijo in zmanjšano delovno zmožnostjo povezano tudi poslabšanje gmotnega položaja:

Status moje boleznini se odraža tudi na gmotnem položaju. Predčasna penzija je slaba, pa tudi ženini osebni dohodek ni ne vem kako visok. Včasih si nervozen, ker nimaš dovolj denarja.

Za bolnike z multiplo sklerozo je zelo pomembna visoka stopnja socialne podpore, ki pa je velikokrat ni. Podpora prijateljev je različna, saj bolniki zaradi narave multiple skleroze bolj ko ne opuščajo aktivnosti, povezane z družabnim življenjem. Le malo je takih, katerih družabno življenje je po začetku boleznini ostalo enako. Pomembna pa je podpora, ki jo bolniki najdejo v sobolnikih in v Društvu multiple skleroze Slovenije. Mnogi bolniki se zelo aktivno vključujejo v delovanje društva in to jim je v veliko zadovoljstvo:

Povezovanje v Društvo MS se mi zdi zelo v redu. Društvo nam veliko omogoča in malokje imajo toliko na razpolago, kot imamo mi: brezplačno rehabilitacijo enkrat letno, pravno pomoč, denarno pomoč. Če kaj rabiš, ti pomagajo. Poleg tega pa prideš v stik z drugimi bolniki, kar je zame tudi velikega pomena.

Sem poverjenik, večkrat grem v dom obiskat naše. Fajn se mi zdi, če lahko pomagam nekemu slabšemu od mene, če sem z njim. Rad pomagam in ni mi težko. Njim ni potrebno ne vem kaj, važno zanje je, da se lahko pogovorijo. Njihov odziv je zelo dober.

Partner, otroci in družina bolezen svojca sprejemajo zelo različno. Izkušnje so različne – od tega, da poskušajo bolniku odvzeti opravilno sposobnost in ga strpati v institucijo, pa vse do tega, da bolnika še naprej sprejemajo kot enakovrednega partnerja:

Na začetku je še skrbel zame, potem pa je bilo vse slabše tudi z njegove strani. Ko sva naredila hišo, mi je odkrito povedal, da sem mu v breme in da ima druge ženske. Potem me je spravil sem, v dom. Tu so sami stari ljudje in nikakor se ne počutim, da bi bila z njimi. Ne, jaz nisem za tukaj! Naj še povem, da mi je hotel moč odvzeti opravilno sposobnost. Ko sem dobila pismo s CSD, je bilo na njem napisano »naslov neznan«. Pogledala sem, kaj je notri, in prebrala odločbo, da mi je odvzeta opravilna sposobnost, in takoj sem poklicala odvetnika.

Pritožila sem se in pritožbo tudi dobila. Tudi mož je težko sprejel mojo bolezen in ni hotel, da bi drugi izvedeli za mojo diagnozo.

Otroci bolezen svojih staršev sprejmejo zelo različno. Nekateri imajo s prilagajanjem na bolezen v družini več težav, drugi manj:

Ko sem zbolela, je bila hčerka še majhna in zanjo sem skrbela jaz, on sploh ni vedel, da jo ima. Ona je mojo bolezen sprejela dobro in še zmeraj me pride vsak dan obiskat v dom.

Veliko sem se o boleznih pogovarjala z možem, hčerka pa je poslušala zraven, tako da je slišala, za kaj se gre, in ji tako ni bilo potrebno posebej razlagati. Pred hčerko svoje bolezni nisem skrivala. Jo je pa zelo težko sprejela. Sedaj se je s težavo privadila mojega tempa življenja in dobro se ujameva.

RAZPRAVA

To so bile torej ključne ugotovitve, dobljene v zvezi z mojo raziskavo. Če jih primerjam z raziskavo Mesca in Kaubetove, ki govorita o doživljanju bolnikov s kolostomo, lahko ugotovim, da so skoraj identični. Vidna razlika se kaže le v tretji fazi, ki pri bolnikih s kolostomo govori o operativnem posegu, za bolnike z multiplo sklerozo pa so značilni recidivi oziroma ponovni zagoni bolezni. Prav zaradi tega ni bilo težko uporabiti metodologije iz raziskave o doživljanju bolnikov s kolostomo tudi v tej raziskavi.

Se pa obe raziskavi razlikujeta po številnih drobnih razlikah, ki so po mojem mnenju rezultat tega, da gre za dve dokaj različni bolezni, in pa tega, da se življenjske zgodbe bolnikov razlikujejo, tako da si niti dve nista popolnoma enaki. Najbolj opazne razlike so:

- Pri kolostomi gre za operativni poseg, po katerem bolnik bolj ali manj hitro okreva, multipla sklerozo pa je nevroimunska bolezen, za katero velja, da se razlikuje od bolnika do bolnika, in sicer tako po simptomih kakor po poteku – obdobjem poslabšanj sledijo obdobja izboljšav, tem pa spet poslabšanja.

- Diagnoza »kolostoma« je za bolnike bolj ali manj jasna. Multiplo sklerozo pa marsikateri zdravnik imenuje s sinonimom »vnetje centralnega sistema«, ki je bolnikom neznan in si ga razlagajo po svoje.

- Bolniki s kolostomo doživljajo družino in ožje družinske člane kot oporo, medtem ko se bolnikov z multiplo sklerozo družina pogosto sramuje in jih izloči.

SKLEPI

Namen raziskave je bil osvetliti življenje ljudi z multiplo sklerozo. Multipla sklerozo je najpogostejša nevroimunska bolezen na področju zemljepisne širine, v katero spada tudi Slovenija. Sodobne raziskave kažejo, da je v Sloveniji obolelih z multiplo sklerozo več kakor 2.000 ljudi. Za mnoge bolnike je bolezen huda fizično, psihološko in socialno breme, stisko pa občutijo tudi ljudje, ki nas vsakodnevno obkrožajo in nam pomagajo pri premagovanju vsakdanjih težav.

Analitično shemo raziskave sem oprla na teorijo Juliet Corbin in Anselma Straussa o urejanju kronične bolezni v domačem okolju in na kategorije te kategorije, ki sta jih v raziskavi o doživljanju bolnikov s kolostomo povzela tudi Blaž Mesec in Sanja Kaube. S pojmi kakor faze pojavljanja in diagnosticiranja bolezni, trajektorije bolezni, doživljanje poškodovanega telesa, obnavljanje življenja, vsakdanje življenje s prizadetostjo in sodelovanje s partnerjem pri urejanju življenja sem lahko opisala doživljanje sogovornikov. V splošnem lahko potrdim, da je bila prevzeta analitična shema koristna in da sem lahko z njo zajela vse vidike empiričnega gradiva.

Rezultate, dobljene v tej in podobnih raziskavah, ki proučujejo življenje ljudi z različnimi kroničnimi boleznimi, je po mojem mnenju mogoče z minimalnimi prilagoditvami posplošiti med seboj, saj se njihovi rezultati bistveno ne razlikujejo med seboj. Razlike se pokažejo le v specifičnostih, ki jih nosi narava vsake kronične bolezni posebej.

Raziskave, ki obravnavajo življenje ljudi s kroničnimi boleznimi, morajo nujno temeljiti na socialnem modelu obravnavanja prizadetosti, ki govori o tem, da onesposobljenost nastopi predvsem zaradi zatiranja, ki ga doživljajo ljudje s telesnimi poškodbami, ki so posledica kronične bolezni. Do sedaj je bil v rabi zlasti medicinski model, ki vidi ljudi skoz njihov primanjkljaj oziroma skoz to, kaj s temi ljudmi ni v redu, ne upošteva pa tega, kako se drugi vedejo do njih in kakšne so njihove potrebe.

Z A D O B R O P R A K S O

POT K SAMOSTOJNOSTI PO POŠKODBI GLAVE

Predstavili bova projekt Dnevi samostojnosti, ki sva ga izvedli v bivalni enoti Zarja, kjer živijo mladi po poškodbi glave. Potek in dobljene rezultate projekta sva obširneje opisali v skupni diplomski nalogi z naslovom *Pot k samostojnosti po poškodbi glave*.

Glavo si lahko poškoduje vsakdo, poškodbe pa so različne: od blagega udarca v glavo, ki ne prinaša posledic, do zelo hude poškodbe, ki poškodovancu in njegovi družini nepovratno spremeni življenje. Število poškodovanih narašča – v Sloveniji seže do okrog 3.500 letno – strokovnjaki pravijo, da gre za tiho epidemijo sodobnega časa, saj je to najpogostejši vzrok umrljivosti in invalidnosti mlade generacije. Največ poškodb glave se zgodi v populaciji med 15. in 25. letom.

Zavod Zarja je namenjen varstvu in rehabilitaciji oseb, ki so doživele (zvečine težko) poškodbo glave. Sestavljajo ga tri enote: dva dnevna centra in bivalna enota, ki je med drugim namenjena pripravi na samostojno življenje. Prav v bivalni enoti je, kot že rečeno, potekal projekt Dnevi samostojnosti, za izvedbo katerega smo se odločili, ker smo ugotovili, da so zadnje čase aktivno vlogo v bivalni enoti Zarja prevzeli delavci, stanovalci pa so postali zelo pasivni pri opravljanju vsakodnevni gospodinjstskih opravil in ciljev, ki so si jih zastavili v individualnih načrtih. Ker je namen življenja in dela v bivalni enoti priprava na samostojno življenje, smo se začeli spraševati, če temu namenu še sledimo.

Projekt Dnevi samostojnosti je potekal dva tedna, midve pa sva opazovali in zapisovali dogajanje v bivalni enoti teden dni pred projektom, med samim projektom in leto po projektu, ko sva nenapovedano prišli v bivalno enoto, da preveriva trenutno stanje glede samostojnosti stanovalcev. Se pravi, da sva opazovali od 12. februarja do 1. marca 2001 in od 7. do 10. januarja 2002 – vsak teden od ponedeljka do četrтка, tri do štiri ure na dan. Za statistično analizo in primerjavo dobljenih podatkov sva uporabili podatke prvega, tretjega

in četrtega tedna, saj rezultati drugega tedna zaradi velike vneme in zagnanosti za delo ne bi pokazali realnega odraza dogajanja tekom opazovanja.

Najin projekt je imel naslednje cilje:

- stanovalci naj bi spoznali, da je za njihovo samostojnejše življenje pomembno, da vedo, katera opravila morajo narediti; kolikor je v njihovih zmožnostih, tudi postorijo, v nasprotnem primeru pa se obrnejo na delavce;
- stanovalcem pokazati, da lahko kljub poškodbi oziroma oviranosti vsak posameznik prispeva del svojih sposobnosti, da »dnevi samostojnosti« resnično postanejo dnevi samostojnosti;
- povečati komunikacijo med stanovalci;
- s projektom opozoriti delavce, da stanovalcem, ki naj okrepijo samostojnost, ni vedno potrebna pomoč, saj morajo imeti prostor in čas za opravljanje vsakodnevnih opravil.

Rezultati najinega projekta so pokazali, da se je samoiniciativnost stanovalcev med Dnevi samostojnosti v primerjavi s tednom pred tem projektom dvignila. Stanovalci so večkrat kakor prej prosili sostanovalce za pomoč in so med seboj bolj sodelovali. Večkrat kakor pred projektom so za pomoč prosili tudi delavce. To prav tako kaže na dvig samoiniciativnosti pri stanovalcih. Delavci so v tretjem tednu opazovanja manj kakor prej opozarjali stanovalce na zadolžitve, vendar samoiniciativnost stanovalcev ni upadla toliko, kot sva pričakovali. V četrtem tednu opazovanja (po enem letu) je samoiniciativnost stanovalcev v primerjavi s prvima tednoma opazovanja zelo upadla, delavci pa so približno toliko kakor prej opominjali stanovalce na zadolžitve. Tudi pri delavcih je število zabeleženih samoiniciativnih dejanj v četrtem tednu opazovanja malce upadlo, kar kaže na splošen upad samoiniciativnosti v bivalni enoti.

Med trajanjem projekta sta bila vzdušje in motivacija tako stanovalcev kakor delavcev na visoki ravni. Zadovoljstvo s potekom projekta Dnevi samostojnosti je bilo veliko, čeprav je delovna

vnema stanovalcev proti koncu pričela pojemati. Po prenehanju projekta so si vsi stanovanke in delavci želeli, da bi se tak način dela ohranil.

Rezultati prvega dela opazovanja (1. in 3. teden opazovanja) dokazujejo, da lahko z dovolj spodbude in podpore motiviramo stanovalce, da pričnejo bolj skrbeti za osebne in skupnostne zadeve ter sodelovati med seboj. Ob zadostni spodbudi in podpori delavci zmorejo dati prostor in čas stanovalcem, da opravijo svoje zadolžitve, pa čeprav ti za to porabijo več truda in časa, kakor bi ju delavci. S tem stanovalci dobijo priložnost, da se naučijo novih spretnosti in veščin ter na ta način krepijo samostojnost. Ker nekateri stanovalci zmorejo manj kot drugi, jim je treba pustiti več časa, da opravijo zadolžitve in druga opravila. Mi smo jim ga ponudili, oni pa izkoristili, kar se vidi tudi iz rezultatov, ki so jih dosegli posamezniki in ki so prikazani v najini diplomski nalogi. Ko sva po enem letu ponovno izvedli štiridnevno opazovanje, da bi preverili trenutno raven samostojnosti stanovalcev, sva že med samim opazovanjem videli, da je stopnja samoiniciativnosti stanovalcev upadla ter da so delavci spet prevzeli pobudo za delo. Vzdušje v bivalni enoti je bilo drugačno kakor pred letom dni: Stanovalci so se veliko zadrževali v svojih sobah, več kakor prej je bilo posedanja pred televizorjem, stanovalci niso sodelovali pri pripravi obrokov, ampak so prišli v kuhinjo, sedli za mizo in čakali, da bodo postreženi. Delavci niso več tako kot pred letom dni sodelovali s stanovalci, niso jih npr. poklicali, ko so začeli pripravo večerje, skratka, niso jih vabili k skupnem opravljanju različnih opravil, ampak so skoraj vse postorili sami. Naj poudariva, da razen nočne delavke nihče od delavcev, ki so bili v četrtem tednu opazovanja na delu, ni bil udeležen v prvem delu opazovanja.

Če bi svoj eksperiment sklenili po prvem delu opazovanja in njegovih učinkov ne bi več preverjali, bi lahko trdili, da je bil dosežen velik uspeh, ker smo zvišali samoiniciativnost stanovalcev ter zmanjšali opominjanje delavcev, in lahko bi mislili, da se je tak način dela obdržal. Z opazovanjem po enoletnem premoru sva ugotovili, da vpliv Dnevov samostojnosti ni bil tako dolgotrajen, kakor sva pričakovali, ampak so bili rezultati še slabši kakor pred izvedbo eksperimenta. Kljub ugotovitvam drugega dela opazovanja trenutnega stanja v bivalni enoti nimava za neuspeh stanovalcev in delavcev na poti k večji samostojnosti, saj predvidevava, da je imelo več vzrokov:

- delavci premalo spodbujajo stanovalce
- delavci se prepogosto menjajo (zlasti fantje na služenju civilnega vojaškega roka)
- uvajanje novih delavcev v način dela v bivalni enoti je premalo organizirano
- premalo je individualnega dela s posameznim stanovalcem, ker so delavci preobremenjeni
- stanovalci hitro zapadejo v pasivnost
- tudi delavci prejema premalo spodbud za ohranitev načina dela, ki bi večal samostojnost stanovalcev.

Stanovalcem in delavcem bivalne enote Zarja bi morala biti po končanem eksperimentu ponujena možnost supervizije, kjer bi lahko evalvirali svoje delo, ocenili napredek ter se učili novih strategij za vzdrževanje pridobljene stopnje samostojnosti in za vzdrževanje novega načina dela, s čimer bi dosegli še večji napredek. Vsak izmed stanovalcev ne potrebuje enake vrste pomoči, zato bi morali opredeliti področja, na katerih posamezni stanovalec more in mora napredovati, ter delati v tej smeri. V ta namen bi morali omogočiti bolj individualno delo s stanovalci, hkrati pa bi se moral vsak posameznik naučiti tudi delovanja v skupini, saj naj bi bili tudi stanovalci drug drugemu vir opore in izmenjave izkušenj.

Teh možnosti leto po projektu Dnevi samostojnosti tako stanovalci kot tudi delavci niso imeli, zato je samoumevno, da sta se delo in življenje v bivalni enoti vrnila na stari tir. Način dela, ki teži k večji samostojnosti stanovalcev, je naporen, zato je vztrajanje pri njem težko tako za stanovalce kakor za delavce. Mogoče bi lahko v zadnjem letu medve delovali kot supervizorki. V prihodnosti bi morali za ponovno vzpostavitev in vzdrževanje načina dela, ki teži k večji samostojnosti stanovalcev (ti imajo že zaradi narave poškodbe nižjo motivacijo), v bivalni enoti izvesti več takih ali podobnih, še bolj izpolnjenih projektov, kot je bil najin, ki bi si sledili v krajših ali daljših časovnih intervalih.

Da bi lahko izvajali delo, ki omogoča uspešno pot k samostojnosti, morajo biti zagotovljeni še drugi pogoji. V bivalnih enotah, kjer živijo ljudje po poškodbi glave, mora biti zaposleno dovolj veliko delavcev, saj lahko posamezni stanovalec le tako dobi pomoč in spodbudo, ki ju potrebuje. Delavci morajo biti dovolj izobraženi in usposobljeni za delo z ljudmi po poškodbi glave, ki so na poti k večji samostojnosti. Meniva, da prepogosto menjavanje zaposlenih slabo vpliva na omenjeni način dela, saj je treba nekaj časa, da novi delavec

NACIONALNA MREŽA SKUPIN STARIH LJUDI ZA SAMOPOMOČ

PREDSTAVITEV ZDRUŽENJA

Združenje za socialno gerontologijo in gerontagogiko Slovenije je nevladna neprofitna organizacija, ki deluje v javnem interesu v socialnem varstvu od leta 1992.

Poslanstvo organizacije je ustvarjanje pogojev za preživljanje kakovostne starosti na področju medčloveških odnosov, medgeneracijske povezanosti in priprave srednje generacije na starost.

Združenje kot krovna organizacija skrbi za razvoj lokalnih mrež skupin starih ljudi za samopomoč in jih povezuje v nacionalno mrežo. V slovenskem prostoru je ob koncu leta 2002 delovalo 470 skupin, v katere je bilo vključenih 4.588 oseb, starih nad 65 let.

Nekaj več kot polovica tovrstnih skupin deluje v domovih za stare ljudi in posebnih socialno-varstvenih zavodih, druga polovica skupin pa v lokalnih skupnostih za stare ljudi, ki še živijo na svojih domovih. Skupine vodi 720 za to usposobljenih voditeljev, ki so v program vključeni kot prostovoljci.

NEKATERI POMEMBNI MEJNIKI

Prvo skupino starih ljudi za samopomoč sta 5. 3. 1987 v domu upokojencev v Izoli ustanovila Tone Kladnik in Roberta Zerbo. Prvo skupino starih ljudi za samopomoč je 1. 9. 1989 v Ilirski Bistrici ustanovila Mimica Primc.

Prvi obsežnejši pisni dokument o programu »skupine starih ljudi za samopomoč« z naslovom »Izkušnje s skupinami starih ljudi v DU Izola« Branke Knific je izšel v *Socialnem delu* l. 1988 (številka 4).

Prvo srečanje prve organizirane medgeneracijske povezave med družinami zdravljenih alkoholikov v društvu Viharnik in osamljenimi stanovalci doma upokojencev v Izoli sta 29. decembra 1989 vodila Branka Knific in Tone Kladnik.

Prve skupine starih ljudi za samopomoč na Obali so bile deležne številnih obiskov in zanimanja strokovne in širše javnosti. V nadaljevanju so bile ustanovljene tovrstne skupine še v Beli Krajini, na Koroškem, v Savinjski dolini, na Štajerskem, Notranjskem, v Vipavi in Pomurju in v osrednjem delu Slovenije. Tako se je počasi, a vztrajno širila nacionalna mreža skupin, vse do danes, ko je prerasla v stabilen program nacionalnega pomena.

V letih 1989–1991 je bil program »skupine starih ljudi za samopomoč« organiziran in voden kot akcijskoraziskovalni projekt pri Univerzitetnem zavodu za zdravstvo in socialno varstvo Ljubljana, vodil ga je Jože Ramovš. Projekt se je zaključil z izdajo metodičnega priročnika Skupine starih ljudi za samopomoč avtorjev Jožeta Ramovša, Toneta Kladnika, Branke Knific in drugih.

23. junija 1992 je bilo ustanovljeno Združenje za socialno gerontologijo in gerontagogiko Slovenije kot krovna organizacija programa »skupine starih ljudi za samopomoč« in kot strokovno združenje voditeljev skupin starih ljudi za samopomoč. Z razvojem programa »skupine starih ljudi za samopomoč« je nastala tudi potreba po povezovanju nosilcev tega programa, po medsebojni izmenjavi izkušenj in znanj udeleženih v programu. Povezava v združenje je omogočila enoten nastop do financerja (ministrstva za delo, družino in socialne zadeve) in načrtovan razvoj programa.

Inštitut Antona Trstenjaka je bil pooblaščen za supervizijo in usposabljanje voditeljev prostovoljcev ob aktivnem sodelovanju organizatorjev lokalnih mrež v združenju.

Junija 1994 je Branka Knific organizirala prvi medgeneracijski tabor v Gorjah pri Bledu. Od takrat je organiziranih vsako leto več tovrstnih taborov v vseh regijah Slovenije.

Leta 1998 je v okviru Centra za socialno delo Žalec izšla knjiga Irene Pražnikar *Spominčice*, prva publikacija, ki so jo pripravile članice skupin iz Spodnje Savinjske doline.

S sklepom izvršnega odbora združenje v celoti prevzema odgovornost za organizacijo in realizacijo usposabljanja prostovoljcev, voditeljev skupin v okviru nacionalne mreže, ki je prej potekalo v sodelovanju s Inštitutom Antona Trstenjaka. Izdelali smo lasten program »usposabljanje za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč«, ki ga je potrdila socialna zbornica.

V letu 2000 je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve sprejelo program »skupine starih ljudi za samopomoč« v štiriletno financiranje v okviru Plana socialnega varstva do leta 2005; s tem so nastali pogoji za profesionalno zaposlitev v združenju.

Prva zaposlitev združenju za poln delovni čas je bila 1. 2. 2001. Zaposlila se je podpisana (kot koordinatorka nacionalne mreže skupin). Ustanovili smo poslovno enoto v Mariboru in pridobili materialne pogoje za delovanje organizacije.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve nam je v letu 2001 podelilo status organizacije, ki deluje v javnem interesu na področju socialnega varstva, in nam omogoča lažje pridobivanje sredstev še iz drugih virov.

OSNOVNE VSEBINE V PROGRAMU IN RAVNI DELOVANJA

Skupina starih ljudi za samopomoč je naključno zbrana skupina do deset oseb, starih nad 65 let, vključno z voditeljskim parom. Osnovna značilnost izvajanja programa je, da se skupina srečuje redno, enkrat tedensko po uro in pol do dve ure, vedno ob istem času in v istem prostoru.

Dejavnosti v skupini vodita največkrat po dva za to usposobljena voditelja. Ena temeljnih dejavnosti v skupini je pogovor o določeni temi, ki omogoča izmenjavo izkušenj, spoznanj itn. in v katerem enakovredno sodelujejo vsi člani, vključno z voditeljema.

V skupini izvajamo še druge dejavnosti, kot so petje, sprehodi, izleti, obiski gostov, sodelovanje na medgeneracijskih taborih, dejavnosti, ki povezujejo in zbližujejo ljudi ter omogočajo doživljanje smisla v starosti.

Skupina po določenem času dozori v prijateljsko skupino, nadomestno družino, ki posamezniku daje varnost in sprejetost.

Voditelji skupin so praviloma predstavniki srednje generacije, ki so po eni strani izvajalci programa »skupine starih ljudi za samopomoč«, po

drugi strani pa so tudi uporabniki programa. Program jim namreč omogoča ustvariti mrežo za lastne potrebe na področju zadovoljevanja nematerialnih človekovih potreb v starosti in s tem pripravo na lastno starost.

Pravilnik o izvajanju programa »skupine starih ljudi za samopomoč« v združenju v 15. členu pravi: »Voditelji skupin se združujejo v intervizijske skupine. Intervizijsko skupino sestavlja do 15 voditeljev, ki se srečujejo enkrat mesečno po vnaprej pripravljenem dnevnem redu. Pri svojem delu upoštevajo principe intervizije. Srečanje intervizijske skupine skliče in vodi eden izmed voditeljev, ki nalogo prevzame na predhodnem srečanju. O delu intervizijske skupine se piše zapisnik. Za redno intervizijsko srečevanje je odgovoren organizator lokalne mreže.«

Intervizijska skupina na lokalnem nivoju omogoča voditeljem skupin prostor za učenje, posredovanje informacij in izmenjavo izkušenj o delu v temeljni skupini in osebnem doživljanju ob delu z ljudmi, razpravo o prebrani strokovni literaturi in prijateljsko druženje.

Lokalno mrežo skupin sestavlja večje število medseboj povezanih skupin starih ljudi za samopomoč, te so v posameznih lokalnih okoljih različno velike.

Lokalne mreže zajemajo skupine, ki delujejo v domovih za stare ljudi in v domačem okolju, in eno ali več intervizijskih skupin. Formalno so organizirane lokalne mreže v medgeneracijskih društvih in sekcijah združenja.

Povezava na regionalni ravni je v fazi razvoja in vzpostavljanja ključnih struktur programa.

V regionalno mrežo skupin starih ljudi za samopomoč se povezuje več lokalnih lokalnih mrež za načrtovanje razvoja programa, za dogovarjanje in načrtovanje skupnih akcij, za načrtovanje razvoja regijske mreže, za načrtovanje in organiziranje usposabljanja in izobraževanja prostovoljcev, za sodelovanje v nacionalni mreži, za povezavo in sodelovanje z različnimi nosilci pomoči starim ljudem v regiji.

Na regionalnem nivoju bo ključni nosilec delovanja programa regijski organizator mreže, tako v povezavi z lokalnimi mrežami skupin kakor v povezavi v nacionalno mrežo skupin.

Organizacijski in razvojni načrti v določeni regiji za izvajanje tega programa namreč zahtevajo osebo, ki bo zaposlena za poln delovni čas. Vzpostavitev te ravni delovanja programa »skupine starih ljudi za samopomoč« je v letu 2003 prioriteta

naloga združenja.

Izvajanje programa »skupine starih ljudi za samopomoč« na nacionalnem nivoju koordinirata in organizirata koordinatorka nacionalne mreže skupin in strokovni vodja programa. Vloga nacionalne organizatorke je načrtovanje, organiziranje in koordiniranje dela v Sloveniji. Spremlja uresničevanje dogovorjenih nalog, informira lokalna okolja o novostih, skrbi za načrtovanje širjenja mreže, organizira dodatna usposabljanja lokalnih organizatorjev, intervizijo in supervizijo za lokalne organizatorje.

Strokovni svet združenja sestavljajo organizatorji lokalnih mrež skupin starih ljudi za samopomoč. Njegova naloga in odgovornost sta skrb za razvoj metodologije dela in za vsa strokovna vprašanja, ki se nanašajo na razvoj programa »skupine starih ljudi za samopomoč« in na razvoj socialne gerontologije in gerontagogike.

Za posamezno nalogo v okviru programa ustanovimo projektno skupino, ki jo sestavljajo lokalni organizatorji lokalnih mrež. Take skupine delujejo za čas trajanja svoje naloge.

Nekateri lokalni organizatorji vodijo program usposabljanja in izobraževanja za vodenje skupin. Združenje organizira in izvaja program usposabljanja in izobraževanja prostovoljcev, voditeljev skupin. Program traja 120 ur, razporejenih v dvanajst mesecev. V procesu usposabljanja kandidat pridobi potrebna znanja za ustanovitev skupine starih ljudi za samopomoč, za poznejše vodenje te skupine in za vključitev v lokalno mrežo.

Prva številka *Prepletanj* je izšla 10. 1. 2001. Revija omogoča pretok informacij med vsemi udeleženci, tako uporabniki kakor izvajalci programa. Vsebuje tri temeljne vsebinske sklope. Najprej je strokovni del, ki pomaga širiti znanje s področja socialne gerontologije in gerontagogike. Drugi del namenja prostor informacijam o izvajanju programa v različnih okoljih, kar omogoča povezovanje številnih udeležencev programa. Tretji sklop revije obsega obvestila in napovedi pomembnih dogodkov v okviru nacionalne mreže.

OBSEŽNOST PROGRAMA

Nacionalna mreža skupin starih ljudi za samopomoč obsega ob koncu leta 2002 leta 470 skupin.

V 250 skupinah se družijo stanovalci socialnih zavodov, v 220 skupinah pa se družijo stari ljudje, ki živijo na svojih domovih. Skupno je vključenih

v naš program 4.588 oseb starih nad 65 let. Te skupine vodi 720 za to usposobljenih voditeljev in 25 organizatorjev lokalnih mrež.

V program se vključujejo tudi številni mladi prostovoljci, ki sodelujejo v medgeneracijskih skupinah, pri individualnem druženju s starimi ljudmi in v medgeneracijskih taborih.

Pri izvajanju programa sodeluje:

- 15 lokalnih medgeneracijskih društev,
- 46 socialno varstvenih zavodov,
- 28 centrov za socialno delo,
- številne organizacije RK,
- društva upokojencev,
- društva invalidov
- Karitas
- zdravstveni domovi in drugi.

Program skupine starih ljudi za samopomoč deluje v 90 slovenskih občinah.

UČINKI IN VPLIV PROGRAMA SKUPINE STARIH LJUDI ZA SAMOPOMOČ

Čeprav gre za program, kjer je v ospredju skupinsko delo, je v programu skupine starih ljudi za samopomoč na prvem mestu star človek s svojimi specifičnimi lastnosti, potrebami, možnostmi in zmožnostmi.

Vsakemu vključenemu staremu človeku program omogoča ohranjanje in širjenje socialne mreže. V skupini se sčasoma ustvarijo pristni medčloveški odnosi, prijateljska naklonjenost. Prav zaradi majhnosti skupine (šteje največ 10 članov) ta nadomesti izgubljeno družino ali ožje socialno okolje. Med člani se razvije medsebojna pomoč, samopomoč in solidarnost. Druženje v skupini omogoča posamezniku odkrivanje smiselnih možnosti, mu ohranja vitalnost, krepi zdravje, ohranja sposobnosti in vpliva na poznejšo vključitev v domsko varstvo.

Kandidatom za vodenje skupin program omogoča pridobivanje novih znanj in izkušenj. Socialnim delavcem, ki vodijo skupine, pa program preprečuje poklicno izgorelost.

Voditeljem v začetnem obdobju upokojitve pomeni sodelovanje v projektu premostitev krize ob upokojitvi, voditelji, predstavniki srednje generacije v programu imajo možnost realizirati osebo pripravu na lastno starost.

Program je zelo stabilen, tudi prve skupine, ki so nastale že pred petnajstimi leti, še delujejo.

Opažamo zelo majhen osip med voditelji.

Skupina preraste v prijateljsko skupino, nadomešča družino in izgubljeno socialno sredino. Omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Spodbuja medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Voditeljem v začetnem obdobju upokojitve sodelovanje v projektu pomaga premostiti krizo ob upokojitvi.

Pri izvajanju programa se povezujemo s centri za socialno delo, domovi za stare ljudi, zdravstvenimi domovi, občinami, lokalnimi društvi upokojencev, Rdečim križem, društvom invalidov. Pri izvajanju tega programa povezujemo vladni in nevladni sektor, strokovne delavce in prostovoljce.

V lokalnem okolju, kjer dobro deluje mreža skupin, se poveča stopnja solidarnosti in povezanosti med ljudmi.

Danica Matjanec

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost. Vse skupine imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost. Vse skupine imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

Priznamo, da smo v prvih letih našega projekta imeli nekaj težav. Naša mreža skupin je bila precej razpršena in neorganizirana. Vendar smo se s pomočjo strokovnjakov in prostovoljcev uspeli povežati in združiti. Danes imamo mrežo skupin, ki deluje zelo dobro. Vse skupine imajo voditelje, ki so izbrani med članovi skupine. Voditelji skupin imajo tudi svoje skupne srečanja, kjer se srečujejo in izmenjujejo izkušnje. Vse skupine imajo tudi svoje skupne projekte, ki jih izvajajo skupaj. Naša mreža skupin je zelo pomembna, ker omogoča povezanost in pripadnost članov skupini. Omogoča tudi medgeneracijsko povezovanje in solidarnost.

INDEKS LETNIKA 42 (2003) (PO AVTORJIH GLEDE NA VRSTO PRISPEVKA)

ČLANKI

- Mirjam Bartol-Polončič (Dušica Grgič & Gordana Čizman): Primer vodenja družine po programu psihosocialne pomoči 2: 121
- Gordana Čizman (Dušica Grgič, Mirjam Bartol-Polončič &): Primer vodenja družine po programu psihosocialne pomoči 2: 121
- Tomo Dadič: Šport kot orodje socialnega dela 2: 101
- Srečo Dragoš: Metaetika v socialnem delu 4-5: 283
- Gorana Flaker (& Paul Stubbs): Globalizacija in transformacija socialnega (Konformizem in nasprotovanje) 4-5: 293
- Vito Flaker: Temeljne in nujne spretnosti socialnega dela 4-5: 237
- Vera Grebenc: Etnografija heroinske krize 2: 109
- Dušica Grgič (& Mirjam Bartol-Polončič, Gordana Čizman): Primer vodenja družine po programu psihosocialne pomoči 2: 121
- Maja Klančnik Gruden: Sociološki vidiki položaja in vloge medicinskih sester v Sloveniji: Študija primera 1: 1
- Marjana Kletečki (Kristina Urbanc &): Nekateri etični izzivi socialnega dela na Hrvaškem 3: 183
- Darja Kuzmanič Korva: Strategija oblikovanja mreže pluralnih izvajalcev 3: 169
- Tanja Lamovec: Vpliv izključenosti z dela na kvaliteto življenja uporabnikov psihiatrije 4-5: 231
- Vesna Leskošek: Trgovanje s telesi in dušami žensk na Slovenskem do konca 19. stoletja 6: 337
- Janez Mekinc (& Marija Ovsenik, Rok Ovsenik): Dvomi o možnosti boja proti rasizmu in ksenofobiji na računalniških sistemih (Analiza Protokola Sveta Evrope) 2: 95
- Blaž Mesec: Primer kvazi sistemske sociološko-organizacijsko usmerjene teorije socialnega dela 3: 139
- Blaž Mesec: Mikro, mezo, makro (Ekspanzija, integracija in specifičnost socialnega dela) 4-5: 259
- Gorazd Meško: Socialna kriminalna prevencija - vizija ali utopija? 6: 347
- Marko Milosavljevič: Moč in odgovornost (Množični mediji in novinarstvo med popolno svobodo in odgovorno svobodo) 2: 79
- Marija Ovsenik (Janez Mekinc &, Rok Ovsenik): Dvomi o možnosti boja proti rasizmu in ksenofobiji na računalniških sistemih (Analiza Protokola Sveta Evrope) 2: 95
- Rok Ovsenik (Janez Mekinc, Marija Ovsenik &): Dvomi o možnosti boja proti rasizmu in ksenofobiji na računalniških sistemih (Analiza Protokola Sveta Evrope) 2: 95
- Mojca Pajnik: Poročanje medijev o marginaliziranih skupinah 2: 87
- Elena Pečarič: Pasti profesionalizacije osebne asistence 4-5: 299
- Dragan Petrovec: Govorica nasilja v govoru o nasilju 2: 67
- Jolanta Pivorienė: Izobraževanje za socialno delo v Litvi 4-5: 277
- Frančiška Premzel: Urejanje stikov med nasilnim očetom in otrokom iz perspektive žrtve 6: 371

- Shula Ramon: Osrednja vloga deinstitucionalizacije v socialnem delu in izobraževanju za socialno delo 4-5: 211
- Liljana Rihter: Pomen kvalitativnih metod pri evalvaciji projektov prostovoljnega dela (Primer evalvacije projekta prostovoljnega dela na Šolskem centru Velenje) 1: 19
- Birgit Rommelspacher: Socialno delo in človekove pravice 4-5: 205
- Tom Schmidt: Stabilizacija / integracija 4-5: 311
- Paul Stubbs (Gorana Flaker &): Globalizacija in transformacija socialnega (Konformizem in nasprotovanje) 4-5: 293
- Alenka Šelih: Socialno delo in (kazensko) pravo 4-5: 271
- Lea Šugman Bohinc: Pripovedovanje zgodb v socialnem svetovanju in psihoterapiji 6: 377
- Žarko Tepavčević: Družina in prosti čas 1: 27
- Žarko Tepavčević: Zakonska zveza in spolnost v katoliški doktrini 6: 355
- Kristina Urbanc (& Marjana Kletečki): Nekateri etični izzivi socialnega dela na Hrvaškem 3: 183
- Gabi Čačinovič Vogrinčič: Jezik socialnega dela 4-5: 199
- Darja Zaviršek: Notranja nasprotja socialnega dela pri uresničevanju človekovih pravic v postmodernih družbah 4-5: 219
- Jelka Zorn: Antirasistična perspektiva v socialnem delu (Kako prepoznati rasizem v vsakdanjem življenju in kulturna kompetentnost služb) 4-5: 303

POLEMIKA

- Srečo Dragoš (& Blaž Mesec): Specifičnost vede – specifičnost teorije 6: 361
- Blaž Mesec (Srečo Dragoš &): Specifičnost vede – specifičnost teorije 6: 361

PREMISLEK

- Andreja Črnko: Neuskklajena zakonodaja in ugotavljanje invalidnosti 3: 189

ZA BOLJŠO PRAKSO

- Danica Matjanec: 25 let socialnega dela v Domu Upokojencev Maribor (Izkušnje in razvoj) 1: 33

POROČILA

- Barbara Kresal: Dnevi delovnega prava in socialne varnosti 2002 («Nova delovna zakonodaja») 1: 43
- Barbara Kresal: VII. evropski kongres Mednarodnega združenja za delovno pravo in socialno varnost 1: 55
- Špela Urh: Primeri dobre prakse pri delu z Romi na Madžarskem (Poročilo s potopisom) 1: 49

Bojana Mesec

POMEN RAZISKOVANJA IN PLANIRANJA PROSTOVOLJNEGA DELA

Dr. Bojana Mesec je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Prostovoljno delo je precejšnja neznanka, kar zadeva vprašanja, koliko je udeleženih, kakšne so njihove konkretne naloge, kaj jih motivira in kako je njihov prostovoljni prispevek ovrednoten. Med glavnimi ovirami pri odkrivanju podatkov sta razpršenost dejavnosti in neidentificiranost posameznih del, saj med prostovoljno delo ne štejemo le načrtovanih dejavnosti, ampak tudi nenačrtovano, spontano pomoč. Pokazatelji, ki nas prepričajo o pomembnosti tega dela, so statistične narave, zato je nujno, da državni organi poznajo metode in tudi rezultate, ki pokažejo, kolikšen vpliv ima prostovoljno delo na narodno gospodarstvo. Kvantitativni pokazatelji lahko pomagajo pri odločanju vlade o vlogi prostovoljnega dela, prav tako pa so taki podatki dobrodošli pri promociji in širjenju dejavnosti. Bazični podatki so nujno potrebni pri komunikaciji z mediji, da lahko pravilno in korektno predstavijo prostovoljno delo in ga s tem promovirajo, javni in privatni sferi pa pokažejo številne vezi, ki potekajo med nacionalnimi in skupnostnimi projekti.

Ključne besede: civilna družba, neprofitne organizacije, politika prostovoljnega dela.

Božena Ronner

STALIŠČA DIJAKOV DO SPOLNOSTI, NAČRTOVANJA DRUŽINE IN NERELIGIOZNOSTI

Božena Ronner je diplomirana socialna delavka, zaposlena na občini Jesenice kot svetovalka župana za občinski svet, protokol in informiranje.

Železarske Jesenice z okolico so v prehodu iz usihajoče industrijske družbe v postindustrijsko modernizacijo; vrednote mladih so razpete med tema dvema vrednostnima sistemoma. Avtorica je poskušala z anketo ugotoviti, koliko so procesi druge modernizacije dosegli jeseniške gimnazijce. Vprašanja so zadevala stališča o neformalni partnerski skupnosti, preprečevanju nosečnosti, umetni prekinitvi nosečnosti, spolnih odnosih pred poroko in zaposlovanju žensk v Sloveniji, ki jih je avtorica primerjala s stališči, ugotovljenimi v podobni raziskavi leta 1981. Večje spremembe so bile opažene glede preprečevanja nosečnosti (število odgovorov, da je načrtovanje rojstva stvar staršev, se je več ko podvojilo) in o umetni prekinitvi nosečnosti (podvojilo se je število odgovorov, da je to stvar bodočih staršev).

Ključni pojmi: druga modernizacija, vrednote, mladi.

Polona Selič

ZAŠČITA OTROK PRED SPOLNIMI ZLORABAMI

Dr. Polona Selič je forenzična psihofiziologinja, ekspertinja Sveta Evrope za preprečevanje in odkrivanje spolnega izkoriščanja in trpinčenja otrok in samostojna svetovalka pri varuhu človekovih pravic.

Uresničevanje določil konvencije o pravicah otroka zavezuje državo h kar najbolj doslednemu spoštovanju in uresničevanju njenega 34. člena, ki opredeljuje problematiko spolnih zlorab, in 19. člena, ki v prvem odstavku govori o zavarovanju otrok pred vsemi oblikami duševnega ali telesnega nasilja, vključno s spolnimi zlorabami, kadar je otrok v okrilju družine. Konvencija v 3. členu sicer poudarja pojem »največje koristi«, vendar ob vodilni usmeritvi, da je družina temeljna družbena skupina in torej za otroka najpomembnejša, v 9. in 19. členu zaščiti otroka tudi pred zlorabo staršev oziroma odraslih. Spolne zlorabe otrok so realen družbeni pojav in problem, ki terja kar najhitrejšo odzive mreže institucij in profesionalnih služb. Zaščita otrok pred spolnim nasiljem in zlorabami je mogoča le ob celoviti obravnavi, ki zajame tako žrtve kakor storilce. Usmerjena obravnava storilcev

kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost zagotavlja večjo varnost posameznika (potencialne žrtve) in družbe, zato mora biti zakonsko urejena, kar umešča obravnavo spolnih zlorab onstran strokovnih okvirov na polje politike. Modeli obravnave storilcev so se v tujini prilagajali naraščanju tovrstne kriminalitete.

Ključne besede: otrokove pravice, nasilje, žrtev, storilec, forenzična psihofiziologija, poligrafska metoda.

Mateja Tajnšek

DOŽIVLJANJE BOLNIKOV Z MULTIPLO SKLEROZO

Mateja Tajnšek je diplomirana socialna delavka, zaposlena na oddelku za družbene dejavnosti pri Mestni občini Slovenj Gradec, in aktivna članica Združenja multiple skleroze Slovenije.

Predstavljena kvalitativna analiza petih intervjujev bolnikov z multiplo sklerozo temelji na pojmih teorije o urejanju kronične bolezni po Corbinovi in Straussu. Bolniki opisujejo svoje življenje biografsko, z vidika svojega življenja kot celote, kot nekaj življenjsko pomembnega, celo usodnega. Zelo natančno in obširno opisujejo razvoj bolezni in še posebej dogajanje v bolnišnici, saj je to kritičen čas, ko se je njihovo življenje popolnoma spremenilo. Zaznali smo moteno samopodobo bolnikov z multiplo sklerozo in zavedanje o njihovi drugačnosti. Obnavljanje življenja je za bolnike ključno, stopnja socialne podpore pa je pri njih majhna oziroma je ni. Zelo pomembno je povezovanje bolnikov v Združenju multiple skleroze Slovenije.

Ključne besede: hendikep, pripovedovanje, življenjska zgodba, diskriminacija.

Editor's notes

The first issue this year introduces a new type of contributions to the journal, entitled 'For good practice'. It is intended for reports on practice, small ad hoc research, short reflections, etc., which should be of interest particularly to other practitioners, but also to anybody else who is interested in what such services actually do. Social workers and others who work in the social field and want to present their experiences and views, or users of social services and related institutions who want to do the same, are cordially invited to write a few pages about it and submit them for publication.

Bojana Mesec

THE IMPORTANCE OF RESEARCH AND PLANNING OF VOLUNTARY WORK

Dr. Bojana Mesec is an assistant lecturer at University of Ljubljana School of Social Work.

We only have a vague notion about how many people are involved in voluntary work, what are their actual tasks, what motivates them, and how their participation is valued. The main obstacles to obtain the data are that the field is dispersed, and that many voluntary jobs remain unidentified, as 'voluntary work' does not only encompass planned actions but also non-planned, spontaneous help. Indicators of the importance of voluntary work are of statistical nature, so it is crucial that the state institutions know the methods as well as the results of research on its impact on national economy. Quantitative indicators may persuade the government to assign a more prominent role to voluntary work, and they are also useful for the promotion and expansion of the field. The elementary data are quite necessary in communication with the media, so that these may adequately present and promote voluntary work, and they inform both public and private sectors about the many ties between national and community-based projects.

Keywords: civil society, non-profit organisations, politics of voluntary work.

Božena Ronner

VIEWS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON SEXUALITY, FAMILY PLANNING AND NON-RELIGIOSITY

Božena Ronner is a social worker, employed in the Municipality Jesenice as advisor to the mayor for the municipal council, protocol and information.

The wider area of the town of Jesenice, with its traditional ironworks industry, is currently in transition from being a fading industrial complex to post-industrial modernisation. The values of young people seem stretched between these two systems. The author inquired in a questionnaire to what degree the students of Jesenice Grammar School have been affected by the processes of the second modernisation, comparing her results with a similar research from 1981. Notable differences can be spotted regarding contraception (the frequency of the response that it is a decision of parents has more than doubled) and regarding artificial ending of a pregnancy (again, the response that it is a decision of parents has doubled its occurrences).

Keywords: second modernisation, values, the youth.

Polona Selič

PROTECTION OF CHILDREN FROM SEXUAL ABUSE

Dr. Polona Selič is a forensic psycho-physiologist, an expert of Council of Europe for Prevention and Detection of Sexual Exploitation and Mistreatment of Children, and an independent counsellor to the Ombudsman of Slovenia.

The Convention on the Rights of the Child binds the state to observe and implement its Article 34, which defines sexual abuse, and Article 19, the first paragraph of which demands the protection of children from all forms of physical or mental violence, including sexual abuse, within their families. The Convention's guidelines are that the family is the basic and therefore the most important social group; nevertheless, the notion of the children's 'best interests' (Article 3) entails the protection of children from their parents' abuse as well (Articles 9 and 19). Sexual abuse of children is a pressing social phenomenon and a problem demanding the swiftest possible reaction of institutional networks and professional services. The protection of children from sexual violence and abuse is only possible

as a comprehensive treatment involving both victims and perpetrators. The focused treatment of sexual offenders provides the individual (the potential victim) and society with greater security and must therefore be regulated by law, which, however, is a political decision.

Keywords: children's rights, violence, victim, offender, forensic psycho-physiology, polygraph.

Mateja Tajnšek

EXPERIENCING MULTIPLE SCLEROSIS

Mateja Tajnšek is a social worker, employed in the Municipality Slovenj Gradec, and a member of the Slovenian Association for Multiple Sclerosis.

The presented qualitative analysis of interviews with five persons suffering from multiple sclerosis is based on Corbin and Strauss' theory of managing chronic disease. The inflicted describe their illness biographically, from the standpoint of their life stories, as something vital, even fateful. The progress of the disease is described in detail and at length, especially the occurrences in the hospital, because this was the time when their life completely changed. A disturbed self-image was perceived in the inflicted, along with the awareness of being different. A restoration of their life is crucial for them, but they are given little or no social support. They feel it very important to link up within the Association for Multiple Sclerosis.

Keywords: disability, narrative, life story, discrimination.

KOMPLET »DELAJMO EVROPO« PO ZNIŽANI CENI 15.000,00 SIT

KDO SMO? ODKOD PRIHAJAMO? KAM GREMO?

POVEZUJEMO SE V EVROPO, vendar o njej ne vemo veliko. Pet velikih evropskih založb, **Seuil** (Pariz), **Laterza** (Rim), **Blackwell** (Oxford), **Critica** (Barcelona), **Beck** (München), je z urednikom **Jacquesom Le Goffom**, slovitim mediavelistom, pripravilo zbirko z naslovom »Delajmo Evropo«, ki na strokoven, a širokemu bralstvu privlačen način predstavlja najzanimivejše evropske teme. Prvih pet knjig iz obsežne zbirke je že izšlo.

- **Umberto Eco**, *Iskanje popolnega jezika v evropski kulturi*, 372 strani,
- **Hagen Schulze**, *Država in nacija v evropski zgodovini*, 347 strani,
- **Franco Cardini**, *Evropa in islam*, 325 strani,
- **Jack Goody**, *Evropska družina*, 210 strani,
- **Josep Fontana**, *Evropa pred zrcalom*, 190 strani.

Komplet petih knjig stane 20.000,00 SIT, **posebna ponudba za naročnike Socialnega dela pa le 15.000,00 SIT**. Prejeli ga boste po pošti. DDV je vključen v ceno, poštnina pa ne.

Knjige lahko naročite:

na naslov: Založba/*cf., Kersnikova 4, 1000 Ljubljana
po telefonu: 01 4344935 (Igor)
po faxu: 01 4344938
po elektronski pošti: zalozbacf@mail.ljudmila.org

UMBERTO
ECO
*Iskanje
popolnega
jezika
v evropski kulturi*

HAGEN
SCHULZE
*Država
in nacija
v evropski zgodovini*

FRANCO
CARDINI
*Evropa
in islam*

JACK
GOODY
*Evropska
družina*

JOSEP
FONTANA
*Evropa
pred zrcalom*

KUPITI JE MOGOČE TUDI POSAMIČNE KNJIGE

Umberto Eco - *Iskanje popolnega jezika v evropski kulturi*

»Zamisel, da je nekoč bila govornica, ki je popolnoma in brez dvomnosti izražala bistvo vseh možnih reči in konceptov, je preganjala filozofe, teologe, mistike in druge vsaj dve tisočletji. Ecova knjiga je zgodovinska raziskava te zamisli in njenega globokega vpliva na evropsko misel, kulturo in zgodovino.« *The Medieval Review*

Umberto Eco je profesor semiotike na bolonjski univerzi in predsednik mednarodnega centra za semiotiko in kognitivne študije v San Marinu. Glavna dela: *La struttura assente* (1968), *A Theory of Semiotics* (1976), *The Limits of Interpretation* (1990), *V imenu rože* (roman, 1980, prevod v slovenščino 1984). Redni kolumnist v tedniku *L'Espresso*.

Cena 4400,00 SIT.

Joseph Fontana - *Evropa pred zrcalom*

»Fontana na novo pregleda tradicionalno umevanje idej, kakršne so dediščina antike, srednjeveško krščanstvo, reformacija in protireformacija, absolutizem in napredek. Raziskuje, od kod moderni rasizem in ga najde v zgodovini raznih evropskih elit, ki imajo visoko samopodobo in osebno identiteto.

Odlična protiutež tradicionalnim zahodnim besedilom o evropski civilizaciji. Toplo priporočamo za vse vrste knjižnic.« *Social & Behavioural Sciences*

Joseph Fontana je profesor gospodarske zgodovine na univerzah v Valencii in Barceloni. Zdaj je tudi direktor Zgodovinskega inštituta in profesor za gospodarsko zgodovino na univerzi Pompeu Fabra v Barceloni. Glavna dela: *La quiebra de la monarquía absoluta* (1972), *La fi de l'antic règim i la industrialització, 1878-1868* (1988), *Europa ante el espejo* (1994), *Introducció a l'estudi de la història* (1997).

Cena 3600,00 SIT.

Hagen Schulze - *Država in nacija v evropski zgodovini*

»... To je prva splošna zgodovina razvoja evropskih držav in nacij od srednjega veka do danes. Prizadeva si dobiti širše občinstvo in jo bodo nedvomno množično uporabljali pri univerzitetnem študiju zgodovine Evrope.« *History*

Hagen Schulze je profesor moderne nemške in evropske zgodovine na Freie Universität v Berlinu, visiting fellow na St. Antony's College v Oxfordu in na Princetonu; od leta 2000 direktor Deutschen Historischen Institut v Londonu. Glavna dela: *Die Wiederkehr Europas* (1990), *Staat und Nation in Europa* (1994), *Kleine deutsche Geschichte* (1996), *Phönix Europa. Europäische Geschichte 1740-1990* (1998).

Cena 4200,00 SIT.

Franco Cardini - *Evropa in islam*

»Knjiga raziskuje ideje, dezinformacije, anti-informacije in predsodke, ki so 1500 let oblikovali evropski odnos do islama. Lucidna in subtilna knjiga. Priporočamo za diplomski in podiplomski študij in vse, ki jih zanima prihodnost človeštva.« *Choice*

Franco Cardini je od 1985-1989 predaval srednjeveško zgodovino v Bariju, od 1989 predava zgodovino izobraževanja na univerzi v Firencah. Kolumnist v *Il Giornale in Avvenire*. Glavna dela: *Gerusalemme d'oro di rame di luce* (1992), *Noi e l'Islam: un incontro possibile?* (1994), *Scheletri nell'armadio* (1995), *L'avventura di un povero crociato* (roman, 1997).

Cena 4000,00 SIT.

Jack Goody - *Evropska družina*

»Goodyjevo pisanje je zmerom koncizno, že skorajda ekonomično, nikoli ga ne omejujeja ne ideologija ne politična korektnost. Knjiga modro napotuje bralca, da ... se otrese posploševanja in ne naredi prehitrih sklepov glede zgodovine evropske družine.« *The Times Higher Education Supplement*

Jack Goody je profesor socialne antropologije v Cambridgeu, fellow na kolidžu St. John's v Cambridgeu. Glavna dela: *Domestication of the Savage Mind* (1977), *The Development of Family and Marriage in Europe* (1983), *The Logic of Writing and the Organisation of Society* (1986), *The Interface between the Written and the Oral* (1987, prevod v slovenščino: *Med pisnim in ustnim*, 1993).

Cena 3800,00 SIT.

DELAJMO EVROPO

Zakaj kanglica? Kanglica hkrati govori o rahli distanci do te Evrope, v katero stopamo, pa ne vemo, kaj nas v njej čaka, po drugi pa vemo, da kakšnih posebnih alternativ ni in da je treba to, v čemer smo se zdaj znašli, gojiti, zalivati. Kakor je rekel Toni Negri nedavno v Ljubljani: Evropa je sicer nujna, ne vemo pa še, ali je mogoča. Kanglica je prijazen simbol, vrtnarjenje je hkrati ročno delo, pa ne pretežko, in intelektualno delo, pa ne prenaporno. Je umetnost - nepriznana, tako rekoč subverzivna ljudska umetnost. Ob njej lahko pomisliš na Voltaira (»Obdeluj svoj vrtiček!«), na Kropotkina (kanglica je orodje za »palčke«), na ekologijo (»Misli globalno, deluj lokalno!«) - pa tudi na tisto obliko dela, ki ji Negri pravi »afektivno delo«, nekatere feministke »delo na telesni način« - na tisto delo, ki je danes med glavnimi »producenti vrednosti« in ki ga kapital le stežka, če že, pa zmerom z zamudo, ujame v svoje kremplje.

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

ODDAJA

Prispevek, poslan za objavo v *Socialnem delu*, ne sme biti v postopku za objavo v drugi reviji ali drugem mediju.

Besedilo je treba oddati v elektronski obliki. Zapisano naj bo v formatu WORD ali RTF. Oddate ga lahko na disketi (standardni 3,5-palčni), ali še bolje, pošljete kot priponko po elektronski pošti.

FORMAT

Teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije naj bodo dolgi okoli ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki vred). Druga besedila (poročila, recenzije) naj imajo okoli pol avtorske pole. Pisma naj bodo kratka in naj takoj preidejo k stvari.

Besedilo naj ima dvojen razmik med vrsticami in enotno velikost črk 12 pik. Biti mora neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številčenja odstavkov! Pri alinejah na začetku vrstice ne uporabljajte »bulitov«, črnih pik, temveč samo navadne pomišljaje!

Vmesni naslovi lahko imajo največ tri nivoje. Oštevilčite jih na standarden način (1., 1.1., 1.1.1. ...), in sicer ročno - ne uporabljajte avtomatičnega številčenja naslovov!

Citate označite z narekovaji in NE z ležečo pisavo! Ležečo ali podčrtano pisavo (ki sta ekvivalentni) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, za naslove knjig in revij (gl. spodaj) in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd.

Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [play] ...; s tem zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »... [družina] ima funkcijo ...«, »... vse tuje besede [...] in latinske ...«.

Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Tega pravila se ni treba držati le, če citirate besedilo, ki rabi velike črke.

OPOMBE

Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila pred bibliografijo. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb! V glavnem besedilu označite opombo z njeno zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* (»nadpisano«). V taki pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe. Opombo dodajte samo, če je res nujno. Bibliografskih opomb (tj. takih, katerih poglavitna vsebina je navedba vira) ne sme biti.

Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov urejevalnikov besedil!

VIRI

Avtor/ica mora sam/a zaprositi za dovoljenje, če prispevek vsebuje gradivo, ki zapade avtorskim pravicam, in a vse tako gradivo mora biti opremljeno z navedbo vira.

Na koncu besedila postavite (neoštevilčen) seznam uporabljene literature, razvrščen po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden). Zajema naj samo v besedilu navedeno literaturo!

Seznam naj bo urejen kakor tile zgledi:

M. Ambrož (2002), *Alternative razvoja humane paradigme post-industrijske organizacije*. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, Men and Ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

—(1991), Sadomasochism in the Perversions: Some Thoughts on the Destruction of Reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Pri reviji navedemo strani, na katerih se nahaja članek, za dvopičjem, pri zborniku pa v oklepaju. Podnaslov pišemo za dvopičjem po glavnem naslovu. Z dvema črticama na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru. Avtorjevo lastno ime lahko tudi izpišete.

REFERENCE

Reference v besedilu naj bodo urejene po temle zgledu: »... (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Čačinovič Vogrinčič 1993) ...«, in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. »... (Miller 1992: 121) ...«. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. »... (Chaseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87) ...«. Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, njegovo ime v oklepaju izpustite, npr. »... po Millerjevi (*ibid.*) je ...«. Če navajate zaporedoma isti vir, uporabite »*ibid.*«, kadar navajate isto stran kakor pri prejšnji navedbi, ali »*op. cit.*«, kadar navajate isto delo, a drugo stran v njem, npr.: »... (*op. cit.*: 121) ...«

PRIOLOGE

Glavno besedilo prispevka naj se začne z naslovom prispevka brez navedbe imena avtorja/avtorice. V glavnem besedilu ne sme biti nikjer navedeno, kdo je njegov avtor/avtorica.

Prvi list natisnjene besedila, v elektronski obliki pa posebna datoteka naj vsebuje povzetek, ključne besede in kratko informacijo o avtorju, avtorici. Omembe avtorja, avtorice naj bodo vedno v tretji osebi.

Povzetek naj obsega 10-15 vrstic in v njem naj bodo zapisane najpomembnejše ugotovitve (sklepi) prispevka. Ne uporabljajte formulacije tipa »Prispevek predstavlja rezultate raziskave ...« ipd., temveč te rezultate (ali sklepe ipd.) na kratko obnovite.

Ključnih besed naj ne bo manj ko tri in – če ni nujno – ne več ko šest. Ne ponavljajte besed iz naslova!

Informacija o avtorju, avtorici naj vsebuje samo najosnovnejše podatke (npr. »Dr. X Y je docentka za sociologijo na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.«).

Če je mogoče, priložite prevod povzetka, ključnih besed in opombe o avtorju/avtorici v angleščino. Obvezno pripišite svoj naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, če ga imate!

RECENZIJA

Vaše besedilo bo recenziral/a strokovnjak/inja s področja, s katerim se ukvarja vaše besedilo. Recenzija je anonimna na obe strani. Čeprav se trudimo, da bi bil postopek kratek, lahko traja kar dolgo. Če dobite predloge za popravke, jih obvezno upoštevajte in popravljeno besedilo vrnite v predvidenem roku.

ZA BOLJŠO PRAKSO

Za kratka poročila o delu, mini raziskave, razmisleke ipd., namenjene informiranju o praksi, izmenjavi izkušenj ali stališč, ta navodila niso zavezujoča, saj želimo dati priložnost tudi ljudem (delavcem in uporabnikom), ki niso večši akademskega pisanja.

social work

Vol. 43, February 2004, Part 1

Published by University of Ljubljana School of Social Work – All rights reserved

Editor-in-Chief

Bogdan Lešnik

Editorial Board

Srečo Dragoš

Mojca Urek

Darja Završek

Consultant Editor

Jo Campling

Advisory Board

Vika Bevc Blaž Mesec

Gabi Čačinovič Vogrinčič Mara Ovsenik

Bojan Dekleva Jože Ramovš

Vito Flaker Pavla Rapoša Tajnšek

Andreja Kavav Vidmar Tanja Rener

Zinka Kolarič Bernard Stritih

Anica Kos Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

The Editor's Address

Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone (+386) 1 2809260, fax (+386) 1 2809270

email socialno.delo@uni-lj.si, Internet www.vssd.uni-lj.si/sd

selected contents

Bojana Mesec

THE IMPORTANCE OF RESEARCH AND PLANNING OF VOLUNTARY WORK 3

Božena Ronner

VIEWS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ON SEXUALITY, FAMILY PLANNING
AND NON-RELIGIOSITY 9

Polona Selič

PROTECTION OF CHILDREN FROM SEXUAL ABUSE 19

Mateja Tajnšek

EXPERIENCING MULTIPLE SCLEROSIS 33

EDITO'S NOTES & ENGLISH ABSTRACTS 57

900401437, 1

COBISS 0

članki

- Bojana Mesec**
POMEN RAZISKOVANJA IN PLANIRANJA PROSTOVOLJNEGA DELA 3
- Božena Ronner**
STALIŠČA DIJAKOV DO SPOLNOSTI, NAČRTOVANJA DRUŽINE IN NERELIGIOZNOSTI 9
- Polona Selič**
ZAŠČITA OTROK PRED SPOLNIMI ZLORABAMI 19
- Mateja Tajnšek**
DOŽIVLJANJE BOLNIKOV Z MULTIPLO SKLEROZO 33

za dobro prakso

- POT K SAMOSTOJNOSTI PO POŠKODBI GLAVE • Magdalena Žakelj, Darja Vidmar 43
- NACIONALNA MREŽA SKUPIN STARIH LJUDI ZA SAMOPOMOČ • Danica Matjanec 47

dokumenti

- INDEKS LETNIKA 42 (2003) 51

povzetki

- SLOVENSKI 55
- ANGLEŠKI 57